

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovenistiko

Oddelek za slavistiko

Marija Sotnikova Štravs

**Primerjalna analiza izbranih vidikov narodne in jezikovne
politike na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini**

Diplomsko delo

Mentorja red. prof. dr. Marko Stabej in doc. dr. Maria Wtorkowska

Ljubljana, 2012

Zahvala

Obema mentorjema se zahvaljujem za potrpežljivost in koristne napotke.

Sonji Novak Lukanovič se zahvaljujem za gradivo in nasvete v zvezi s pripravo anketnega vprašalnika.

Olgi Bruhno, Nini Gejko in Ljudmili Ševčenko se zahvaljujem za koristne podatke v zvezi z ukrajinsko jezikovno situacijo in šolskim sistemom.

Posebna zahvala gre učencem stahanovskih šol, ki so pristali na sodelovanje v moji raziskavi, in Ljudmili Buligini, ki je vse to omogočila.

Primerjalna analiza izbranih vidikov narodne in jezikovne politike na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini

Namen naloge je primerjalna analiza izbranih vidikov sodobnih jezikovnih situacij, narodne in jezikovne politike (s poudarkom na jezikovni politiki v izobraževanju) v na Poljskem, v Ukrajini in Sloveniji z upoštevanjem zgodovinske dinamike vsake jezikovne situacije. Diplomsko delo temelji na teoretičnem in empiričnem pristopu. Prvi je povezan s preučevanjem strokovne literature in gradiva. Empirična raziskava pa temelji na metodi anketiranja in intervjuvanja.

Ključne besede: jezikovna situacija, narodna politika, jezikovna politika, Ukrajina, Slovenija, Poljska, manjšinska politika, jezikovna politika v izobraževanju.

Analysis of Select Aspects of National and Language Policy in Poland, Slovenia and Ukraine

The objective of this assignment is to conduct a comparative analysis of select aspects of contemporary language situations, national and language policies (with an emphasis on language policy in education) in Poland, Slovenia and Ukraine. The analysis will take into account the historical dynamics of each language situation. The thesis draws upon theoretical and empirical research. The former involves a thorough study of relevant literature and sources. The empirical method employs interviews and surveys.

Keywords: language situation, national policy, language policy, Ukraine, Slovenia, Poland, minority policy, language policy in education.

Kazalo:

Uvod.....	6
Namen in cilji.....	7
Metodologija	7
Struktura.....	8
1 Teoretični okvir	9
1.1 Jezik – narod – država	9
1.2 Narodna in manjšinska politika.....	12
1.3 Jezikovna politika	15
2 Izbrane jezikovne situacije: zgodovinska dinamika	21
2.1 Poljska	21
2.2 Slovenija	25
2.3 Ukrajina	29
3 Narodna in manjšinska politika.....	38
3.1 Izhodišče in smernice	38
3.1.1 Poljska.....	38
3.1.2 Slovenija	39
3.1.3 Ukrajina	41
3.2 Manjšinska politika.....	43
3.2.1 Sodobna etnična sestava in kriteriji za priznanje manjšin	43
3.2.2 Ustavno varstvo	52
3.3 Primerjalna analiza.....	57
4 Jezikovnopolitična situacija	58
4.1 Izhodišče za obravnavo.....	58
4.1.1 Poljska.....	58
4.1.2 Slovenija	59
4.1.3 Ukrajina	59
4.2 Ideološki kontekst, pravna podlaga in smernice	62
4.2.1 Poljska.....	62
4.2.2 Slovenija	66
4.2.3 Ukrajina	74
4.3 Primerjalna analiza in sklep	81
5 Jezikovna politika v izobraževanju: izbrani primeri.....	83

5.1 Kašubščina.....	83
5.1.1 Kašubi in kašubščina	83
5.1.2 Evolucija statusa.....	85
5.1.3 Koliko je Kašubov?	86
5.1.4 Ozemlje	87
5.1.5 Identiteta.....	87
5.1.6 Jezik.....	87
5.1.7 Izobraževanje.....	88
5.2 Manjšinsko šolstvo v Sloveniji.....	92
5.2.1 Narodni skupnosti.....	92
5.2.2 Romska etnična skupnost	99
5.2.3 Integracija otrok priseljencev	103
5.2.4 Drugi jeziki.....	105
5.3 Ukrajiniščina v izobraževanju: empirična raziskava.....	107
5.3.1 Metodologija	110
5.3.2 Predstavitev izsledkov	111
5.3.3 Sklep	146
6 Zaključek	147
Streszczenie.....	150
7 Literatura	154
8 Priloge	166
Anketni vprašalnik v slovenskem jeziku	166

Uvod

Jezik že od začetka spremlja človeka. Ob tem pa ne gre za jezik kot abstraktno kategorijo, temveč za nek konkreten jezik oz. jezike. Obstoje množice jezikov je imel določene posledice. Med najpomembnejše bi morda uvrstili težavo v komunikaciji, ki jo povzroča jezikovna raznolikost.

Iz tega sledi, da lahko isti jezik spodbuja nastanek etničnih skupnosti in narodov. Ti, kot politični subjekti, pa ustvarjajo, spreminjajo in menjajo države, spreminjajo sam jezik (včasih v dogovoru z državo, včasih pa tudi ne), npr. s standardizacijo (oblikovanjem knjižnega jezika), obogatitvijo besednjaka, tudi z oblikovanjem prestiža jezika. Prestiž po drugi strani vpliva na to, kje se nek določen jezik uporablja.

Povezava med jezikom in njegovim družbeno-političnim okoljem je razvidna iz razmerja med jezikom, narodom in državo. Po splošnem mnenju je jezik tesno povezan z narodom, narod pa z državo: jezik opredeljuje narodnost, narodi težijo k neodvisnosti oz. lastni državi. Jezik je po njihovem mnenju eden najpomembnejših dejavnikov, ki spodbuja nastanek etničnih skupnosti in narodov.

Če bi temu v resnici bilo tako, bi se število držav ujemalo s številom jezikov. Neujemanje med državnimi ter etničnimi in jezikovnimi mejami je pogojeno z selitvami, premikanjem meja, razpadom držav itd.

Država izvaja neko jezikovno politiko: podpira nekatere jezike (najpogosteje en sam jezik), druge tolerira, tretje zatira. Ob izvajanju jezikovne politike izvaja tudi narodno politiko, saj s tem, da podpira ene jezike in zatira druge, podpira ali zatira tudi skupine ljudi, ki te jezike govorijo ali pa so z njimi tako ali drugače čustveno povezani. (Szul 2009: 7)

Jezik ni le komunikacijski sistem, temveč tudi sistem reprezentacij, ki omogočajo skupen pogled na svet na ravni družbe. Jezik kot simbol nastopa v funkciji znaka nacionalne pripadnosti in kot tak je del nacionalne politike, v katero je vključeno področje jezikovne politike.

Ta se v posameznih evropskih nacionalnih skupnostih precej razlikuje, saj nanjo vplivajo različni dejavniki, zato se zdi primerjava le-te še toliko bolj zanimiva. To opazimo že ob primerjavi jezikovnih zakonov posameznih skupnosti, ki vplivajo na jezikovne oblike javne komunikacije in oblikovanje zavesti o teh oblikah. (Nadu 2004: 3)

Namen in cilji

Namen pričujočega diplomskega delaja primerjalna analiza izbranih vidikov jezikovne in narodne politike v Ukrajini, Sloveniji in na Poljskem z upoštevanjem zgodovinske dinamike jezikovnih situacij.

Pri tem so upoštevani naslednji koraki: 1) preučevanje zgodovinske dinamike zastopanosti jezikov v posamezni družbi; 2) preučevanje jezikovne zakonodaje vsake posamezne države; 3) preučevanje tendenc, ideološke podlage in smernic narodne in jezikovne politike v vsaki državi; 4) predstavitev izbrane problematike na področju izobraževanja (uveljavljanje ukrajinskega jezika v izobraževanju, manjšinsko šolstvo ter priznane in nepriznane manjšine v Sloveniji, kašubska problematika na Poljskem).

Metodologija

Diplomsko delo temelji na teoretičnem in empiričnem pristopu. Prvi je povezan s preučevanjem strokovne literature v več jezikih (slovenskem, poljskem, hrvaškem, angleškem, ruskem in ukrajinskem), spremljanjem dogajanja, povezanega z različnimi vidiki predstavljenih jezikovnih situacij, preučevanjem statističnih podatkov, spletnih virov, veljavne slovenske, ukrajinske in poljske zakonodaje ter mednarodnopravne ureditve na področju jezikovne politike in varstva manjšin, ugotavljanje smernic izbranih jezikovnih situacij itd.

Empirični del se nanaša na jezikovno situacijo in uveljavljanje ukrajinskega jezika v izobraževanju v mestu Stahanov v Ukrajini. Pri raziskovanju sem uporabila metodo anketiranja in intervjuvanja.

Struktura

V prvem poglavju predstavljen teoretični okvir, saj je natančna razmejitev pojmov bistvenega pomena za razumevanje obravnavane problematike.

V drugem poglavju je predstavljena zgodovinska dinamika jezikovne situacije na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini.

Tretje poglavje je posvečeno opisu in primerjalni analizi izbranih vidikov narodne in jezikovne politike.

Sledi četrto poglavje, ki je posvečeno jezikovnopolitični situaciji. Ob tem je izpostavljen tako družbeni kontekst jezikovne politike kot tudi ideološke smernice in pravna ureditev jezikovnih odnosov v treh državah.

V petem poglavju so predstavljeni izbrani primeri, ki se nanašajo na jezikovno politiko v izobraževanju. Sledi zaključek, ki povzema celotno diplomsko delo.

Diplomsko delo je napisano v slovenskem jeziku, dodan je daljši povzetek v poljščini.

Na koncu sta dodana seznam literature (viri so povečini navedeni v sprotnih opombah) in anketni vprašalnik..

Vsi prevodi, če ni navedeno drugače, so delo avtorice.

1 Teoretični okvir

1.1 Jezik – narod – država

Roman Szul v svoji monografiji iz leta 2009 obravnava relacije med jezikom, narodom in državo ter ugotavlja, kako je potekal razvoj v različnih državah.

Pojem jezika vključuje vse jezikovne kode, ne glede na status; pojem naroda vključuje vse vrste etničnih skupnosti, pojem države pa vse oblike politične organizacije ozemlja (poleg tipične države tudi province, regije itd.)

Ključno vlogo v avtorjevi shemi ima pojem »kulturnega naroda« (*naród kulturowy*), za katerega bom v nadaljevanju uporabljala izraz *etnična skupnost*. Nastanek etnične skupnosti je po avtorjevem mnenju (Szul 2009: 21) povezan z različnimi dejavniki (*czynniki etnotwórcze*). Med te dejavnike spadajo jezik, religijo, »prvotna država«, geografija in ekonomija, zgodovina.

Velja omeniti, da različni raziskovalci različno obravnavajo to problematiko. Tako Slavko Kremenšek govori (Kremenšek v Bulatović 2009: 10) o etnični skupnosti kot skupini ljudi, ki se po kulturnih potezah, lastnih njenim posameznikom, razločuje od drugih skupin. Največkrat jo povezujejo skupno ime, prepričanja, verovanja, vrednote, norme, šege, jezik, vera, zgodovina, naselitveno področje ter zavest pripadnosti in etnična identiteta.

Anthony D. Smith definira (Smith 2005: 24) etnično skupnost kot »poimenovano človeško skupnost, ki je povezana z domovino, ima skupne predniške mite, spomine, eno ali več prvin obče kulture in določeno stopnjo solidarnosti vsaj med elitami.«

Da bi etnična skupnost bila prepoznana kot etnija, mora, po Smithu (Smith v Bulatović 2009: 10–11), imeti enega ali več naslednjih atributov: skupno lastno ime, enega ali več elementov skupne kulture, ki jo ločujejo od drugih, povezavo z »domovino«, občutek solidarnosti do določenih delov družbe.

Pri vseh atributih, razen pri skupni kulturi, gre za subjektivne attribute oz. mite. Bolj kot so ti atributi prisotni in razviti, bolj je etnična skupnost izrazita, ko pa izgubijo pomen, se z njimi lahko razgradi tudi etnija. Tako je etnija vse prej kot primordialna, biološka, nespremenljiva. Etnična skupnost se oblikuje skozi proces združevanja ali razdruževanja, kar priča o spreminjajoči se naravi etničnih meja in o prilagodljivosti kulturne identitete njenih pripadnikov.

Glede dojemanja etničnosti sta se v Evropi oblikovali dve struji, primordialistična in voluntaristična. Gre za temeljni obliki nacionalistične ideologije, ki imata najdaljšo zgodovino in najbolj dramatične posledice. (Smith 2005: 53)

Anthony D. Smith navaja, da je klasičen opis the dveh nacionalističnih ideologij podal Ernest Renan, ki je nasproti etničnemu determinizmu zagovarjal primat »človeške kulture« nad posameznimi nacionalnimi kulturami pa tudi potrebo po konsenzu.

Primordialistično dojetje etničnosti se je razvilo predvsem v Nemčiji in temelji na »krvnem« sorodstvu ljudi. Ta koncept je bil skozi zgodovino pogosto zlorabljen kot nosilna ideologija etničnega čiščenja.

Hans Kohn navaja (Smith 2005: 64), da so zahodne oblike nacionalizma temeljile na ideji, da je narod racionalna zveza državljanov, ki jih vežejo obči zakoni in skupno ozemlje; vzhodne različice so temeljile na prepričanju o obči kulturi in etničnem izvoru, narod naj bi bil potemtakem organska, zaokrožena celota, ki transcendira posamezne člane in jim že ob rojstvu vtisne neizbrisni narodni značaj.

V »voluntaristični« koncepciji naroda posamezniki imajo določeno svobodo, čeprav nujno pripadajo nekemu narodu, lahko pa načeloma izbirajo, kateremu narodu želijo pripadati. V »organski« koncepciji take možnosti ni. Posamezniki se rodijo v narod in, ne glede na to, kam se preselijo, ostanejo del naroda, v katerega so bili rojeni.

Državljanski nacionalizem je morda združljiv z liberalizmom. *Etnični nacionalizem* lahko povzroči ksenofobijo. Pomanjkljivost državljanskega nacionalizma je v tem, da ne priznava pravic manjšinskih skupin, zahteva pa znanje prevladujočega jezika, zgodovine, književnosti, običajev, priznavanje političnih simbolov in institucij.

Pri voluntarističnem pogledu na etničnost je etničnost stvar kulture posameznika, njegove svobodne odločitve, da določeni skupnosti pripada ali pač ne. Gre za določanje etničnosti na podlagi odnosov, zaznav in čustev njenih pripadnikov. Etničnost je tako dinamična kategorija. (Bulatović 2009: 11)

Drugi ključni pojem Szulove sheme (2009: 21) je t. i. »politični narod« (*naród polityczny*), za katerega bom v nadaljevanju uporabljala izraz *narod*.

Smith predlaga (2005: 23), da narod definiramo kot »poimenovano človeško skupnost, ki naseljuje domovino in ima skupne mite, skupno zgodovino, občo javno kulturo, enotno ekonomijo ter obče pravice in dolžnosti za vse člane.« Narod ni etnična skupnost, čeprav se pojma deloma prekrivata, saj oba pripadata isti družini pojavov (kolektivnim kulturnim identitetam): etnična skupnost navadno nima politične oznake in pogosto ne vključuje javne kulture niti ozemeljske razsežnosti, saj zanjo ni nujno, da fizično zaseda svoje zgodovinsko ozemlje.

Narod pa mora, vsaj daljši čas, naseljevati svojo lastno domovino, da se vzpostavi kot narod, mora poleg tega razviti javno kulturo in si želei določeno stopnjo samoodločanja. Za narod ni nujno, da ima lastno suvereno državo, mora pa strmeti k določeni avtonomiji, povezani s fizičnim zasedanjem lastne domovine.

Lahko bi rekli, da so etnične skupnosti potencialni narodi. Idealni tip etnične skupnosti z njeno ohlapnejšo organiziranostjo je bolj generičen koncept, narod pa bolj specifičen, postajal je vse bolj »specializiran«, celo v primerih, ko je izviral iz predhodno obstoječe etnije, vse bolj vključujoč, kompleksnejši in manj vezan na svojo izvirno etnično podlago. (Smith 2005: 26)

Oblikovanje narodov v Evropi je potekalo po dveh poteh, ki jima pravimo zahodni in vzhodni model. V zahodnem modelu je proces prehajanja iz etnične skupnosti v narod spodbujala država s svojo centralizirano oblastjo in birokratskim aparatom. Tipičen primer je Francija.

Pri vzhodnem modelu je proces oblikovanja naroda tesno povezan z zgodovinskim mitom o nekdanji svobodi in državnosti. Ključ transformacije etnij v narode je bila široka ljudska mobilizacija pod vodstvom manjših krogov izobražencev in intelektualcev. Vzhodni model tako temelji na genealoški, etnični koncepciji naroda.

Tudi pri preučevanju naroda sta se oblikovala dva načina dojemanja. Za primordialiste je narod skupina ljudi istega rodu, kar pomeni, da posameznik, ki ni istega rodu, ne more postati član skupnosti. Po mnenju voluntaristov narod ni omejen s sorodstvenimi vezmi, ampak je živa tvorba odprtih meja, kjer je najbolj bistvena posameznikova odločitev, ali bo določenemu narodu pripadal. Bistvo pripadnosti je kulturni element. (Bulatović 2009: 13)

Etnična skupnost, ki ima lastno zavest in interese, potrebuje politično organizacijo, ki bi zastopala njene interese in potrjevala njen obstoj med drugimi podobnimi skupnostmi. Najvišja oblika takšne politične organizacije, ki se je izoblikovala v 19. stoletju, je nacionalna država, se pravi država določenega naroda. (Szul 2009: 47)

Narod, ki ima lastno državo, lahko po zgledu zagovornikov primordialističnega stališča, poimenujemo *nacija*. In tukaj spet naletimo primordialističen in voluntarističen pogled. Voluntaristi, za razliko od primordialistov, vidijo bistveno determinanto nacije v prostovoljni odločitvi. (Bulatović 2009: 15, 17)

Država neposredno vpliva na jezikovno situacijo z izvajanjem jezikovne politike. Jezikovna politika je lahko eksplicitna (razvidna iz pravnih aktov države) in implicitna. (Szul 2009: 59)

1.2 Narodna in manjšinska politika

V pričujočem diplomskem delu je narodna politika pojmovana¹ kot sistem ukrepov, namenjenih ohranjanju, uskladitvi in uresničevanju nacionalnih interesov ter reševanju nasprotij na področju medetničnih odnosov. Gre za zavestno dejavnost, ki je usmerjena v ureditev medetničnih odnosov, kar je zabeleženo v političnih in pravnih aktih države.

¹ Žukov in Krasnov 1997: 117.

Države, družbeni razredi, stranke, gibanja itd. različno pojmujejo nacijo, narod, etnično skupnost, relacije med narodom (etnično skupnostjo) in jezikom, religijo, kulturo, državo itd. (Mečkovskaja 2001: 213)

Dubravko Škiljan (2002: 213) govori o večinski skupnosti, ki se je organizirala v državo, njen jezik v standardizirani različici pa je glavno sredstvo na področju javne komunikacije na celotnem ozemlju. Manjšina oblikuje identiteto, ki temelji na jezikovni drugačnosti. Manjšinski idiom ne nastopa v javni komunikaciji ali nastopa le na omejenem številu področij. V najboljšem primeru lahko nastopa na vseh področjih javne komunikacije, to pa ne velja za celotno ozemlje države. V nadaljevanju (2002: 217) govori tudi o večinski in manjšinski strategiji: večina skuša interpretirati lastne interese kot interese celotne skupnosti, promovira nacionalno ideologijo, manjšinske skupnosti so prisiljene sprejeti »pravila igre«.

V posebnem poglavju na primeru Poljske, Slovenije in Ukrajine se bomo ukvarjali predvsem z državljskim in etničnim nacionalizmom v odnosu do manjšin in različnima konceptoma nacije.

Romana Bešter v svojem članku iz leta 2001 razpravlja o državljskem in etničnem nacionalizmu v odnosu do manjšin in poudarja (2001: 180), da državljski nacionalizem izhaja iz pripadnosti politični skupnosti. Nacija v tem konceptu nastopa kot »manifestacija svobodne volje državljanov«, posameznik sam izbira, ali ji bo pripadal. Orodje, s katerim posameznik postane pripadnik take nacije, je asimilacija.

Državljski nacionalizem obravnava vse državljane kot pripadnike iste nacije z enotno kulturo in jezikom. Vsi pripadniki te nacije so med seboj enakopravni in imajo enake pravice.

Etnični nacionalizem izhaja iz pripadnosti etno-kulturni skupnosti. Te pripadnosti se ne da pridobiti drugače kot z rojstvom v skupnosti. Danes v svetu praktično ni etnično povsem homogene države, etnični nacionalizem, ki zagovarja interese le enega naroda, je že v izhodišču diskriminatoren do pripadnikov drugih narodov ali etničnih skupin, ki skupaj z državotvornim narodom živijo v »nacionalni« državi. (Bešter 2001: *ibidem*)

Koncept državljanskega nacionalizma je povezan z konceptom zaščite individualnih človekovih pravic. S svojim vztrajanjem pri nediskriminatorni obravnavi vseh državljanov, ne glede na izvor, raso ali religijo, diskriminira tiste državljane, ki pripadajo etničnim manjšinam. Manjšine potrebujejo določene dodatne oz. posebne pravice za doseganje dejanske enakopravnosti z drugimi državljani. (Bešter 2001: 182–184)

V državah, za katere je značilen etnični nacionalizem, so etnične razlike bolj opazne in jasne, saj večinski narod ne »sprejema v svoje vrste« pripadnikov drugačnega etničnega izvora, pripadniki etničnih manjšin pa ne le da se običajno ne morejo, ampak se tudi ne želijo odreči svoji etnični identiteti in se asimilirati v večinsko družbo. Zato obstajajo med večinskimi in manjšinskimi narodi jasne meje.

To pa praktično pomeni, da država ne more zanikati obstoja narodnih manjšin na svojem ozemlju. Po določilih mednarodnega prava pa je dolžna tem manjšinam zagotoviti posebno zaščito oz. posebne manjšinske pravice. Državljanski in etnični nacionalizem sta analitična idealnotipska konstrukta, ki se v praksi ne pojavljata strogo ločeno, pač pa se med seboj prepletata. (Bešter 2001: 185–186)

Petra Roter opozarja (2007: 10), da se danes se manjšinski problematiki namenja veliko več pozornosti kot nekoč. Pravni položaj manjšin je odvisen od številnih dejavnikov. V mednarodnem pravu ne obstaja splošno sprejeta definicija termina *narodna manjšina*, opredelitev je prepuščena presoji posameznih držav.

Definicija termina je pomembna v smislu opredeljevanja upravičencev do posebnih manjšinskih pravic, še posebej pa v luči nenehnih sprememb etnične strukture evropskih držav in odsotnosti konsenza glede termina znotraj stroke.

V nadaljevanju bomo analizirali nekaj vidikov narodne in manjšinske politike na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini.

1.3 Jezikovna politika

Pri razpravljanju o relacijah med narodom, državo in jezikom smo že na kratko omenili, kako država vpliva na jezik. V tem poglavju pa se bomo pri tej temi ustavili nekoliko podrobneje.

Tako Roman Szul navaja (2009: 58), da država lahko vpliva na jezikovno situacijo posredno (prek oblikovanja ozemlja, priseljske, izseljske, izobraževalne, ekonomske politike itd.) in neposredno (prek jezikovne politike).

Bistvo, vloge in oblike jezikovne politike že dolgo pritegujejo pozornost znanstvenikov. Tako v sociolingvistični literaturi zasledimo različne definicije pojma *jezikovna politika*.

Roman Szul govori (2009: 58–59) o jezikovni politiki kot o določanju s strani državnih oblasti funkcij, dejanskih ali ciljnih, nekega jezika ali jezikov, se pravi opredelitvi, kateri jeziki oz. jezik lahko ali morajo nastopati v posameznih funkcijah. Element jezikovne politike je lahko tudi poseganje v notranje zakonitosti jezika (jezikovno načrtovanje).

Cilji jezikovne politike in načini za njihovo uresničitev izvirajo iz funkcij jezika, ki lahko nastopa kot delovni instrument oblasti, instrument za komunikacijo oblasti z ljudstvom, vir avtoritete oblasti, instrument notranje ali zunanje politike. (Szul 2009: 59)

V pričujočem diplomskem delu nas bo predvsem zanimal jezik kot instrument notranje politike. Gre za določitev položaja posameznih jezikov v družbeno-političnem življenju države ali njenih delov (zlasti na področju izobraževanja), oblikovanje jezikovne zavesti, opredelitev statusa posameznih idiomov. Konkretni cilji so odvisni od misije oblasti ter političnih, demografskih, jezikovnih idr. pogojev. (Szul 2009: 60)

Tako recimo v primeru nacionalne države (ki jo Roman Szul pojmuje kot državo enega naroda) se od države pričakuje, da bo uresničevala »narodno idejo«, prostor za manevriranje pa je povezan npr. z rabo manjšinskih jezikov v javnem življenju.

Sicer pa obstajajo situacije, ko ima nacionalni jezik zgolj simbolno funkcijo, komunikacijska pa pripada drugemu jeziku. V tem primeru je glavni cilj jezikovne politike revitalizacija nacionalnega jezika (širjenje kompetence in področij rabe). (Szul 2009: 62–63)

Pri Bredi Pogorelec (1993: 2–3) zasledimo pojem *jezikovnega načrtovanja*, katerega predmet je standardni jezik. Jezikovno načrtovanje je del oblikovanja družbene organizacije, npr. države ali njenega zaokroženega dela, če gre za večnarodno skupnost.

Avtorica navaja, da so okvirna področja jezikovnega načrtovanja in njegovega uveljavljanja načeloma splošna in v Haugenovem modelu iz leta 1987 razdeljena na dva temeljna razdelka: na družbenega, to je na planiranje družbenega statusa oz. družbenih razmerij do jezika in njegovega položaja v družbeni organizaciji na eni strani, na drugi pa na jezikovnega, to je na samo načrtovanje jezikovnega korpusa. Vsako od teh področij obsega vsaj dve stopnji z več skupinami postopkov, stopnjo jezikovnega načrtovanja in stopnjo udejanjanja z izobraževanjem in kultiviranjem.

Področje družbenega (statusnega) načrtovanja zajema najprej stopnjo izbora s postavitvijo vprašanj in z napotilom za statusno določanje posameznih delnih norm, področje funkcioniranja tega načrtovanja pa je izpolnjeno z udejanjanjem, to je izobraževanjem o statusu, ki je naravnano tudi v širjenje jezikovne pravilnosti/korektnosti ter ovrednotenje opisanih razmer. Področje načrtovanja standardnega jezika pa zajema najprej proces kodifikacije (s postopki standardizacije: grafije, slovnice in slovarja), uresničuje pa se s funkcijskim razvojem v smeri postopkov terminološke modernizacije in razvoja stilov.

Posamezna udejanjanja jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike so odvisna od konkretnih političnih in družbenih razmer znotraj posamezne skupnosti. Zlasti vprašanje jezikovnega statusa pri pripadnikih skupnosti je na primer v kar največji meri odvisno od zgodovinskih razmer, posebej kadar gre za jezik pretežno notranje komunikacijske skupnosti, ki je v zgodovini živela v večjezikovnih državnih skupnostih.

Prav tako pomembno je vprašanje, kdo je/je bil subjekt jezikovnega načrtovanja in skrbnik izvajanja. Za razumevaje problematike je torej poleg prikaza današnjih razmerij pomemben prerez skozi čas, ki pojasnjuje razvoj položaja standardnega jezika v posameznih družbah bolj za njegovo uveljavitev in morebitne posledice jezikovnih pritiskov.

Nina Mečkovskaja meni (2001: 131), da je pravni status nekega jezika dokaj umetna karakteristika, ki pa je zanimiva s stališča sociolingvistike, kot družbeni fenomen in jezikovnopolitično dejanje.

V državah, ki pravno uredijo jezikovne odnose, se po navadi uporabi enega, dva ali tri termine. Pravni pomen izrazov *državni*, *uradni*, *nacionalni*, še bolj pa njihova komunikacijska moč, pa se v različnih državah precej razlikuje. Subjektivni človeški element v pravni ureditvi jezikovnih odnosov se kaže v dejstvu, da celo v isti družbi so ti izrazi razumljeni na različne načine (da ne omenjamo konfliktov med formalnim in dejanskim statusom nekega jezika). (Mečkovskaja 2001: 133)

Tejmuraz Kambolov v svoji monografiji obravnava² subjekte in objekte JP.

Subjekti JP so: 1) država in njeni organi; 2) različne ustanove in organizacije; 3) raziskovalna središča.

Ob tem navaja, da interesi in cilji različnih subjektov JP niso vedno usklajeni.

Objekt JP je jezik, njegova funkcijska in strukturna plat. Cilj posameznih jezikovnopolitičnih ukrepov je spodbujanje in razvijanje enih komponent jezikovne situacije oz. zavedno omejevanje drugih.

Cilj JP je lahko širjenje ali oženje obsega rabe jezikov oz. posameznih oblik njihovega obstoja na račun namenskega večanja ali zmanjševanja števila področij rabe, na ravni strukture pa pospeševanje ali zaviranje razvoja jezika.

² <http://ironau.ru/khaebic/kambolov-4.pdf>

Etape uresničevanja so: 1) ugotavljanje političnega, ideološkega, družbenega in jezikovnega ozadja JP, kar pomeni, da zavedna JP temelji jasnem razumevanju jezikovne situacije in njenih objektivnih razvojnih tendenc; 2) opredelitev cilja uresničevanja JP; 3) oblikovanje posameznih nalog za doseganje zastavljenega cilja.

Nina Mečkovskaja (2001: 199) opredeli jezikovno politiko kot vse oblike zavednih dejanj družbe, namenjene urejanju rabe jezika. Subjekti JP po njenem mnenju različni državni in nedržavni organi ter ustanove, ki so povezani s tremi področji: 1) izobraževanjem, 2) mediji, 3) ureditvijo etničnih (ali etničnih in verskih) odnosov (v primeru večetničnih skupnosti).

Objekt JP je jezik. V večjezičnih družbah je JP predvsem del medetničnih odnosov in komponenta narodne politike države, strank, gibanj. Sicer ima opravka z enakimi izobraževalnimi in kulturnimi nalogami, kot JP v enojezičnih državah, a se z njimi ukvarja vsak narod posebej.

Podobno kot Tejmuraz Kambolov, Nina Mečkovskaja opredeli (2001: 209) tudi ravni jezikovne in narodne politike: 1) razvoj koncepta oz. ideološke podlage jezikovne politike; 2) pravna ureditev jezikovnih odnosov; 3) administrativna ureditev jezikovnih odnosov; 4) kodifikacija jezikovne norme; 5) financiranje. Ob tem naj bi šlo za »logiko postopnega napredovanja«, v resnici pa lahko posamezne etape prehitevajo naravni razvoj.

Glede na namen, cilje in metode izvajanja ločimo več vrst JP. Tejmuraz Kambolov govori o: 1) retrospektivni (usmerjeni v ohranitev obstoječe jezikovne situacije) in perspektivni (usmerjeni v spreminjanje obstoječe jezikovne situacije); 2) demokratični (upošteva interese širših družbenih slojev) in antidemokratični (upošteva samo interese elit); 3) internacionalistični (upošteva interese vseh etničnih skupnosti) in nacionalistični (upošteva interese samo ene etnične skupnosti) JP.³

³ <http://ironau.ru/khaebic/kambolov-4.pdf>

Dubravko Škiljan (1988: 42–44) opredeli načrtovanje statusa kot segment JP, ki se ukvarja predvsem z vzpostavljanjem socialno relevantnih odnosov med idiomi, ki se jih neka družba poslužuje, in izbiri idiomov, ki se bodo pojavili v različnih oblikah javne komunikacije.

Načrtovanje statusa je lahko eksplicitno vgrajeno v JP ali samo implicitno prisotno. V večini večjezičnih družb postaja načrtovanje statusa vse bolj eksplicitni del JP.

Marko Stabej ob tem opozarja (2010: 64), da je formalnopravno urejanje statusa jezika oz. jezikov v neki družbi izrazito sintetično področje, ki je ali naj bi vsaj bilo domena sociolingvistike po eni strani ter prava in zakonodajnih procesov po drugi strani.

Toda dejansko stanje in obseg formalnopravnih določil statusa jezika je pogosto lahko tudi posledica bolj ali manj naključnih intervencij zakonodajalcev, ki status jezika določajo ne po vnaprej premišljenem globalnem načrtu, temveč pri določanju izhajajo iz splošnih privzetih domnev, kakšen je dejanski oziroma zaželen status jezika v neki dejavnosti oziroma v družbi v celoti, kakšne morebitne nevarnosti za tak status jezika se v družbi kažejo; s formalnopravnim določanjem naj bi se taka družbena nevarnost odpravila, jezik pa naj bi pridobil oziroma ohranil ali okrepil privzeti status.

Po avtorjevem mnenju (Stabej 2010: 65) so zanimiva tudi vprašanja, povezana s pravnim redom družbe: kakšen družbeni učinek imajo zakonska oziroma druga pravna določila, ali pravna regulacija že avtomatično pomeni ureditev tega vprašanja v družbi, zlasti če pomislimo na položaj in obseg rabe nekega jezika.

Nina Mečkovskaja opredeli (2001: 216) pravno ureditev jezikovnih odnosov kot zakonodajno opredelitev uradnega statusa, pravic in obsega rabe jezikov. Ob tem navaja, da se zakoni o jezikih v različnih državah razlikujejo. V večini primerov gre za urejanje rabe jezika na uradni (državni) ravni. V večini držav je pravni status jezikov opredeljen v ustavi. Obstajajo tudi posebni zakoni o jezikih, ki konkretizirajo ustavne določbe. Poleg zakonov o jezikih lahko izbiro jezikov urejajo drugi zakoni, npr. zakon o izobraževanju (ki lahko določa jezike izobraževanja). Nadaljnja pravna konkretizacija se lahko izvaja prek t. i. podzakonskih aktov. Podzakonski akti temeljijo na zakonskih in ustavnih določilih.

Najbolj tipični objekti pravne ureditve so tako: 1) uradni (pravni) status jezikov (državni, uradni, včasih nacionalni, ustavni); 2) področja možne in/ali obvezne rabe; 3) stopnja in narava rabe jezikov na področju izobraževanja.

Poleg statusa sta v ustavi pogosto določena ime jezika (lingvonim) in njegova pisava.

V primeru, ko gre za več jezikov, je lahko v ustavi določen njihov enakopravni ali neenakopravni položaj. Ni nujno, da neenakopravnost odseva dejansko državno politiko v odnosu do posameznega jezika. Formalnopravna enakopravnost, ki ni podprta z zakoni, ki bi zagotavljali njene mehanizme, otežuje položaj jezika. Različen pravni status ne pomeni vedno, da je nek jezik diskriminiran. Včasih že sama omemba nekega jezika pomeni njegovo »legitimnost« in pripravljenost države, da zagotavlja njegov obstoj in razvoj. Pravna diskriminacija se lahko izraža tudi v obliki neomembe nekega jezika ali obravnave nekega jezika kot narečja drugega jezika. (Mečkovskaja 2001: 219)

Zagotavljanje pravne prednosti nekemu jeziku je pogosto akt zaščite jezika, ki se je znašel v kriznem položaju. (Mečkovskaja 2001: 221)

Raba jezikov na področju izobraževanja je najbolj zanesljiv kazalec njihovega družbenega statusa in prihodnjih perspektiv. Za prikaz: 1) raven: predšolska, osnovnošolska, srednješolska, visokošolska; 2) učni jezik ali učni predmet. (Mečkovskaja 2001: 225)

V nadaljevanju bomo, ob upoštevanju zgodovinske dinamike vsake jezikovne situacije, skušali analizirati smernice JP na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini ter jih ponazoriti s posameznimi primeri.

2 Izbrane jezikovne situacije: zgodovinska dinamika

2.1 Poljska⁴

Za začetek poljske državnosti velja leto 966, ko je vladar Mieško I. prevzel krščansko vero. V tem obdobju je bila Poljska dokaj močna in obsežna država, kar priča o daljši tradiciji državnosti.

Za odločilno obdobje, v katerem je prišlo do konsolidacije države velja vladavina Boleslava Hrabrega, ki je leta 1025 postal poljski kralj. Krona je bila zelo sugestiven simbol suverenosti države ter vladarjeve povezanosti z višjimi silami.

Oblikuje se jezikovna situacija: razvija se nadnarečna jezikovna norma, osnova enotnega poljskega knjižnega jezika. Šlo je za naraven večstoletni razvoj, ki je temeljil na sintezi narečij, kar je po eni strani povezano s političnim in kulturnim ravnotežjem, po drugi pa z medsebojno bližino poljskih narečij, zaradi česar govorci posameznih narečij niso imeli hudih sporazumevalnih težav. Proces je doživel vrhunec v 15. stoletju z velikim razmahom literarne dejavnosti in nastajanjem večjega števila knjižne produkcije v poljskem jeziku.

Lahko rečemo, da se je standardna poljščina izoblikovala v času vladavine poljske dinastije Piastov. V času poljske širitve na vzhod v 14. in 15. stoletju je bila standardna poljščina že tako izoblikovana, da vpliv narečij ni bil več tako izrazit.

Nadnarečna norma je bila instrument za sporazumevanje višjih družbenih slojev, ljudstvo pa se je posluževalo narečij. Tako so narečja postala kazalec družbenega izvora njihovih govorcev. Prezir, ki so ga višji sloji gojili do ljudstva, je zaznamoval tudi narečja, kar je pripeljalo do njihove stigmatizacije.

⁴ Szul 2009: 244–262.

Poljščina je dokaj zgodaj postala element poljske narodne zavesti. To se je zgodilo zaradi prisotnosti tujega življa, zlasti Nemcev oz. nemške duhovščine. Pred oblikovanjem knjižnega jezika je bila v pisni in uradni rabi predvsem latinščina, ki je bila tudi uradni jezik poljske države. Poljščina se je prodrla v javno življenje šele v 16. stoletju. Simbolična pridobitev statusa uradnega jezika se je zgodila leta 1543.

Sledi kriza 17. stoletja, ki jo zaznamujeta zmanjševanje števila pisne produkcije v poljščini in vrnitev latinščine v uradno rabo. Latinščina je tako postala jezik vladajočega sloja, namenjen tako uradni kot tudi domači rabi.

To obdobje zaznamuje tudi nastanek t. i. *makaronščine*, poljsko-latinske mešanice. Ob latinščini jezik vladajočega sloja postane tudi francoščina.

Poljščina doživi ponoven razcvet v drugi polovici 18. stoletja, to obdobje zaznamuje tudi rast narodne zavesti. Lahko rečemo, da se je v tem obdobju izoblikovala novodobna poljska nacija, poljščina pa je dosegla vrhunec razvoja, tako na področju korpusa kot tudi na področju statusa. Posebna vloga v tem procesu pripada *Odboru za nacionalno izobraževanje* (1773–1794), ki se je ukvarjal s širjenjem poljskega jezika na področju izobraževanja.

V obdobju pred likvidacijo poljske države je bila poljščina izoblikovan, enoten in prestižen jezik, v vlogi glavne jezikovne ideologije pa je nastopil purizem. Za to obdobje je značilna tudi močna narodna zavest.

Za Poljsko v obdobju pred delitvami in likvidacijo države je bila značilna razvojna shema *država* → *narod* → *jezik*, ki se ni dosti razlikovala od situacije v državah Zahodne Evrope. Delitve Poljske lahko označimo za narodno katastrofo, a se tudi v tem obdobju ekspanzija poljske narodne zavesti in poljskega jezika ni povsem zaustavila.

Prišlo je do evolucije pojmovanja poljskosti: od političnega konstrukta (istovetenja z neobstoječo državo) do etničnega (istovetenja z jezikom, kulturo, religijo, folkloro itd.). V tem obdobju so se od poljskega življa ločile etnično nepoljske skupnosti, ukrajinska, litovska in beloruska, ki so skupaj s Poljaki nekoč živele v eni državi.

Proces segmentacije nacije ni prizadel kmečkega prebivalstva, ki je bilo v izraziti večini na območju nekdanje poljske države. Vzporedno s segmentacijo je potekala konsolidacija poljskega naroda (v etničnem smislu), kar je povezano s širjenjem poljske narodne zavesti med kmečkim prebivalstvom, ki je govorilo poljska narečja in izpovedovalo katoliško vero. Ta proces ni bil lahek.

Do težav je prihajalo tudi v obmejnih etnično-jezikovnih območjih, kjer se je prebivalstvo, ki je govorila ista narečja in izpovedovala isto religijo, odločalo za drugačno narodno pripadnost. Tako so bile v Kašubski pokrajini na voljo tri konkurenčne opcije: nemška, poljska in kašubska. Nemška opcija je bila značilna predvsem za evangeličane, ki so doživeli jezikovno in kulturno germanizacijo.

Kašubščina je bila jezik predvsem katoliških prebivalcev. Nekateri raziskovalci so zaradi občutne distance med kašubščino in knjižno poljščino označevali kašubščino za samostojen jezik, Kašube pa za samostojen narod.

Poljščina je bila jezik katoliške cerkve in kašubskih plemičev, za katere je bil značilen občutek poljskega patriotizma. Poljska opcija je pomenila tudi zavetje pred germanizacijo. Po zmagi poljske opcije je kašubska opcija našla svoj izraz v regionalnih kategorijah. Izbiri narodne pripadnosti je sledila izbira knjižne poljščine. Kašubski primer govori v prid pomembnosti jezikovnega kriterija za izbiro narodne opcije.

Oblikovanje poljske narodne zavesti je v obdobju po izgubi državnosti potekalo v povezavi s poljskim narodnim gibanjem. Kulturni cilji tega gibanja so bili povezani predvsem z razvojem književnosti v poljskem jeziku, opevanjem poljske zgodovine, širjenjem narodne zavesti med kmečkim prebivalstvom itd.

Poljsko narodno gibanje je izvajalo lastno jezikovno politiko, katere glavni cilj je bilo ohranjanje poljskega jezika kljub sredobežnim tendencam. Slednje vprašanje so skušali razrešiti na račun zmanjševanja razlik med regionalnimi različicami knjižnega jezika, zlasti z bojem zoper rusizme in germanizme. Tako je knjižna poljščina postala še bolj enoten jezik.

Po prvi svetovni vojni je Poljakom uspelo oblikovati in obraniti neodvisno državo in tako se je sklenilo zaporedje *država* → *narod* in *narod* → *država*. Pridobljena država pa ni bila enaka izgubljeni: bila je nekaj vmesnega med etnično Poljsko in Republiko obeh narodov, zvezno državo, ki je združevala Kraljevino Poljsko in Veliko litovsko kneževino na območju današnje Belorusije, Litve, Poljske, velikega dela Ukrajine ter deloma Latvije in zahodne Rusije. Tretjino prebivalstva nove države so sestavljale manjšine, veliko Poljakov pa je ostalo v zamejstvu.

Država je postala subjekt narodne in jezikovne politike in tako se je začel nov krog *država* → *narod in jezik*. Cilj te politike je bila zaščita lastnega naroda, jezika in kulture, asimilacija manjšin. Država je proglasila poljščino za edini uradni jezik ter se je zavzemala za krepitev narodne ideologije (zlasti prek izobraževanja) in poljskega etničnega življa na območjih z manjšinskim prebivalstvom.

Po drugi svetovni vojni je prišlo do pomembnih geopolitičnih sprememb, Poljska je tako dobila nove premaknjene meje ter novo jezikovno in etnično situacijo. Zaradi holokavsta in poznejšega izseljevanja je na Poljskem ostalo zelo malo Židov. Zaradi deportacije in izseljevanja so Poljsko zapustili etnični Nemci. Pomik meje na vzhod je pomenil izgubo ukrajinske in beloruske manjšine. Tendenco so okrepili naravni migracijski vplivi in državna politika, ki je ignorirala obstoj manjšin. Poljska se je tako znašla zelo blizu koncepta *ena država – en narod – en jezik*.

Situacijo je nekoliko spremenilo priznanje manjšin leta 1956, ko so oblasti formalno priznale obstoj ukrajinske, beloruske, litovske in židovske manjšine ter dovolile ustanavljanje manjšinskih organizacij (te je nadzirala država) in rabo omenjenih jezikov v šolstvu in medijih. Kljub temu je Poljska ostala narodnostno in jezikovno homogena. Slednje je povezano tudi z naravnimi sociolingvističnimi procesi: asimilacijo manjšin in širjenjem knjižne poljščine na račun umirajočih narečij.

Do izrazitejših sprememb je prišlo v 80. in 90. letih. V Opolu in Zgornji Šleziji so se pojavile ideje o posebni, nemški ali šlezijski, identiteti lokalnega avtohtonega prebivalstva, ki so ga zaradi jezika (šlezijskega narečja poljščine) in katoliške veroizpovedi prištevali med poljsko. Ti ideji sta postali največji izziv za etnično homogeno poljsko državo od 2. svetovne vojne naprej.

Sodobna etnično-jezikovna situacija na Poljskem se spreminja tudi zaradi posledic globalizacije in pritoka migrantov iz najrazličnejših držav, ki govorijo najrazličnejše jezike.

Če povzamemo, že več kot 1000 let poljska država, narod in jezik tvorijo niz **država - narod** in **jezik - država**, kjer sta narod in jezik zagotavljala kontinuiteto v času neobstoja države.

2.2 Slovenija

Genezo slovenskega naroda bi lahko uvrstili v shemo **jezik** → **narod** → **država**. (Szul 2009: 96)

Za slovenski jezik je značilno, da je bil skozi zgodovino najbolj izrazit simbol slovenske skupnosti in najpomembnejši konstitutivni element za nastanek slovenskega naroda. S Trubarjem in protestantskimi pisci so bili položeni temelji naddeželnemu knjižnemu jeziku in skupnemu imenu Slovenci. Poznejšo pokrajinsko razcepljenost knjižnega jezika so od druge polovice 18. stoletja premagovale težnje po enotnosti.

V 16. stoletju je vloga naddeželnega povezovalca pripadla slovenski jezikovni identiteti ter politični tvorbi Notranji Avstriji, ki pa je vzporedno z zmago deželno knežjega absolutizma obdržala predvsem upravno-povezovalno vlogo.

Poleg skupnega slovenskega imena (Slovenci, Sloveni), ki ni sicer povsod pomenilo istega, so med prebivalstvom živele deželne in pokrajinske samoidentifikacije, zaradi osrednjega položaja Kranjcev pa se je njihovo ime tudi zunaj mej Kranjske razširilo kot oznaka za jezikovno pripadnost slovensko govorečega življa.

Ob nastopu novodobnega nacionalizma so Slovenci kot glavni integrativni kriterij uveljavili jezik ter na njem utemeljevali svojo narodno bit. Težnja po preseganju razdeljenosti na zgodovinske dežele in dokončni strnitvi pod skupnim imenom Slovenci je v kulturi opaznejša od konca 18. stoletja.

Predmarčna doba je v ozkih krogih narodnega izobraženstva rodila pojem Slovenija, prvič uporabljen v javnosti leta 1844, marčna revolucija 1848 pa je razglasila program Zedinjene Slovenije z zahtevo po enotnem upravno-političnem telesu znotraj monarhije in enakopravnem položaju slovenskega jezika.

Leta 1849 so bili Slovenci ustavno priznani kot ena od narodnosti monarhije in tako sta se emancipacijski boj in proces zorenja v moderen narod šele začela. (Dolinar *et al.* 2011: 110–111)

V letu 1848 so bili postavljeni temelji novega šolskega sistema, ki je vplival na dvig pismenosti in kulturne ravni prebivalstva. Na gimnazijah je bila lahko kot drugi deželni jezik uvedena tudi slovenščina. Hiter dvig pismenosti je vplival na razvoj kulturnih ustanov. Ob slovenskih so v večjih mestih delovale še nemške. Ob zaostrenih mednacionalnih odnosih ob prehodu v 20. stoletje se je občinstvo že začelo deliti na bolj slovensko in bolj nemško.

Slovenci so habsburško monarhijo zapustili z lepo kulturno popotnico. Razvito ljudsko šolstvo je zagotovilo visoko stopnjo pismenosti, pouk na večini ozemlja je potekal v slovenščini. Srednje šolstvo je bilo dvojezično ali popolnoma nemško ali italijansko, popolnoma slovenske so bile le redke šole in oddelki.

Usoda propadajoče Avstrije na koncu prve svetovne vojne je bila negotova, zato je postalo za Slovence vse bolj aktualno združevanje z drugimi južnoslovanskimi narodi v novi južnoslovanski državi. Kaj naj bi ta prinesla, pa si verjetno takrat še ni nihče natančno predstavljal. (Dolinar *et al.* 2011: 143–145)

Slovenski narod je v novo državno tvorbo vstopil precej nepripravljen. Od nove slovanske države je pričakoval veliko, a številni upi so se hitro razblinili. Kljub težavam zaradi unitaristične politike so številni Slovenci vstop v novo južnoslovansko državo ocenjevali kot velik narodnoemancipacijski korak. Slovenski jezik je zamenjal nemščino na uradih in v šolah, tudi v nekdanjih nemških kulturnih ustanovah.

Leta 1991 so Slovenci dobili lastno državo, slovenski jezik pa se je tako prvič znašel v položaju, ko ni imel nad seboj nobenega drugega jezika.

Breda Pogorelec navaja (1993: 1–2), da je za jezikovno načrtovanje pri Slovencih pomenljiv dvojni status slovenskega standardnega jezika v javnem življenju: v Republiki Sloveniji je od osamosvojitve naprej uradni (državni) jezik in jezik javnega življenja (ustavno je enak status priznan jezikoma obeh avtohtonih manjšinskih skupnosti, italijanščini in madžarščini), medtem ko ima jezik slovenskih manjšin v Italiji, Avstriji in na Madžarskem status manjšinskega jezika.

Načrtovanje in jezikovna politika v slovenskem jezikovnem prostoru zato danes nujno upoštevata oba jezikovna statusa. Opisana položajska dvojnost terja za slovenski jezik dvoje vrst jezikovnega načrtovanja, odpira pa zlasti pri manjšinskem statusu vprašanje nosilcev jezikovnega načrtovanja in možnosti izvajanja jezikovne politike.

V pričujočem diplomskem delu se bomo ukvarjali samo z jezikovno politiko v Republiki Sloveniji, kjer je načrtovalec jezika in oblikovalec jezikovne politike država s svojimi institucijami, mediji, kulturnimi/znanstvenimi/pedagoškimi ustanovami.

Z osamosvojitvijo je bila raba slovenskega jezika na vseh področjih, tudi v vojski, zaokrožena in s tem sklenjena pomembna faza v razvoju slovenskega jezika. Novost statusa po osamosvojitvi je v dejstvu, da njegova raba ni več omejevana spričo institucionalne večjezikovnosti, kakor je bila v Jugoslaviji.

Kljub navedeni omejitvi je imel slovenski jezik že pred slovensko državno osamosvojitvijo ne le značaj nacionalnega, temveč tudi uradnega/državnega (republiškega) jezika. Do te stopnje je prišlo postopoma, v sklopu kulturnega boja za politično samostojnost/svobodo. Mejniki so bila zahteva po jezikovni enakopravnosti slovenskega jezika z nemškim v peticiji po marčni revoluciji 1848, ki je tedaj zajemalo skoraj ves slovenski jezikovni prostor.

Načelnemu priznanju jezikov v Avstriji po letu 1848 je sledilo skoraj pol stoletja boja za udeležbo v statusu in razvoja funkcijskih zvrsti jezika, ustaljevanje najprej enotne pisne (po 1851) in kasneje govorne norme (po 1870) slovenskega standarda. Ta faza je bila sklenjena v zadnjem desetletju 19. stoletja in prvih dveh desetletjih 20. stoletja.

Že pred razpadom Avstro-Ogrske je bilo javno življenje v pokrajinah s slovenskim prebivalstvom pretežno slovensko, slovenščina je našla svoje mesto tudi v vojaškem življenju. Razmeroma počasi se je uveljavljal slovenski jezik v srednjem šolstvu, najprej kot učni predmet, nato kot učni jezik.

Drugo fazo v razvoju statusa slovenskega jezika v nacionalni standard predstavlja obdobje po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918. Po sklenitvi miru so Slovenci pripadli štirim državam, zato je za čas do 1943–1945 mogoče okvirno govoriti o slovenščini kot uradnem jeziku v Dravski banovini.

V Dravski banovini je bilo mogoče kljub pritiskom na jezik in bolj ali manj jasno izraženim težnjam po enotnem »jugoslovanskem« jeziku nadaljevati s prilagajanjem slovenskega standardnega jezika za vse funkcije modernega javnega življenja; besedni umetnosti se je pridružil jezik znanosti, ki so ga kot najvišjo zvrst razvijali na ljubljanski univerzi (1919), kjer je bil učni jezik, in od 1938 na akademiji znanosti in umetnosti, kar je pripomoglo k razvoju strokovnih terminologij in ustaljevanju pojmovanja polne jezikovne razvitosti za javno rabo. Ob pisnih medijih se je oblikoval tudi govorni, radio.

Nosilci jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike se v obdobjih od 1848 do 1918 in od 1918 do 1941 (1943, 1945) razlikujejo. Prvo obdobje zaznamuje prizadevanje za uveljavitev slovenskega standarda na državni ravni enakopravno z nemščino. Ob tem je bila pomembna pobuda slovenskih izobražencev.

V zvezi z razvojem statusa ugotavljamo poglobljeno spremembo: priznana enakopravnost slovenskega jezika je v drugi polovici 19. stoletja postopoma pripeljala iz funkcionalne diglosije v enojezičnost, poznavanje nemščine v slovenskem okolju ni bilo obvezno za vse socialne sloje in vsakega posameznika. Občutje jezikovne podrejenosti se je počasi umikalo.

Med drugo svetovno vojno je bil uradni status slovenskega jezika bolj ali manj omejen. Ozemlje Dravske banovine je bilo razdeljeno med Nemčijo, Italijo, Madžarsko in Hrvaško. Največ prostora je imel slovenski jezik v Ljubljanski pokrajini, kjer je bila slovenščina pretežno le simbolno dopolnjena z zapisi v italijanščini oz. v nemščini po letu 1943.

Po drugi svetovni vojni se je status slovenskega jezika utrdil in poglobil. (Pogorelec 1993: 4)

2.3 Ukrajina

Sodobna ukrajinska jezikovna situacija se je izoblikovala v posebnih okoliščinah. Ukrajina se je kot nova geopolitična danost pojavila na zemljevidu Evrope 24. avgusta 1991 s proglasitvijo neodvisnosti. Za razliko od nekaterih drugih držav ni imela dolge tradicije državnosti in se pred letom 1991 lahko »pohvali« le z dvema krajšima obdobjema neodvisnosti (1648–1654 in 1917–1921). Tako so se deli sodobnega ukrajinskega ozemlja skozi zgodovino nahajali pod oblastjo različnih držav, kar je pustilo pečat na regionalni, jezikovni, verski itd. identiteti njenih prebivalcev. (Stepanenko: 109–110)

V tem poglavju bomo spregovorili o genezi ukrajinske narodne zavesti ter izpostavili nekaj ključnih obdobj in dogodkov iz ukrajinske zgodovine in zgodovine ukrajinskega knjižnega jezika.

Roman Szul je v svoji monografiji (2009: 110–111) izpostavil dve usmeritvi, ki zaznamujeta oblikovanje ukrajinske narodne zavesti: protipoljsko in protirusko oz. protimoskovsko, prvo bi lahko definirali kot etnično-družbeno, drugo pa kot politično-ureditveno.

Zgodnejša, protiruska, usmeritev se je začela oblikovati na levem bregu reke Dneper. 8. januarja 1654 je ukrajinski hetman Bogdan Hmelnicki v mestecu Perejaslav pod Kijevom podpisal pogodbo z Rusijo.

Zgodovinarji zelo različno ocenjujejo njen pomen: politično-vojaško zavezništvo, začetek priključitve ukrajinskega ozemlja Rusiji itd. Nekateri zgodovinarji so mnenja, da je šlo zgolj za nominalni protektorat (Kotova 2004: 145). Velik del ukrajinskega ozemlja se je tako priključil Ruskemu imperiju, ki je izvajal asimilacijsko politiko, zaradi česar je prišlo do upočasnitve jezikovno-kulturnega razvoja.

Na začetku 18. st. so oblasti postopoma ukinile ukrajinsko avtonomijo, najprej z novo administrativno-teritorialno reformo, ki je uvajala delitev na pokrajine (1707), nato še s prepovedjo tiska ukrajinskih knjig (1720), l. 1775 pa z likvidacijo ukrajinskega kozaštva.

Ukrajinske politične in kulturne elite so se odzvale na moskovsko dominacijo, zlasti na tipičen za Moskvo stil vladanja. Del prebivalstva pa se ni upiral novemu režimu, temveč ga aktivno podpiral in se celo vključeval v politično in kulturno življenje moskovske države. Znotraj te usmeritve so se izoblikovali pomembni narodni simboli. S tega območja je prišel tudi največji ukrajinski pesnik Taras Ševčenko, ki je položil temelje ukrajinskemu knjižnemu jeziku. (Szul 2009: 110–111)

V 18. stoletju je ruščina izrinila ukrajinščino iz uradne rabe, kar je povzročilo oženje ukrajinskega kulturnega okolja in socialne baze ukrajinskega jezika ter prekinitev kontinuitete s prejšnjo tradicijo. Tako je ukrajinščina skoraj popolnoma izginila iz rabe na ukrajinskem ozemlju, ki je pripadalo Rusiji.

Glavni govorci ukrajinskega jezika so bili na tem območju predvsem kmetje, medtem ko je bila situacija v zahodnem delu ukrajinskega etničnega ozemlja ugodna za oblikovanje funkcionalnega knjižnega jezika. Ruske oblasti so obravnavale ukrajinščino predvsem kot narečje ruskega jezika.

Večji del ukrajinskega narodno-osvobodilnega gibanja je nasprotoval ideji o neodvisnosti, njihove zahteve so se večinoma omejevale na kulturo. L. 1863 je izšla *valujevska okrožnica*, ki je prinašala prepoved tiska ukrajinskih knjig, razen leposlovja. *Emski ukaz* iz l. 1876 je prepovedal uvoz ukrajinskih knjig iz tujine, izdajo originalnih del, prevajanje v ukrajinščino tuje literature, gledališke predstave in javno branje v ukrajinščini. (Ivan'uk 2006: 215–441; Docenko 2006: 155–156)

Del sodobnega ukrajinskega ozemlja se je v sredini 14. stoletja znašel pod poljsko oblastjo, kjer je poljščina v 17. st. postala edini uradni jezik. Plemstvo je bilo večinoma poljsko, kmečko prebivalstvo pa ukrajinsko, vodili so ga uniatski duhovniki. Protipoljsko usmeritev v razvoju ukrajinske narodne zavesti bi lahko označili za etnično-družbeno. Oblikovanje se je začelo nekje na koncu 19. stoletja v vzhodni Galiciji in Voliniji kot odziv na stik in konflikt s poljskim življem. Dejavniki, ki so zaznamovali nastanek ukrajinske narodne zavesti, so družbene, verske, jezikovne in zgodovinske narave. Vse te dejavnike moramo obravnavati v sklopu celote. Če se osredotočimo samo na jezik, lahko rečemo, da ni bil edini ali odločilni dejavnik, postal pa je katalizator in simbol. (Szul 2009: 112)

Po tretji delitvi Poljske (1795) so se Galicija, Bukovina in Zakarpatje znašli pod oblastjo Avstrije. (Ivan'uk 2006: 344)

Za avstrijsko politiko v ukrajinskem delu Galicije med 1772 in 1848 je bil ukrajinski problem samo problem razlike med rimsko-katoliškimi in uniatskimi Poljaki ter problem tolerance uniatske cerkve.

L. 1848 se je ukrajinsko gibanje politiziralo. Ukrajinci so zahtevali več pravic za ukrajinski jezik, kmalu pa še teritorialno avtonomijo in ločitev vzhodne (ukrajinske) Galicije od zahodne (poljske). Lokalne poljske oblasti so kar naprej branile tezo, da so Ukrajinci verska, ne pa etnična skupnost. Avstrijske oblasti na Dunaju so s simpatijo sprejele poljske nazore.

Revolucijska doba je prinesla načelo enakosti pravic za vse narode in jezike, ki pa je naletelo na odpor birokracije – nekateri jeziki niso bili, po mnenju birokratov, dovolj razviti za uradno rabo. Glavni cilj uradne politike je bilo pospeševanje rabe nemščine, ki naj bi postala vez med vsemi deli monarhije.

V dobi dualizma postane poljščina jezik šolstva in uprave. Ukrajinski konservativci so podprli priključitev Rusiji, kjer pa je veljala prepoved rabe ukrajinskega jezika. Napredno ukrajinsko gibanje je videlo več možnosti za razvoj v okviru Avstrije. Ukrajinci so se na splošno borili le za pravice svojega jezika kot jezika notranje uprave in njegovo bolj pomembno mesto v srednješolskem ali celo samo osnovnošolskem pouku.

Po l. 1866 je poljščina postala notranji jezik uprave in sodišč z nekaterimi izjemami v korist nemščine ter jezik vsega pouka. Obe galicijski univerzi sta postali poljski, ukrajinsčina je postala učni jezik v osnovni šoli in notranji jezik uprave. (Zwitter 1962: 36–155).

Zahodno različico ukrajinskega knjižnega jezika so preplavili polonizmi, kar so v vzhodnem delu dojemali kot »onesnaževanje jezika«, situacija pa je bila še toliko bolj zapletena zaradi problematičnih odnosov med Rusijo in Poljsko. Tako je bilo moč slišati z obeh strani očitke glede odvečnega sposojanja poljskih ali ruskih izrazov. In tako se je prebivalstvo razdelilo v dva tabora: eni so zagovarjali zastopanost zahodnih elementov v knjižnem jeziku, drugi pa so temu nasprotovali, kar je v 90. letih 19. st. pripeljalo do obsežne razprave o nadaljnji usodi ukrajinskega knjižnega jezika.

Zgodovina ukrajinskega knjižnega jezika, ki je v pričujočem diplomskem delu izpostavljena le v obsegu, potrebnem za razumevanje sodobne jezikovne situacije v Ukrajini, si zasluži posebno obravnavo glede na dramatičen splet političnih, družbenih in ideoloških okoliščin. Razvoj knjižnega jezika in boj za njegov status sta potekala skupaj z oblikovanjem ukrajinske narodne zavesti. Intenzivno oblikovanje ukrajinskega knjižnega jezika sodi v konec 19. oz. začetek 20. stoletja.

Do 20. let 20. stoletja sta obstajali dve usmeritvi oblikovanja ukrajinskega knjižnega jezika: vzhodna in zahodna (galicijska). Razlikovali sta se predvsem glede odnosa do polonizmov in arhaizmov, tudi glede na družbeni status in področja rabe v Galiciji in ruski Ukrajini.

Različen je bil tudi odnos do abecede in pravopisa. Prvi problem je bila izbira med latinico in cirilico. Spor o pravopisu je zaznamovalo tudi razpravljanje o fonološkem ali morfološkem zapisovanju. (Szul 2009: 113)

Položaj ukrajinskega jezika v Galiciji je bil drugačen od položaja ukrajinskega jezika v ruski Ukrajini. V drugem primeru je bila ukrajinjščina predvsem jezik vaškega prebivalstva, neprestičen, z omejeno rabo. V Galiciji pa je ukrajinjščina v 19. stoletju prodrla na številna področja, zato sta se terminologija in raba razlikovali od le-teh v ruskem delu. Rusija ni priznavala ukrajinjščine kot samostojnega jezika in čez nekaj let prepovedala ukrajinski tisk.

Galicijški vzorci so vplivali na jezik v ruskem delu. Tako je prišlo do zbližanja obeh variant.

V začetku 20. stoletja je bila ukrajinska narodna zavest tako močna, da je po prvi svetovni vojni pripeljala do nastanka efemernih ukrajinskih držav. (Szul 2009: 114)

Leta 1922 se je Ukrajina se je pridružila novonastali državi – Sovjetski zvezi. Politika SZ na področju kulture je bila v različnih obdobjih zelo različna. Da bi pridobili podporo lokalnega prebivalstva in postopoma združili vse novonastale republike v SZ, so oblasti morale zagotoviti nekaj posebnih pravic v obliki kulturno-etnične avtonomije, zato so najprej začele z derusifikacijo. Kulturni del je bil nujno zlo. Ustvarjale so kulturno-narodne ustanove na vasi in izvajale posebno šolsko politiko. Najbolj rusificirano je bilo mestno prebivalstvo.

Do decembra 1922 je šolanje ponekod potekalo v ukrajinjščini, ponekod pa v ruščini ali v obeh jezikih hkrati. Za stike med republikami se je uporabljala ruščina, lokalne kulture so bile bolj zanimivost, posebnost. (Bojko 2006: 364–366)

27. julij 1923 je izšel zakon o ukrajinizaciji, ki je formalno prinesel enakopravnost jezikov in zagotavljanje razvoja ukrajinščine. Ukrajinizacija je pomenila izobraževanje ukrajinskih uradnikov; upoštevanje narodnostnih dejavnikov; odpiranje ukrajinskojezičnih vrtcev, šol, knjižnic, muzejev itd.; tisk ukrajinskih časopisov, revij; poglobljeno učenje ukrajinskega jezika, ukrajinske književnosti, geografije, tradicij, kulture. Takšna politika je bila nujna, ker je omogočala širjenje komunističnih gesel, obstoj SZ pa je bil v neposredni odvisnosti od rešitve narodnostnega vprašanja. (Kotova 2005: 209–210)

I. Sobol' (Kotova 2005: 210–211) deli ukrajinizacijo na 3. etape: v prvi polovici 20. let so pripravljali ustrezno dokumentacijo, ukrajinizacijo pa so izvajali neposredno v Ukrajini; v drugi polovici 20. let je proces zajel vsa področja družbenega življenja; v 30. letih pa je prišlo do postopne ukinitve ukrajinizacije ter unifikacije sovjetskega šolskega sistema. Zanimivo je, da so ukrajinizaciji nasprotovali tudi nekateri Ukrajinci.

V 20. letih 20. stoletja se je spremenil status ukrajinskega jezika, prišlo je do širitve področij njegove rabe. V tem času je prišlo do oblikovanja skupnega pravopisa. Vendar je ukrajinizacija trajala prekratek čas, da bi razmahnila in pripeljala do bolj temeljitih sprememb, ni mogla zajeti celotnega ukrajinskega etničnega ozemlja in povezati Ukrajince v sociokulturno, konsolidirano celoto.

Po letu 1933 je prišlo do sprememb v narodni politiki SZ. Ukrajinizacijo nadomesti asimilacijska praksa. Nekateri kulturniki so se izselili ali postali žrtve Stalinovih represij. Tako na področju statusa kot na področju korpusa ukrajinskega jezika nastopi deukrajinizacija.

Na področju statusa pride do oženja področij rabe, zlasti na področju izobraževanja, ukrajinščina ponovno izgubi družbeni prestiž. To obdobje zaznamuje tudi prepoved terminologije, ki je nastala v prejšnjem obdobju, le-to oblasti nadomeščajo z rusko ali kalkirano iz ruščine. Poleg tega se lotijo spreminjanja abecede, ki tako npr. izgubi črko *ѣ* (*g*).

V 30. letih 20. stoletja je prišlo do oženja rabe ukrajinskega jezika na področju izobraževanja. Poleg tega so oblasti razglasile politiko zbliževanja ukrajinsčine s sestrinsko ruščino, zato so posegle v notranjo strukturo jezika. Formalne prepovedi rabe ni bilo.

Za 50. in 60. leta je značilna nedosledna jezikovno-kulturna politika. Po eni strani je nastalo nekaj temeljnih jezikoslovnih del, po drugi strani pa je SZ izvajala rusifikacijo neruskih narodov. Doseženo oženje komunikacijskih funkcij nacionalnih jezikov je dajalo vtis prostovoljne odpovedi prebivalstva svojim jezikom in omogočilo oblastem, da razglasijo ruščino za »drugo materinščino«. Izobraževalna reforma iz leta 1958 je zagotovila prevlado ruščine v izobraževalnem sistemu. Na znanstveni konferenci leta 1962 je prišlo do razglasitve seznama »perspektivnih« in »neperspektivnih« jezikov. Med druge so uvrstili tudi ukrajinsčino. Ukrajinski izobraženci so se uprli zunanji rusifikaciji, oženju družbenih funkcij ukrajinskega jezika in načrtnemu vmešavanju v njegov notranji razvoj. (Masenko 2004: 82)

Roman Szul navaja (2009: 115), da so oblasti v tem obdobju izvajale politiko »zbliževanja med narodi in jeziki ZSSR«, kar je na področju statusa v praksi pomenilo, da so omejevale rabo ukrajinsčine oz. niso dovolile njene rabe na novih področjih (npr. v filmu). Ukrajinsčina je bila predvsem jezik vaškega okolja in manj izobraženih ljudi (kar pa ne velja za zahodne regije).

Mestni izobraženci so govorili predvsem rusko. Družbeno napredovanje je terjalo rusifikacijo. V vzhodnih in južnih regijah je prevladala ruščina. Korpus ukrajinskega jezika se je zelo zbližal z ruščino. Prišlo je do počasne funkcijske in strukturne degradacije ukrajinsčine.

Če 60. leta pogosto primerjajo z 20. zaradi intenzivnega in pospešenega razvoja ukrajinskega jezika, za 70. leta velja, da so precej podobna 30., saj so oblasti v tem obdobju izvajale pospešeno rusifikacijo. Jurij Ševeljov meni, da je se ukrajinski jezik v sovjetski Ukrajini znašel v vmesnem med jezikom in narečjem stanju. (Masenko 2004: 82)

Drugače je bilo v predelih, ki so jih priključili SZ po drugi svetovni vojni, npr. v Galiciji. To območje zaznamuje dominanten delež ukrajinskega prebivalstva (zlasti po emigraciji/prisilni izselitvi Poljakov in tragični usodi židovskega prebivalstva), močna ukrajinska narodna zavest, raba ukrajinščine na vseh področjih družbenega življenja, tako v vaškem kot tudi v mestnem okolju. Uspehi kulturne sovjetizacije (gradnje »sovjetskega naroda«) in jezikovne rusifikacije so bili na tem območju več kot skromni, območje pa je obveljalo za valilnico protisovjetskega razpoloženja, bastion ukrajinske narodne zavesti in rezervat ukrajinskega jezika. Kar pa ni zaustavilo razpada narodne zavesti in jezika drugod po državi.

Situacija se je spremenila po letu 1985, ko je prišlo do oživitve ukrajinskega narodnega gibanja, katerega glavni cilj je najprej postala obramba ukrajinskega jezika. Ukrajinsko idejo so podprli celo komunistični aktivisti.

Lahko potemtakem rečemo, da se je tudi ukrajinska situacija razvijala po modelu *jezik* → *narod* → *država*. Le da gre v primeru Ukrajine za živo in dinamično relacijo. Po eni strani jezik mobilizira in združuje ljudi v narod, po drugi strani pa narod in država oblikujeta jezik. (Szul 2009: 117)

Leto 1989 sta zaznamovala dva pomembna dogodka: zadnji sovjetski popis prebivalstva in *Zakon o jezikih v USSR*⁵, ki je bil sprejet za povečanje prestižnosti ukrajinskega jezika na pobudo kulturnih delavcev in stopil v veljavo na začetku leta 1990.

Nina Mečkovskaja (2003: 13–14) opozarja, da je ena glavnih značilnosti jezikovnih situacij v nekdanjih republikah SZ zastopanost ruskega jezika na področju izobraževanja. Tik pred razpadom SZ je v celotnem komunikacijskem sistemu Ukrajine prevladovala ruščina.

Osamosvojitve Ukrajine leta 1991 in sprememba statusa ukrajinskega jezika sta zagotovili nove pogoje za njegov razvoj in funkcioniranje. (Masenko 2004: 82)

⁵ Ukrajinski sovjetski socialistični republiki.

Iz sovjetskega obdobja je Ukrajina podedovala delitev prebivalstva glede na jezik in posebne pogovorne vmesne med obema jezikoma oblike. V ukrajinski JS je to t. i. *suržik*, idiom, ki se je izoblikoval pod močnim interferenčnim vplivom ruskega jezika. Sodobno JS v Ukrajini zaznamuje konflikt med dvema knjižnima jezikoma, ruščino in ukrajiniščino, ki se jima v vzhodnih, južnih in deloma centralnih regijah pridruži še *suržik*. (Masenko 2004: 82)

Ukrajiniščina je postala simbol ukrajinske državnosti in edini državni jezik, ki ga oblasti v velikem obsegu uvajajo tudi v izobraževanje. (Szul 2009: 115)

Težka politična in ekonomska situacija je zavirala uveljavljanje ukrajinskega jezika. Država se ni kaj dosti zavzemala za reševanje teh problemov, tako je v nekaterih regijah, zlasti na jugu in vzhodu, prišlo do izrinjenosti ukrajinskega jezika iz javnega življenja. Izobraževalna politika se je usmerila k uveljavljanju izobraževanja v državnem jeziku, tj. v ukrajiniščini. Tako se je v zadnjih letih povečalo število šol z ukrajinskim učnim jezikom, eno perečih vprašanj ukrajinske jezikovne politike pa ostaja uveljavljanje državnega jezika na področju izobraževanja. (Savojs'ka 2007: 97–98)

Sorodnost obeh jezikov in razširjena aktivna ali pasivna dvojezičnost praktično ne povzročata težav s preklapljanjem v vsakdanjem življenju, njuno sobivanje pa vseeno zaznamujejo določene težave: tako so nekateri rusko govoreči prebivalci (in tudi ruske oblasti) nezadovoljni, ker ima ukrajiniščina status edinega uradnega jezika tudi na območjih, kjer prevladuje ruskogovoreče prebivalstvo. (Szul 2009: 116).

Kontroverze povzroča tudi *suržik*, saj nekateri menijo, da ta jezikovni pojav ogroža že sam obstoj ukrajiniščine (ker naj bi bil korak v smer popolne rusifikacije), drugi pa menijo, da je *suržik* samostojni jezik – nacionalni jezik sodobne Ukrajine. (Szul 2009: *ibidem*)

Od osamosvojitve naprej se ukrajinska jezikovna situacija nahaja v stanju nestabilnega ravnovesja. Vsaka poteza lahko povzroči politične težave. To se je zgodilo npr. leta 2004, ko je tedanji predsedniški kandidat Viktor Janukovič nastopil z idejo o podelitvi ruščini statusa drugega državnega jezika. To je pripeljalo do jezikovne polarizacije volivcev na predsedniških volitvah.

Znotrajukrajinski jezikovni konflikt, ki je po mnenju Romana Szula bolj prestižne narave (2009: 117), vpliva na mednarodne odnose med Rusijo in Ukrajino .

Še ena značilnosti jezikovne situacije v Ukrajini je simbolni položaj ukrajinščine. (Szul 2009: 117)

To je tudi izhodišče za nadaljnjo razpravo o ukrajinski situaciji v pričujočem diplomskem delu.

3 Narodna in manjšinska politika

Narodna politika – dejavnost na področju medetničnih odnosov, kako država in druge organizacije vplivajo na odnose med skupnostmi, kar je zabeleženo v posameznih političnih in pravnih aktih države. (Žukov in Krasnov 1997: 117)

3.1 Izhodišče in smernice

3.1.1 Poljska

Današnja Poljska velja za državo z zelo nizkim odstotkom manjšinskega prebivalstva (več o tem v nadaljevanju), a temu ni bilo zmeraj tako.

Roman Szul (2009: 244–262) navaja, da je do pomembnih geopolitičnih sprememb prišlo šele v obdobju po drugi svetovni vojni, ko je Poljska dobila nove premaknjene meje ter novo jezikovno in etnično situacijo. Državna politika je ignorirala obstoj manjšin, Poljska se je tako znašla zelo blizu koncepta *ena država – en narod – en jezik*.

Situacijo je nekoliko spremenilo priznanje nekaterih manjšin leta 1956, kljub temu pa je Poljska ostala narodnostno in jezikovno homogena. Slednje je povezano tudi z naravnimi sociolingvističnimi procesi: asimilacijo manjšin in širjenjem knjižne poljščine na račun umirajočih narečij.

Položaj manjšin se je spremenil leta 1989, ko jo prišlo do demokratičnih sprememb ter povečane aktivnosti manjšinskih skupnosti in drugih podobnih trendov v tem predelu Evrope. Pojavilo se je vprašanje, katere skupnosti naj Poljska prizna in zakaj, katere pravice naj jim zagotovi.

Avtor opozarja, da se sodobna etnično-jezikovna situacija na Poljskem spreminja tudi zaradi posledic globalizacije in pritoka migrantov iz najrazličnejših držav, ki govorijo najrazličnejše jezike.

Preambula današnje poljske ustave vsebuje formulacijo »*mi, poljski narod – vsi državljani Poljske Republike*«, kar nakazuje na »politično«, »državljsko« pojmovanje nacije. Njeni pripadniki so vsi poljski državljani ne glede na narodnost ali etnični izvor. Slawomir Łodziński (2003: 12) poudarja, da ustava torej opušča integracijsko, »etnično« vizijo poljske nacije.

3.1.2 Slovenija

Za Slovenijo je značilno večnarodnostno družbeno okolje z izrazito vsestransko dominantnim enim, slovenskim narodom. Tudi Slovenija ne spada med evropske države z visokim odstotkom prebivalstva, ki ne pripada večinskemu narodu.

Vera Kržišnik-Bukić govori (2008: 121–122) o slovenskem narodu kot družbeni danosti, določljivem in nespornem etničnem dejstvu. V nadaljevanju avtorica navaja, da gre pri pojmovanju slovenskega naroda za tisto temeljno kulturno okoliščino, s katero se v sodobnem zgodovinskem trenutku samoidentificira velika večina prebivalstva Republike Slovenije.

Toda Slovenija je hkrati kot večina sodobnih držav večetnična in večkulturna družba. Takšno njeno strukturiranost je mogoče zlahka zaznati na več načinov in prek več vidikov.

Eden od načinov ugotavljanja so statistični podatki, ki si jih bomo ogledali v nadaljevanju.

Miran Komac (2003: 38) navaja, da je v kopici dokumentov, ki so nastali v procesu osamosvajanja Slovenije, mogoče razbrati, da je temeljna vloga novonastale države ohranjanje, promocija in razvoj slovenskega naroda v vsej njegovi državni večplastnosti (»matični narod«, slovenske manjšine v sosednjih državah, zdomci in izseljenci). O ostalih delih slovenske nacije (ki jo avtor pojmuje kot zbir stalnih prebivalcev Republike Slovenije, se pravi kot politični, ne etnični, konstrukt) je v teh dokumentih mogoče najti le omejene zapise. Največ je zapisanega o italijanski in madžarski manjšini.

Gorazd Kovačič v prevodu Smithove monografije o nacionalizmu (2005: 224) navaja, da je za slovenski narod, podobno kot za mnoge druge v tem delu Evrope, značilen etnični tip formiranja, toda ustavna ureditev umešča Slovenijo v odprti tip »nacionalne države« s poudarjenim načelom državljanstva.

3. člen Ustave RS utemeljuje državnost RS po dveh različnih načelih, narodnem in državljanskem: *»Slovenija je država vseh svojih državljanov in državljanov, ki temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe«*. Načeli lahko prihajata v kolizijo.

V nadaljevanju avtor poudarja, da ključni boj sodobnih etnonacionalističnih diskurzov na Slovenskem poteka proti priznavanju državljanskega elementa državnosti. Slovenstvo in slovenski jezik kot temelja javne družbene kulture (skupaj z dvojezičnostjo na dveh ustavno priznanih narodnostno mešanih območjih), po avtorjevem mnenju, nista sporna za nikogar.

Vprašanje pa je, ali država Slovenija enako pripada in služi samo članom slovenskega naroda ali tudi ostalim državljanom, in kako naj slovenska država obravnava neslovenske posameznike in etnične skupine.

Šlo naj bi za naslednje etnonacionalistične diskurzivne postopke (Kovačič 2005: 230):

- 1) reduciranje države in enačenje Slovenije in slovenske nacije s slovenskim narodom oz. raba izraza *slovenski narod* kot nevtralnega občega označevalca;
- 2) rabo izraza *Slovinci* za prebivalce Slovenije nasploh;
- 3) pejorativno rabo kategorije *slovenski državljan*, kot nečesa nelegitimnega, vsiljenega in slabšega od kategorije *Slovenec*.

Sicer pa je v danem političnem in pravnem položaju v Sloveniji državljansko načelo navedeno kot eden od temeljev ustavne ureditve.

3.1.3 Ukrajina⁶

Leta 1991 je Ukrajina postala samostojna država. Iz prejšnjih zgodovinskih obdobj je podedovala določene probleme, tudi takšne, ki se nanašajo na oblikovanje skupne nacionalne identitete državljanov. Regionalne, ekonomske, socialne itd. razlike in odsotnost pametne državne politike na tem področju povzročajo napetost med skupinami in slabe odnose znotraj države. Te razlike se stalno politizirajo in povzročajo politične špekulacije in različno kulturno in politično orientacijo na mednarodni ravni (razpetost države med Vzhodom, ki ga simbolizira Rusija, in Zahodom).

⁶ Za opis identitete uporabljam gradivo iz posebne številke revije *Nacionalna varnost in obramba*, 7/2006.

V 24. členu ustave je zapisano, da imajo državljani Ukrajine enake ustavne pravice in svoboščine in da so enaki pred zakonom, ne glede na barvo kože, raso, politično, versko in drugo prepričanje, spol, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, status, kraj bivanja, jezikovne in druge značilnosti. Se pravi da je ukrajinska nacija ustavno pojmovana kot »skupnost državljanov Ukrajine vseh narodnosti«. Kljub temu se v zvezi z ukrajinsko situacijo poraja vprašanje, ali se vsi državljani identificirajo z državo, v kateri živijo.

Na ravni državljanske identitete prevladujeta dva koncepta nacije, državljanski in etnični. Drugi koncept je najbolj priljubljen pri ukrajinsko govorečih državljanih, zagovornikih ukrajinske kulturne tradicije. Prepričani so, da so za pripadnost ukrajinski naciji potrebni pripadnost ukrajinski kulturni tradiciji, raba ukrajinskega jezika in vzgoja otrok v skladu z ukrajinsko idejo.

Prvi koncept kot pripadnike ukrajinske nacije pojmuje vse državljane Ukrajine, ne glede na njihovo narodnostno, versko, jezikovno itd. pripadnost, ta pa je najbolj priljubljen pri rusko govorečih državljanih.

T. i. »konfliktne« teme (status ruskega jezika, ocenjevanje posameznih osebnosti in dogodkov iz ukrajinske zgodovine itd.) so plodna tla za politizacijo razlik. Na regionalni ravni do oblikovanja subnacionalnih identitet, kar temelji na kulturno-civilizacijskih, narodno-etničnih, verskih itd. razlikah v različnih regijah. Te lokalne identitete se lahko pod določenimi pogoji razvijejo v skupno identiteto ali pa ogrozijo obstoj ukrajinske države.

Dejavniki, ki ovirajo oblikovanje skupne identitete:

- 1) politizacija regionalnih razlik medregionalnih nasprotij: oblikovanje skupne državne identitete ovirajo politični dejavniki, zlasti dosedanja odsotnost »nacionalne ideje«, »skupnega cilja« in natančno načrtane strategije razvoja države in družbe, nezmožnost države zagotoviti vladavino prava in uresničevanje njenih načel ter rešeti družbeno-ekonomske težave;

- 2) politične sile izrabljajo obstoječe razlike za prihod na oblast: to lahko ponazorimo s posebnosti volilnih kampanj v letih 2004–2007, v Ukrajini je razvidna tendenca do strukturizacije družbe s strani političnih strank glede na družbeno-kulturne oznake: jezik, etnično in kulturno pripadnost itd.;
- 3) prenizka medsebojna ozaveščenost prebivalcev različnih regij in nizka stopnja geografske mobilnosti;
- 4) primeri jezikovne, kulturne ali verske diskriminacije v vsakdanjem življenju;
- 5) različna geopolitična orientacija regij.

Preambula Ustave (28. junij 1996) opredeljuje ukrajinsko nacijo (ob tem sestavljavci precej nedosledno rabijo različne izraze) kot državljane Ukrajine vseh narodnosti. Ukrajinska nacija je potemtakem sestavljena iz naslovne, večinske, skupine (Ukrajinci), avtohtonih ljudstev (npr. Krimski Tataři) in narodnostnih manjšin. Ta opis, kot navaja Jurij Ogul'čans'kyj (2006: 13–16), ni dobil pravnega nadaljevanja.

3.2 Manjšinska politika

V tem poglavju bomo izpostavili posamezne vidike manjšinske v Ukrajini, Sloveniji in na Poljskem, zlasti sodobno etnično sestavo in kriterije za priznanje manjšin. Manjšinsko varstvo bomo podrobneje obravnavali na primeru ustavnega varstva, ob tem pa si bomo ogledali tudi manjšinske zakone.

3.2.1 Sodobna etnična sestava in kriteriji za priznanje manjšin

3.2.1.1 Poljska

Sedanji uradni vir podatkov o številčnosti posameznih manjšinskih skupnosti je popis prebivalstva iz leta 2002 (uradnih podatkov o zadnjem popisu prebivalstva iz leta 2011 še ni).

Leta 2002 je na Poljskem živel 38.230.080 oseb. 36.983.720 oseb ali 96,74 % celotnega prebivalstva se je etnično opredelilo za Poljake, zato lahko trdimo, da je Poljska v tem pogledu dokaj homogena država. A na Poljskem živijo tudi pripadniki drugih narodov (471.475 oseb ali 1,23 % celotnega prebivalstva). 774.885 oseb (2,03 %) se ni etnično opredelilo.

Naštela bom nekaj skupnosti, ki imajo vsaj 1.000 pripadnikov: Šlezijci (173.153), Nemci (152.897), Belorusi (48.737), Ukrajinci (30.957), Romi (12.855), Rusi (6.103), Lemki (5.863), Litovci (5.846), Kašubi (5.062), Slovaki (2.001), Vietnamci (1.808), Francozi (1.633), Američani (1.541), Grki (1.404), Italijani (1.367), Židje (1.133), Bolgari (1.112) in Armenci (1.082).

Preostale etnične skupnosti so: Angleži (800), Čehi (831), Kanadčani (513), Nizozemci (540), Madžari (539) ter 9.431 pripadnikov (0,02 %) drugih narodov.

Različne manjšinske skupnosti na Poljskem nimajo enakega statusa. Kot smo že ugotovili v prejšnjem poglavju, manjšine v poljski ustavi niso eksplicitno omenjene. To področje je bilo na Poljskem podrobneje urejeno z *Zakonom iz dne 6. februarja 2005 o narodnih in etničnih manjšinah*⁷.

Zakon ureja zadeve, povezane z ohranjanjem in razvojem kulturne identitete narodnih in etničnih manjšin ter ohranjanjem in razvojem regionalnih jezikov, izvajanjem načela enakega obravnavanja oseb ne glede na narodnost; zakon opredeljuje naloge in kompetence državnih organov in organov lokalne samouprave (1. člen).

2. člen zakona podaja definicijo narodne in etnične manjšine ter navaja seznam manjšin.

7

http://www.msw.gov.pl/portal/pl/178/2958/Ustawa_o_mniejszosciach_narodowych_i_etnicznych_oraz_o_jezyku_regionalnym.html

Narodna manjšina je v zakonu opredeljena kot skupnost poljskih državljanov, ki: 1) je številčno manjša od preostalega prebivalstva te države; 2) od preostalih državljanov se bistveno razlikuje po jeziku, kulturi ali tradicijam; 3) teži k ohranjanju svojega jezika, kulture ali tradicij; 4) ima zavest o lastni zgodovinski narodni skupnosti in teži k njenemu ohranjanju; 5) prebiva na sedanjem poljskem ozemlju najmanj 100 let; 6) se identificira z narodom, ki ima lastno državo.

Te pogoje izpolnjuje 9 skupnosti, ki jim zakon priznava status narodnih manjšin: beloruska, češka, litovska, nemška, armenska, ruska, slovaška, ukrajinska, židovska.

Etnična manjšina je v zakonu opredeljena kot skupnost poljskih državljanov, ki: 1) je številčno manjša od preostalega prebivalstva te države; 2) od preostalih državljanov se bistveno razlikuje po jeziku, kulturi ali tradicijam; 3) teži k ohranjanju svojega jezika, kulture ali tradicij; 4) ima zavest o lastni zgodovinski etnični skupnosti in teži k njenemu ohranjanju; 5) prebiva na sedanjem poljskem ozemlju najmanj 100 let; 6) se ne identificira z narodom, ki ima lastno državo.

Pogoje za priznanje statusa etnične manjšine na Poljskem izpolnjujejo 4 skupnosti: karaimska, lemkovska, romska, tatarska.

Če povzamemo, merila za podelitev neki skupnosti manjšinskega statusa so: poljsko državljanstvo, jezikovne, kulturne in etnične posebnosti ter težnja za njihovo ohranjanje in razvijanje, dolžina bivanja, ki je določena z »najmanj 100 leti«, in zavest o lastni zgodovinski narodni oz. etnični skupnosti.

3.2.1.2 Slovenija

Kot poudarja Miran Komac (2007: 1), ozemlje, na katerem je nastala samostojna država Slovenija, ni bilo nikoli etnično homogeno. Število etničnih manjšin, njihov obseg ter njihova realna gospodarska in politična moč so se v različnih zgodovinskih obdobjih spreminjali skladno s spreminjanjem političnih meja in suverenosti nad tem ozemljem. Zadnje spreminjanje državnih meja na začetku 90. let je na območju Slovenije pustilo kar »pestro« zbirko pripadnikov neslovenskih etničnih skupin. Razvrstiti jih je mogoče v dve skupini: na zgodovinske narodne manjšine in »nove« narodne skupnosti. Med »nove« narodne skupnosti uvrščamo pripadnike narodov nekdanje jugoslovanske države, ki so se v Slovenijo priseljevali v celotnem obdobju njenega obstoja, posebej intenzivno od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje; predvsem zaradi ekonomskih razlogov.

Po končnih podatkih popisa 2002 je v Sloveniji živel 1.964.036 prebivalcev. Za Slovence opredelilo 1.631.363 prebivalcev (83,06 %). Za 126.325 (6,4 % prebivalstva) je podatek neznan (na vprašanje o narodnosti so odgovorili z »neznano«). Narodnostno neopredeljenih je bilo skupaj 22.141 oseb, 48.588 oseb (2,47 % prebivalstva) na vprašanje ni želelo odgovoriti.

Druga največja etnična skupnost so Srbi (38.964 oseb ali 1,98 % celotnega prebivalstva). Sledijo Hrvati (35.642 oseb ali 1,81 %), Bošnjaki (21.542 oseb) in Muslimani (10.467 oseb ali 1,39 % prebivalstva), Madžari (6.243 oseb ali 0,39 % prebivalstva). 6.186 oseb se je opredelilo za Albance (0,31 % prebivalstva), 3.972 (0,20 %) za Makedonce, 3.246 za Rome (0,17 %), 2.667 (0,14 %) za Črnogorce, 2.258 oseb za Italijane (0,11 %).

Sledijo skupnosti, katerih število ne presega 1.000 oseb: Nemci (499 prebivalcev ali 0,03 %), Ukrajinci (470 oseb), Rusi (451 oseb), Čehi (273 oseb), Turki (259 oseb), Slovaki (216 oseb), Avstrijci (151 oseb), Poljaki (140 oseb), Bolgari (138 oseb), Romuni (122 oseb), Grki (54 oseb), Rusini (40 oseb), Judje (28 oseb) in Vlahi (13 oseb).

Miran Komac (2007: 1–2) govori o trodimenzionalnosti slovenskega režima manjšinskega varstva, ki vključuje: 1) relativno celovito pravno zaščito zgodovinskih manjšin, italijanske in madžarske: ustavne določbe, področna zakonodaja; 2) selektiven nabor določb za varstvo romske skupnosti; 3) rudimentaren model ohranjanja narodne identitete »novih« narodnih skupnosti: posebnih določil v ustavi ni, edino 61. (izražanje narodne pripadnosti) in 62. člen (pravica do uporabe svojega jezika in pisave).

V modelu varovanja manjšin so ključnega pomena trije koncepti (Komac 2003: 39):

1) narodnostno mešano ozemlje, ki je sestavljeno iz območij naselij posamezne občine, na katerem, bolj ali manj strnjeno, prebivajo pripadniki določene (avtohtone) narodne skupnosti. Merila avtohtonosti niso določena;

2) kolektivne pravice: nabor »posebnih« manjšinskih pravic; nabor posebnih manjšinskih pravic ni pogojen s številčno klavzulo, te pravice pripadajo narodnim skupnostim kot objektivno obstoječim objektom, posamezniki se sami odločijo, ali se bodo teh pravic posluževali;

3) model varovanja zadeva vse prebivalce narodnostno mešanega ozemlja, ne samo pripadnike narodnih skupnosti.

Avtor izpostavlja (2003: 45), da Slovenija nima zapisanih standardov za priznanje manjšinskega statusa določeni narodni skupnosti. Iz obstoječega modela je mogoče sklepati, da je bil ključni kriterij za priznanje »avtohtone« narodne skupnosti prepoznavno dolgotrajno in permanentno naseljevanje pripadnikov določene narodne skupnosti na določenem ozemlju.

Vera Klopčič (2003: 159) izpostavlja, da so za položaj pripadnikov vseh manjšin v Sloveniji še posebej pomembne naslednje pravice: od izražanja narodne pripadnosti ter ohranjanja jezika in kulture; do uporabe osebnih imen v izvorni obliki; do izražanja vere, veroizpovedi; do ustanavljanja društev in organizacij za ohranjanje kulture in jezika.

Te pravice se ujemajo z ravniyo zagotovljenih individualnih pravic. V Sloveniji so te pravice zagotovljene vsem pripadnikom različnih narodnih, etničnih, jezikovnih in verskih skupnosti v Sloveniji kot posameznikom, in se uresničujejo v skladu z načeli enakopravnosti in nediskriminacije.

V luči slovenske manjšinske politike je zanimivo zlasti vprašanje o pripadnikih narodov nekdanje Jugoslavije (Albancev, Makedoncev, Črnogorcev, Srbov, Hrvatov in Bošnjakov), ki so čez noč izgubili formalni pravni status, ki jim je pred tem desetletja pripadal. Vera Kržišnik-Bukić (2003: 37) navaja, da Slovenija (še) ni »utegnila« urediti te situacije.

Zatakne se že pri številu. Vera Kržišnik-Bukić (2003: 20) navaja številko 165.000, ki se nanaša na popisne podatke iz leta 2002 (kriterij: materni jezik). Zakaj jezikovni kriterij? Avtorica trdi (2003: 21), da je bil materin/občevalni jezik skozi čas stalna popisna kategorija, da je jezik primarna komponenta etničnega/narodnostnega objektivnega opredeljevanja in da je jezik razmeroma najbolj konsistentna komponenta narodnostnega samoopredeljevanja ljudi ob popisih.

Miran Komac navaja (2003: 40), da so se ob koncu 60. let, posebej intenzivno pa po letu 1970 pričeli odvijati pomembni selitveni tokovi proti razvitejšim predelom Jugoslavije, kar je povečevalo število neslovenskega prebivalstva v Sloveniji. Kar pa ne pomeni, da pred tem datumom prebivalcev neslovenskega etničnega porekla ni bilo. Velja zlasti omeniti npr. Srbe v Beli krajini idr.

Ob tem izpostavlja (Komac 2003: 42), da se včasih slišijo mnenja, da bi veljalo te populacije preprosto poimenovati narodne manjšine oz. narodne skupnosti. Poleg tega trdi (2003: 111), da bo izjemno težko izenačiti pravice priznanih manjšin in pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije, ker obstoječi model varstva ne pozna definicije avtohtonosti in nima številčne klavzule, uresničevanje »posebnih« pravic manjšin pa zadeva vse prebivalce določenega ozemlja in ne samo manjšine.

Hipotetično bi uresničevanje »posebnih« pravic manjšin pomenilo, da bi morali celotno ozemlje Slovenije spremeniti v multietnično območje. Opre za priznanje manjšinskega statusa pa ne moremo poiskati v mednarodnih dokumentih, ker ni obče definicije manjšin.

V poglavju o jezikovni politiki v izobraževanju se bomo podrobneje ustavili tudi pri italijanski in madžarski narodni skupnosti, romski etnični skupnosti in integraciji otrok priseljencev.

3.2.1.3 Ukrajina

Na ozemlju Ukrajine poleg etničnih Ukrajincev bivajo tudi pripadniki drugih narodov. Po podatkih popisa prebivalstva iz l. 2001 v Ukrajini živi več kot 130 narodnosti. Največja skupina so etnični Ukrajinci (77,8 % ali 37,5 milijonov), druga največja skupina so etnični Rusi (17,3 % ali 8,3 milijonov), število pripadnikov drugih narodnosti pa v skupnem seštevku znaša 4,9 %.

Viktor Stepanenko (2003: 112) izpostavlja zapletene zgodovinske, politične in ekonomske dejavnike, ki združujejo Ukrajince in Ruse, dve največji skupnosti, zastopani v ukrajinski jezikovni situaciji. Njuno mirno sobivanje je izjemnega pomena za stabilnost ukrajinske države, če upoštevamo skrb sosednje Rusije za lastne geopolitične interese v republikah nekdanje SZ in Vzhodni Evropi.

Jurij Ogul'čans'kyj v analizi podatkov, ki jih prinaša zadnji popis prebivalstva, ugotavlja (2006: 16–20), da samo 8 manjšinskih etničnih skupnosti (Belorusi, Moldavci, Krimski Tatari, Bolgari, Madžari, Romuni, Poljaki, Židje) ima več kot 100.000 pripadnikov (vsaka).

Še nekaj skupnosti (Armenci, Grki, Tatari, Romi, Azerbajdžanci, Gruzijci, Nemci, Gagauzi) ima več kot 30.000 pripadnikov. Te več ali manj številčne skupnosti znašajo okoli 4,2 % celotnega prebivalstva.

Samo nekatere imajo lastne manjšinske organizacije. Vseh skupnosti, ki imajo vsaj 300 pripadnikov, je samo 39 od pogosto citiranih 130. Druge so maloštevilčne in bivajo disperzno.

Ukrajinci in Rusi so prisotni v vseh regijah, tretja najštevilčnejša skupina so Belorusi (te najdemo v 24 regijah). Armenci, Židje, Poljaki in Moldavci živijo v 9 do 13 regijah. Tatari, Azerbajdžanci, Bolgari, Krimski Tatari, Gruzijci, Romuni, Romi pa v 2 do 6 regijah. Gagauzi, Grki, Nemci, Slovaki, Madžari naseljujejo po eno regijo. Najbolj večetničen je Krim, najmanj pa Ivano-Frankovska regija, kjer razen Ukrajincev in Rusov ni drugih večjih skupnosti.

V 10. členu ukrajinske ustave so zagotovljene jezikovne pravice »ruske in drugih manjšin«, ob tem pa »druge manjšine« niso natančneje opredeljene ali eksplicitno omenjene.

V preambuli *Deklaracije pravic narodnosti z dne 1. novembra 1991*⁸ je zapisano, da na ozemlju Ukrajine živijo pripadniki več kot 100 narodnosti, ki skupaj z Ukrajinci tvorijo ukrajinsko nacijo.

Ukrajinski manjšinski zakon z dne 25. junija 1992⁹ deloma temelji na prej omenjeni deklaraciji in prinaša kriterije za priznanje manjšinskega statusa. Ne vsebuje pa eksplicitnega seznama manjšin. Zakon (v 3. členu) opredeljuje manjšino kot skupnost državljanov Ukrajine, ki je številčno manjša od preostalega prebivalstva Ukrajine (med manjšine tako tudi v Ukrajini ne spadajo nedržavljeni, četudi zakonito bivajo na njenem ozemlju, torej begunci, priseljenci, osebe brez državljanstva itd.), ima drugačno etnično samoopredelitev in zavest o lastni skupnosti. Številčna klavzula ni posebej določena. Jurij Ogul'čans'kyj (2006: 16–17) navaja, da zakon ne ločuje med manjšinami in avtohtonimi skupnostmi (med katere spadajo npr. Krimski Tatari).

⁸ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1771-12>

⁹ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>

Natančno določen seznam manjšin in njihovih jezikov je prinesla šele ratifikacija *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih*.

Ukrajina je listino¹⁰ podpisala 2. maja 1996. 1. januarja 2006 pa je listina stopila v veljavo. Bilo veliko zapletov z zakoni o ratifikaciji, še več pa z uradnim prevodom v ukrajinski jezik.

V prvem zakonu o ratifikaciji¹¹ (24. december 1999) so bili kot manjšinski omenjeni naslednji jeziki: ruski, »židovski« (ni jasno, ali gre za hebrejščino, jidiš ali za oba skupaj), beloruski, moldavski, romunski, krimskotatarski, bolgarski, poljski, madžarski, nemški, »grški« (ni jasno, ali gre za grščino, ki jo govorijo v Grčiji, ali pa za jezik mariupolskih Grkov, t. i. rumejščino oz. krimsko-grški jezik¹²), gagauški in slovaški.

Ukrepi, predvideni za te jezike, so se razlikovali glede na delež manjšinskega prebivalstva (več kot 20 %, 10 do 20 %, manj kot 10 %, največji obseg ukrepov je bil predviden za območja z največjim deležem manjšinskega prebivalstva). 4. točka zakona o ratifikaciji se je nanašala na 7. del evropske listine in tako predvidevala, da uveljavljanje ukrajinskega jezika kot državnega ne ogroža razvoja ruščine in drugih manjšinskih jezikov. Leta 2000 je prišlo do razveljavitve tega zakona zaradi ugotovljenega neskladja z ustavo.

Drugi zakon o ratifikaciji¹³ (15. maj 2003) je odpravil številčno klavzulo. Seznam jezikov se ni spremenil. Omenjen zakon je v veljavi še danes. Veljavni zakon je ukinil posebne pristojnosti za uvajanje bolj ugodnih ukrepov na Krimu in v drugih regijah (ob določenem deležu manjšinskega prebivalstva in ustreznem financiranju), kar je dopuščal prvi zakon o ratifikaciji iz l. 1999.

¹⁰ <http://www.minjust.gov.ua/?do=d&did=7805&sid=news>

¹¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1350-14>

¹² Ogul'čans'kyj 2006: 13–16.

¹³ <http://uazakon.com/document/fpart94/idx94131.htm>

3.2.2 Ustavno varstvo

Romana Bešter (2002: 41) poudarja, da je položaj manjšin v neki družbi je odvisen od številnih dejavnikov, med katerimi ima pomembno mesto tudi ustavna ureditev države. Ustava kot rezultat širokega družbenega konsenza v državi in kot najvišji pravni akt države v marsičem odločno vpliva na življenje posameznikov, ki pripadajo narodnim/etničnim manjšinam, poleg tega lahko bistveno prispeva k mirnemu sobivanju različnih etničnih skupnosti.

Primerjali bomo ustavno zaščito manjšin na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini. V nadaljevanju bomo primerjali tudi zakone o jezikih.

Ob pregledu treh ustav ugotovimo, da vse tri države zagotavljajo manjšinsko zaščito na ustavni ravni, se pa te države med seboj glede na ustavno urejenost položaja in pravic manjšin precej razlikujejo.

Romana Bešter v svojem članku (Bešter 2002) analizira ustavno zaščito manjšin v državah članicah Sveta Evrope na 5 področjih, na katerih najpogosteje zasledimo posebne manjšinske pravice. Gre za izobraževanje, jezik, religijo, kulturo in politično participacijo. Ob tem je vsako od področij podrobneje pojasnjeno.

Tako recimo pri izobraževanju gre za pravico do učenja maternega jezika, do izobraževanja v maternem jeziku in pravico do financiranja takšnega izobraževanja s strani države.

Pri jeziku gre za pravico do nemotene uporabe maternega jezika v zasebnem in javnem življenju, v stiku z oblastmi, pred sodišči, medijev v lastnem jeziku itd. Pri religiji gre za pravico do izražanja verskih prepričanj in verovanj, opravljanja verskih obredov v skladu s svojimi prepričanji, pravico do ustanavljanja lastnih verskih ustanov itd.

Pri kulturi gre za pravico do uživanja, izražanja in razvijanja lastne kulture, pravico do lastnih kulturnih društev ipd. Pri politični participaciji gre za pravico do sodelovanja pri odločanju o vseh stvareh, ki zadevajo manjšine, tudi zagotovljeno predstavništvo v lokalnih, regionalnih in državnih organih odločanja. (Bešter 2002: 47)

Če se ustavimo že pri eksplicitni omembi manjšin, ugotovimo, da je to področje najboljše urejeno v slovenski ustavi, poljska ustava omenja manjšine, a jih ne navaja, medtem kot ukrajinska ustava vsebuje le splošne določbe.

Na področju posebnih manjšinskih pravic izstopata Slovenija in Poljska, ki zagotavljata posebne manjšinske pravice na 4 področjih: Slovenija pri izobraževanju, jeziku, kulturi in politični participaciji, ne zagotavlja pa posebnih manjšinskih pravic na področju religije; Poljska ne zagotavlja posebnih manjšinskih pravic na področju politične participacije, čeprav zagotavlja pripadnikom manjšin določeno stopnjo sodelovanja pri odločanju o zadevah, povezanih z njihovo kulturno identiteto.

Ukrajina zagotavlja posebne manjšinske pravice na področju jezika, religije in kulture.

Sicer Romana Bešter opozarja (2002: 49–50), da ne moremo trditi, da imajo države, ki zagotavljajo manjšinam posebno zaščito na največ področjih, dejansko najboljše urejeno manjšinsko varstvo, saj nič ne povedo o tem, kako obširno in temeljito je urejena zaščita na posameznem področju. Zato je treba tudi znotraj posameznih področij zaščito podrobneje opredeliti.

3.2.2.1 Manjšinske pravice na področju izobraževanja

Romana Bešter govori (2002: 51) tudi o napetih nasprotjih med večinskim in manjšinskim prebivalstvom v državi, do katerih lahko prihaja na področju izobraževanja.

Ukrajinska ustava ne zagotavlja posebnih pravic na področju izobraževanja.

Slovenska ustava v 64. členu (o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji) zagotavlja pravico do vzgoje in izobraževanja v maternem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja. Območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno, so določena z zakonom. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

Poljska ustava v 2. točki 35. člena zagotavlja pravico narodnih in etničnih manjšin do ustanavljanja lastnih izobraževalnih institucij.

3.2.2.2 Manjšinske pravice na področju jezika

Področje jezika je prav gotovo eno najbolj občutljivih in pomembnih za pripadnike manjšin, saj je običajno ravno jezik tisti element, ki v največji meri ločuje pripadnike manjšin od večinskega prebivalstva. Pravice manjšin na jezikovnem področju variirajo od splošnih pravic do uporabe manjšinskega jezika v zasebnem in javnem življenju do tega, da država manjšinskim jezikom priznava status uradnih jezikov (po navadi na določenem ozemlju). (Bešter 2002: 53)

Poljska (v 1. točki 35. člena) in Ukrajina (v 11. členu ustave) zagotavljata pravico manjšin do ohranjanja in razvijanja lastnega jezika oz. lastne jezikovne identitete. Slovenija v 62. členu ustave zagotavlja pravico do uporabe jezika in pisave na način, ki ga določa zakon. To določilo velja za vse državljane.

Kot je bilo že omenjeno, Slovenija eksplicitno zagotavlja tudi pravico do izobraževanja v lastnem jeziku za pripadnike italijanske in madžarske narodne skupnosti (64. člen). V 62. členu je vsem državljanom zagotovljena pravica do uporabe lastnega jezika v stikih z državnimi organi, in sicer na način, ki ga določi zakon. V 11. členu je zapisano, da sta uradna jezika na območjih občin, v katerih živita italijanska in madžarska narodna skupnost, tudi italijanščina in madžarščina. V 64. členu je zapisano, da država finančno in moralno spodbuja uporabo in/ali učenje manjšinskih jezikov.

3.2.2.3 Manjšinske pravice na področju religije

Ukrajina v 11. členu ustave zagotavlja pravico do razvijanja verske identitete avtohtonih narodov in manjšin. V 35. členu sta za vse državljane zagotovljeni tudi svoboda veroizpovedi in pravica do opravljanja lastnih verskih obredov.

Slovenija v 41. členu ustave zagotavlja svobodo veroizpovedi za vse državljane.

53. člen poljske ustave zagotavlja svobodo veroizpovedi, pravico do opravljanja lastnih verskih obredov in pravico do verskega pouka za vse državljane.

35. člen poljske ustave zagotavlja manjšinam pravico do ustanavljanja institucij, ki služijo zaščiti verske identitete.

Ob pregledu 3 ustav ugotovimo, da so manjšine kot nosilke posebnih pravic na področju religije omenjene na Poljskem in v Ukrajini.

3.2.2.4 Manjšinske pravice na področju kulture

Na področje kulture spadajo številni dejavniki in situacije, ki pri pripadnikih manjšin zbujejo občutek podrejenosti. (Bešter 2002: 58)

Slovenija v 61. členu zagotavlja za vse državljane pravico, da svobodno izražajo pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da gojijo in izražajo svojo kulturo.

V 64. členu je za pripadnike italijanske in madžarske narodne skupnosti zagotovljena svobodna uporaba narodnih simbolov. Taisti člen zagotavlja tudi dejavnosti, namenjene ohranjanju narodne identitete: ustanavljanje organizacij, razvijanje gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. Italijanska in madžarska narodna skupnost imata tudi pravico do samouprave. Država spodbuja oz. gmotno in moralno podpira ohranjanje in razvoj manjšinske kulture.

Ukrajina v 11. členu zagotavlja pravico do razvijanja lastne etnične, kulturne, jezikovne identitete za vse avtohtone narode in manjšine. Država spodbuja razvoj kulture avtohtonih narodov in manjšin.

Poljska v 35. členu ustave zagotavlja poljskim državljanom, ki so pripadniki narodnih in etničnih manjšin, tudi ohranjanje običajev in tradicij ter razvijanje lastne kulture. Poleg tega v istem členu zagotavlja pravico do ustanavljanja lastnih kulturnih organizacij.

Zanimivost slovenske ustave je omemba gmotne in moralne podpore s strani države za ohranjanje in razvoj manjšinske kulture (kar velja za priznane manjšine).

3.2.2.5 Manjšinske pravice na področju politične participacije

Romana Bešter (2002: 61) poudarja pomen sodelovanja pri političnem odločanju, ki je za pripadnike manjšin ena najpomembnejših pravic, saj jim omogoča, da lahko vsaj delno sami vplivajo na zadeve, ki se nanašajo na njihov položaj v družbi. V nasprotnem primeru lahko uveljavljajo svoje interese le v tistih okvirih, ki jim jih velikodušno nameni in dopusti večinsko prebivalstvo.

Poljska v 2. točki 35. člena zagotavlja manjšinam pravico do sodelovanja pri urejanju zadev, ki se tičejo narodnih in etničnih manjšin, vendar v ustavi ni podrobneje pojasnjeno, kako naj bi to potekalo. (Bešter 2002: 62)

V ukrajinski ustavi ni omembe politične participacije za manjšine.

Določbe slovenske ustave se nanašajo na politično participacijo italijanske in madžarske narodne skupnosti, ustavno je tako zagotovljena pravica do ustanavljanja lastnih organizacij in združenj za zaščito svojih interesov oz. identitete, zastopništva v predstavniških organih lokalne samouprave, ustanavljanja lastnih samoupravnih teles ali skupnosti (64. člen). Slovenija zagotavlja italijanski in madžarski narodni skupnosti tudi po en sedež v Državnem zboru (80. člen).

3.3 Primerjalna analiza

Za Ukrajino, Slovenijo in Poljsko je značilno večnarodnostno družbeno okolje. Najbolj etnično homogena je Poljska, najmanj Ukrajina, Slovenijo bi lahko uvrstili nekam vmes.

Obstoječa pravna ureditev v Ukrajini, Sloveniji in na Poljskem teži k državljskemu pojmovanju nacije, kar lahko razberemo iz pravnih aktov, tudi iz ustave.

Poljska ustava pojmuje poljsko nacijo kot vse državljane Republike Poljske. Podoben koncept vsaj na ustavni ravni velja tudi v Ukrajini, a so ob tem precej nedosledno rabljeni različni izrazi in takšno pojmovanje ni dobilo pravnega nadaljevanja. Iz diskurza lahko razberemo, da je Ukrajina iz prejšnjih zgodovinskih obdobj podedovala težave z oblikovanjem skupne državljske identitete. Ukrajinska nacija je ustavno pojmovana kot »skupnost državljanov Ukrajine vseh narodnosti«. Kljub temu se v zvezi z ukrajinsko situacijo poraja vprašanje, ali se vsi državljani identificirajo z državo, v kateri živijo.

Na ravni državljske identitete prevladujeta dva koncepta nacije, državljski in etnični. Drugi koncept je najbolj priljubljen pri ukrajinsko govorečih državljanih, zagovornikih ukrajinske kulturne tradicije. Prepričani so, da so za pripadnost ukrajinski naciji potrebni pripadnost ukrajinski kulturni tradiciji, raba ukrajinskega jezika in vzgoja otrok v skladu z ukrajinsko idejo. Prvi koncept kot pripadnike ukrajinske nacije pojmuje vse državljane Ukrajine, ne glede na njihovo narodnostno, versko, jezikovno itd. pripadnost, ta pa je najbolj priljubljen pri rusko govorečih državljanih. To je povezano predvsem z zgodovinskimi okoliščinami.

Veljavna slovenska ustavna ureditev prav tako temelji na državljskem načelu, a je iz ustave razvidno tudi etnično. Obe načeli lahko prihajata v kolizijo.

Če primerjamo manjšinsko politiko v treh državah, ugotovimo, da je ta na ustavnem področju najbolj urejena v Sloveniji, najslabše pa v Ukrajini, saj ukrajinska ustava vsebuje le neke splošne formulacije. Tudi v drugih ukrajinskih pravnih aktih najdemo precej nedoslednosti.

Slovenija nima transparentnih načel za priznanje manjšinskega statusa. Tako npr. lahko o pomenu pojma avtohtonost v slovenskem primeru samo ugibamo. Najbolj transparentni kriteriji veljajo na Poljskem, kjer je v posebnem zakonu o manjšinah natančno določeno, katere kriterije mora izpolnjevati skupnost za priznanje manjšinskega statusa.

Ukrajina je opredelila seznam priznanih manjšin šele ob ratifikaciji *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih*.

4 Jezikovnopolitična situacija

4.1 Izhodišče za obravnavo

4.1.1 Poljska

Poljska je večjezična država. Po podatkih zadnjega poljskega popisa prebivalstva (2002) 37.405.335 oseb govori poljsko (od tega 36.894.358 izključno poljščino, 510.977 pa poljščino skupaj z drugimi jeziki), 563.499 oseb uporablja doma druge jezike, 772.223 oseb pa se ni jezikovno opredelilo. Ob tem velja opozoriti, da je popisni vprašalnik vseboval vprašanje o jeziku, v katerem se respondenti sporazumevajo v družinskem okolju.

Našteli bomo nekaj jezikov, ki imajo na Poljskem vsaj 1.000 govorcev, to so: nemščina (204.573), angleščina (89.874), šlezijščina (56.643), kašubščina (52.665), beloruščina (40.650), ukrajiniščina (22.698), romščina (15.788), ruščina (15.299), francoščina (15.282), italijanščina (12.001), litovščina (5.838), lemkovščina (5.627), španščina (4.154), grščina (3.166), nizozemščina (2.768), vietnamščina (1.883), švedščina (1.842), arabščina (1.835), češčina (1.482), bolgarščina (1.076).

4.1.2 Slovenija

Če si ogledamo zadnje popisne podatke¹⁴, ugotovimo, da je največ prebivalcev Slovenije leta 2002 kot materni jezik navedlo slovenščino (1.723.434 oseb ali 87,7 % prebivalstva).

Med popisnimi podatki najdemo tudi podatek o 31.329 govorcih srbščine, 36.265 govorcih srbo-hrvaščine, 31.499 govorcih bosanščine in 54.070 govorcih hrvaščine, kar je seveda zanimivo metodološko vprašanje. Poleg tega najdemo tudi podatke o 3.762 govorcih italijanščine, 7.713 madžarščine, 1.177 albanščine, 3.834 romščine, 1.628 govorcih nemščine, 4.760 govorcih makedonščine.

Ostale jezike, ki imajo manj kot 1.000 govorcev ne bomo posebej izpostavljali.

Podatek je neznan za 52.316 prebivalcev.

4.1.3 Ukrajina

Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva, ukrajinščina je materni jezik 67,5 % državljanov Ukrajine. Skoraj tretjini prebivalstva (29,6 %) je materni jezik ruščina.

Današnja jezikovno situacijo v Ukrajini zaznamuje konflikt med dvema knjižnima jezikoma – ukrajinščino in ruščino. Zgodovinske okoliščine, jezikovna politika SZ in asimilacija velikega dela ukrajinskega prebivalstva so povzročili oslabitev etnične samopodobe Ukrajincev in izrivanje ukrajinskega jezika v nekaterih regijah (vzhodnih in južnih, deloma centralnih), predvsem v velikih industrijskih centrih. Vse to danes ovira oblikovanje skupne identitete.

Za ukrajinsko situacijo je značilno razhajanje med etničnimi in jezikovnimi oznakami (to predvsem velja za rusko govoreče etnične Ukrajince). Dejanske situacije ne pozna nihče, situacija pa postaja bolj zapletena, če upoštevamo govorce ukrajinsko-ruske mešanice, t. i. *suržika*.

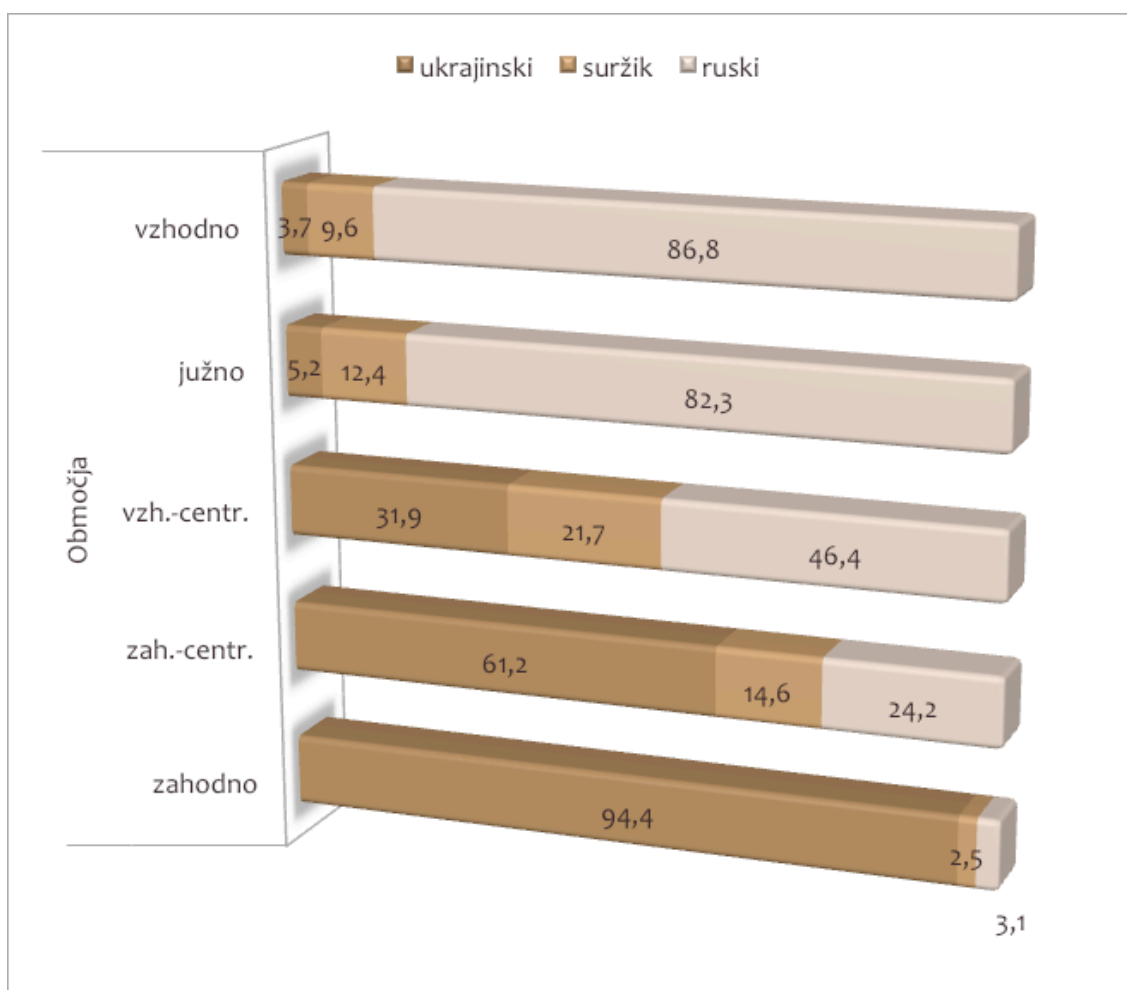
¹⁴ http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=9

Kot navaja Larysa Masenko (2004: 104), beseda *súržik* prihaja iz kmetijske terminologije in pomeni mešanico žitaric in moko iz takšne mešanice. Semantično jedro besede *suržik*, ki je postala metafora za določene jezikovne pojave, potemtakem združuje dva elementa – mešanje različnih substanc in nižanje kakovosti nastalega produkta, tj. »jezika«.

Podoben pojav poznajo tudi v Belorusiji pod imenom *trasjanka*. Beseda *suržik* brez dodatnih pojasnil je v ukrajinskem jeziku rezervirana samo za ukrajinsko-rusko jezikovno mešanico.

Suržik je po navadi pojmovan kot jezikovna tvorba v ukrajinskem jeziku pod vplivom ruščine, ki je razširjena v Ukrajini, nekaterih regijah Rusije in Moldaviji. Ukrajinske prvine so prisotne na skladenjski in fonetični ravni, leksika pa je večinoma ruska, njena raba je odvisna od posameznika, njegove izobrazbe in življenjskih izkušenj.

Slika 1: Geografska razporeditev in odstotek govorcev ukrajinščine, ruščine in suržika:¹⁵

Iz slike je razvidno, da je ukrajinščina najmanj zastopana na vzhodu države, ruščina pa na zahodu. Suržik zavzema nekakšen vmesni položaj med obema. Raziskave so nastale na podlagi izjav anketirancev, dejanskega jezikovnega vedenja ne poznamo.

¹⁵ <http://www.kiis.com.ua/index.php?id=4&sp=1&num=15>, s. 13.

4.2 Ideološki kontekst, pravna podlaga in smernice

4.2.1 Poljska

Če primerjamo število govorcev slovenskega in poljskega jezika, lahko predpostavljamo, da se jezikovna politika na Poljskem ukvarja s povsem drugačnimi problemi. Potem pa hitro opazimo tudi eno skupno lastnost: tudi poljščina velja za enega temeljnih simbolov poljske skupnosti. Ta status ima poljščina še ob drugih simbolih: poljskih krajih, slovanskih poimenovanjih mesecev in praznikov, podobah, osebnostih, literaturi, glasbi, hrani itd. (Gajda 2003; Nadu 2004)

Najstarejši zapisi v poljščini segajo v leto 1136 (papeška bula iz Gnezna, ki vsebuje lastna in zemljepisna imena v poljščini). Najstarejše znane pridige v poljščini segajo v leto 1350, najstarejši prevod Katekizma v leto 1380, prvi prevod Svetega pisma v leto 1450, najstarejši slovar pa v leto 1521.

O jezikovni zavesti pri Poljaki lahko govorimo najmanj od 15. stoletja naprej.

O politični akciji na področju jezika govorimo od druge polovice 18. stoletja naprej. Konec 18. stoletja se pojavijo zahteve po poljščini kot jeziku javnega življenja ter uradnem jeziku v šolah, na sodiščih, v politiki, gospodarstvu, medijih itd., čeprav jim razmere niso bile vedno naklonjene. (Nadu 2004: 16)

V 20. stoletju je prišlo do prebujanja poljske jezikovne zavesti, kar je povezano z zgodovinskimi dogodki: vojno, osamosvojitvijo, izgubo neodvisnosti, ponovno pridobitvijo neodvisnosti itd. To je tudi doba, v kateri je nastalo veliko pravnih aktov, ki se nanašajo na poljščino.

Ker je izhodišče za obravnavo ideologije in smernic poljske jezikovne politike v pričujočem diplomskem delu leto 1989, ko je na Poljskem prišlo do demokratičnih sprememb, si bomo na tem mestu ogledali predvsem pravne akte, ki so nastali po letu 1989.

Pred tem pa velja omeniti, da so na Poljskem 9. septembra 1996 ustanovili *Svet za poljski jezik*¹⁶. Gre za poseben svetovalni organ, katerega delovanje je od leta 1999 opredeljeno s posebnim zakonom o poljskem jeziku, o katerem bo govora pozneje. Omenjen organ odloča o vseh zadevah, povezanih z javno rabo poljskega jezika. Podroben seznam področij najdemo na spletni strani *Sveta za poljski jezik*¹⁷. Člani so tako jezikoslovci kot tudi kulturniki in strokovnjaki z drugih področij.

Status poljščine je opredeljen v 27. členu Ustave Republike Poljske (uradni jezik).

V letih 1998–1999 je pod vodstvom Sveta za poljski jezik nastal program za delovanje poljske jezikovne politike. Njegove glavne točke so naslednje (Gajda v Nadu 2004: 18):

- razvijanje občutka odgovornosti za poljski jezik;
- skrb za poljski jezik kot materni jezik, za bogastvo, lepoto in funkcionalnost njegovih sredstev, za ohranitev njegove avtonomije;
- zagotavljanje pogojev za funkcioniranje poljskega jezika na vseh področjih življenja ter ustreznega pravnega statusa v državi in tujini;
- izoblikovanje nosilcev jezika, da bi imeli bogato jezikovno osebnost in bi bili pripravljeni za vsestransko govorno/pisno udeležbo v komunikaciji;
- izgradnja jezikovne, narodnodržavne družbe, ki bi bila tudi z narodnimi in etničnimi manjšinami sposobna skladnega sožitja in razvoja;
- izobraževanje uporabnikov poljskega jezika v svetu in tujih jezikov na Poljskem v skladu z mednarodnim razvojem sodelovanja in mirovnega sožitja različnih narodov in kultur.

¹⁶ <http://www.rjp.pan.pl/>

¹⁷ http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=212&catid=36&Itemid=48

Kot posledica tega programa¹⁸ je nastal naslednji pravni akt, *Zakon o poljskem jeziku z dne 7. oktobra 1999*¹⁹, za katerega menim, da več kot nazorno ponazarja pomen poljščine za sodobno poljsko skupnost. V preambuli zakona je zapisano, da poljski parlament ob sprejemu zakona izhaja iz dejstva, da je poljščina bistveni element nacionalne identitete, kulturna dobrina, ki je bila skozi zgodovino ogrožena. Poljščina tako potrebuje zaščito ob globalizacijskih izzivih, poljska kultura je del evropske kulturne dediščine, njen razvoj in ohranjanje pa sta možna le ob ohranjanju jeziku, kar je dolžnost vseh javnih organov in institucij ter vseh poljskih državljanov.

V 1. členu je zapisano, da se določbe omenjenega zakona nanašajo tudi na ohranjanje poljskega jezika. V 3. členu je podrobneje opisano, kaj ohranjanje pomeni: 1) skrb za pravilno rabo poljščine in izboljšanje jezikovne zmožnosti govorcev ter vzpostavitev pogojev za ustrezen razvoj jezika kot orodja medosebne komunikacije; 2) preprečevanje vulgarizacije; 3) širjenje vede o poljščini in njeni vlogi v kulturi; 4) spodbujanje spoštljivega odnosa do regionalnih variant in narečij, preprečevanje njihovega izumrtja; 5) promocija poljskega jezika v tujini; 6) podpora učenja poljskega jezika doma in v tujini.

V tretjem delu zakona je predpisano, da mora *Svet za poljski jezik* oblikovati poročilo o zaščiti poljskega jezika in ga predstaviti državnim organom (12. člen, 2. točka). To mora narediti vsaki dve leti.

Zakon predvideva denarne sankcije za kršitelje zakona, a zneski niso natančneje določeni.

Častni predsednik *Sveta za poljski jezik* Walery Pisarek sicer meni (Pisarek v Nadu 2004: 19), da omenjen zakon nima praktičnega pomena in da je le skupek želja ljubiteljev poljščine, ki želijo zaščititi jezik pred izgubo funkcionalnosti na nekaterih področjih.

¹⁸ Nadu 2004: 18.

¹⁹ <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19990900999>

Stanisław Gajda poudarja (Gajda v Nadu 2004: 22), da je zakon aktiviral zavest govorcev in spodbudil razprave o jeziku.

V nadaljevanju velja omeniti tudi nekaj vprašanj, povezanih s problematiko poljščine v Evropski uniji, kar je skupna točka med poljščino in slovenščino. Adam Pawłowski v svojem članku iz leta 2008 razmišlja o spodbudnih in manj spodbudnih dejavnikih, povezanih z vlogo poljščine v EU. Poljščina je tako med uradnimi jeziki EU največji slovanski jezik. Poleg tega ima Poljska ugodno geografsko in ekonomsko lego, kar je spodbudno za takšne ali drugačne stike in perspektivo jezika.

Med neugodne dejavnike avtor uvršča nepriljubljenost poljščine kot slovanskega jezika za povprečnega Evropejca, kulturne in jezikovne stereotipe prebivalcev EU, ki jih sicer v zvezi s svojim jezikom, po avtorjevem mnenju, širijo tudi sami Poljaki.

Avtor predlaga tudi ukrepe in smernice, ki bi lahko povečali prestiž poljščine na ravni evropske skupnosti. Ti naj bi bili namenjeni Poljakom na Poljskem, poljskim izseljencem v evropskih državah, tudi ljudem, ki nimajo družinskih ali kulturnih stikov s Poljsko.

Med predlaganimi ukrepi najdemo digitalizacijo gradiva za učenje poljščine, olajšanje dostopa do informacij o možnostih za učenje poljščine v različnih evropskih državah, olajšanje dostopa do poljskih medijev, povečanje števila poljskih prevodov uradnih dokumentov itd.

Pomemben dokument na področju pravne ureditve jezikovnih odnosov je *Zakon o narodnih in etničnih manjšinah ter regionalnem jeziku* z dne 6. februarja 2005, saj so v njem eksplicitno določeni manjšinski jeziki in regionalni jezik.

V 19. členu je opredeljen pravni status kašubščine v skladu z *Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih* in sicer kot regionalnega jezika.

V nadaljevanju si bomo podrobneje ogledali smernice jezikovne politike v izobraževanju.

Če povzamemo: edini uradni jezik na Poljskem je poljščina, kar je zapisano v 27. členu poljske ustave. Manjšinski jeziki so litovščina, nemščina, ruščina, beloruščina, hebrejščina in jidiš, karaimščina, lemkovščina, ukrajinščina, češčina, slovaščina, romščina, armenščina in tatarščina. Kašubščina, ki jo bomo podrobneje obravnavali v 5. poglavju, pa ima status regionalnega jezika²⁰.

4.2.2 Slovenija

V tem poglavju bomo izpostavili nekaj vidikov slovenske jezikovnopolitične situacije. Pri tem se bomo navezali na članek Marka Stabeja z naslovom *Obrisi slovenske jezikovne politike* (2010: 209–222), v katerem avtor obravnava poti nastajanja in sprejemanja jezikovne politike v sodobnem slovenskem prostoru in protislovne elemente sodobnega slovenskega jezikovnopolitičnega dogajanja.

Avtor tako navaja (Stabej 2010: 209), da so bila druga polovica 90. let 20. stoletja in prva štiri leta 21. stoletja v jezikovnopolitičnem smislu najbolj izpostavljeno zaznamovana z debato glede zakona o slovenščini, pridruževanjem Slovenije EU in konkretnimi dilemami v zvezi s tem procesom. Nato se je jezikovnopolitično dogajanje nekoliko umirilo, vendar lahko domnevamo, da bo jezikovna politika spet postajala vse aktualnejša.

V nadaljevanju (2010: 111) avtor govori o temeljni jezikovnopolitični nalogi v slovenskem prostoru in sicer vzpostavljanju in vzdrževanju občutljivega in konstruktivnega ravnovesja med statusom slovenščine kot polnofunkcionalnega, javnega, uradnega, državnega jezika in med naraščajočo večjezičnostjo slovenske javnosti in slovenskih govorcev.

20

http://www.msw.gov.pl/portal/pl/584/7525/Oswiadczenie_ktore_zlozyla_Rzeczpospolita_Polska_do_Europejskiej_karty_jezykow_r.html

V zvezi z delovanjem slovenske jezikovne politike avtor ponudi (Stabej 2010: 212) metodološko delitev v smislu njenih eksplicitnih in implicitnih potez. Neeksplicitnost ima, po njegovem mnenju, dobre in slabe plati: lahko omogoča prožnejše delovanje in učinkovitejše uresničevanje parcialnih jezikovnopolitičnih ciljev, lahko pa je vir težav, tako so lahko v ozadju JP privzeta mnenja nosilcev JP o jeziku, jezikovni situaciji, vrednotah in ciljih v zvezi s tem. Druga težava so konflikti, ki nastanejo zaradi nasprotujočih si delnih jezikovnopolitičnih dejanj.

Marsikatero jezikovnopolitično dejanje je po avtorjevem mnenju (Stabej 2010: 212) nič drugega kot ideološka izjava, marsikatero dejanje, ki se zdi na prvi pogled jezikovnonačrtovalno, je pravzaprav v slovenskem prostoru le jezikovnopolitično in ideološko – vzdržuje simbolično povezanost slovenskega naroda s slovenskim jezikom kot edino vrednoto jezikovne politike.

V nadaljevanju članka avtor navaja (Stabej 2010: 213), da v slovenskem javnem in političnem prostoru težko kar tako najdemo eksplicitno izražena nasprotujoča si stališča o statusu slovenskega jezika oz. da so le-ta zelo redka. Pogosteje se določena dejanja posredno ali neposredno označujejo za sporna, škodljiva ali pogubna za slovenščino, njen položaj in/ali njeno podobo.

Eksplicitno lahko jezikovnopolitično usmeritev razberemo iz veljavnih pravnih aktov in dokumentov. Nekatere od njih si bomo ogledali v nadaljevanju.

Uradni status slovenščine je zagotovljen v 11. členu *Ustave Republike Slovenije*²¹. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.

Tudi Slovenija je sprejela zakon o jeziku večinske skupnosti, tj. *Zakon o javni rabi slovenščine*²² iz leta 2004, ki ga je Marko Stabej označil za enega redkih dokumentov, ki se izrecno jezikovnopolitično opredeljuje (Stabej 2010: 213).

²¹ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199133&stevilka=1409>

²² <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200486&stevilka=3841>

Že v uvodu je zapisano, da je slovenščina uradni jezik Republike Slovenije. V njem poteka govorno in pisno sporazumevanje na vseh področjih javnega življenja v Republiki Sloveniji, razen kadar je v skladu z Ustavo Republike Slovenije poleg slovenščine uradni jezik tudi italijanščina in madžarščina in kadar določbe mednarodnih pogodb, ki zavezujejo Republiko Slovenijo, posebej dopuščajo tudi rabo drugih jezikov.

Če primerjamo poljski in slovenski zakon, ugotovimo, da poljski zakon ne omenja rabe manjšinskih jezikov oz. samo navaja, da njegove določbe ne kršijo pravic manjšinskih skupnosti, medtem ko je v slovenskem zakonu govora tudi o obeh manjšinskih jezikih, italijanščini in madžarščini.

Zakon o javni rabi slovenščine določa temeljna pravila o javni rabi slovenščine kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji. Javno rabo slovenščine na posameznih področjih javnega sporazumevanja poleg tega zakona podrobneje določajo tudi področni zakoni. Če pa raba na posameznem področju ni predpisana s področnim zakonom, se neposredno uporabljajo določbe tega zakona.

Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, se javna raba italijanščine ali madžarščine kot uradnih jezikov zagotavlja na način, kot ta zakon ureja javno rabo slovenščine in v skladu z določbami posameznih področnih zakonov. (3. člen)

Republika Slovenija zagotavlja status slovenščine z dejavno jezikovno politiko, ki vključuje skrb za zagotovitev pravnih podlag njegove rabe, za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja in za širjenje jezikovne zmožnosti ter skrb za razvoj in kulturo jezika. (4. člen)

Zakon obravnava rabo slovenskega jezika na različnih področjih (tako se 12. člen npr. nanaša na izobraževanje) in je v marsičem podoben poljskemu zakonu. Zanimivost so predvsem natančno določeni zneski denarnih kazni, za razliko od poljskega zakona.

28. člen govori o nacionalnem programu za jezikovno politiko, njegovih izvajalcih itd. Ta program bomo obravnavali v nadaljevanju.

Marko Stabej govori o še enem eksplicitnem dokumentu in sicer o *Resoluciji o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007*²³. Ta dokument že v predgovoru postavlja tezo, da je slovenska jezikovna skupnost ogrožena oz. pod pritiski. Formulacija ogroženosti je sicer nekoliko prikrita. Resolucija je časovno umerjena predvsem s pridruženjem Slovenije EU. Izpostavljena je skrb za slovenski jezik in jezikovno kulturo, ki jo dokument poskuša tudi natančneje opredeliti. Resolucija prinaša zanimivo zmes tradicionalnih predstav o jezikovni skrbi in sodobnejših jezikovnonačrtovalnih vsebin. Formulacije so zelo splošne, kljub temu zbuja vtis, da cilji in sredstva niso dovolj jasno postavljeni. Cilji so usmerjeni predvsem k jeziku, manj pa h govorcem jezika. (Stabej 2010: 213–215)

*Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 (ReNPJP0711)*²⁴ vsebuje oris slovenske jezikovne situacije (2. del). Naletimo tudi na teze o ogroženosti slovenskega jezika in zahtevnem geopolitičnem položaju Slovenije. Nekaj očitkov leti na slovenske državne organe, ki v prvih petnajstih letih samostojnosti Slovenije niso izvajale celovite jezikovne politike na državni ravni.

V zvezi z vstopom v EU je omenjeno po eni strani povečanje simbolne vloge slovenskega jezika, ki je prvič v zgodovini postala eden od uradnih jezikov EU, po drugi strani pa manj trden status slovenščine v Sloveniji, kar bi lahko, po mnjenju sestavljalcev, utegnilo imeti kar nekaj negativnih posledic za slovenščino. To je tudi izhodišče za izvajanje ukrepov, predvidenih v *Resoluciji*.

V nadaljevanju sestavljalci ponujajo ovrednotenje razmer za jezikovno strategijo, ob tem navajajo tako ugodnosti kot tudi slabosti. Na seznamu ugodnosti naletimo na omembo slovenščine kot narodnega simbola in kulturne vrednote, priznavanje slovenščine kot jedrne sestavine slovenske narodne identitete itd.

²³ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200428&stevilka=1205>

²⁴ <http://www.uradni-list.si/1/content?id=80272>

Na seznamu slabosti naletimo na omembo neugodnega in zahtevnega geopolitičnega položaja, pritiskov na slovenščino v okviru EU itd. Sestavljalci ponujajo tudi seznama izzivov in nevarnosti.

V 3. delu je predstavljena strategija slovenske jezikovne, v 4. program slovenske jezikovne politike za obdobje 2007–2011.

Med prednostnimi cilji slovenske jezikovne politike zasledimo željo po popolnejših in trdnejših predpisih o jezikovni rabi ter učinkovitejšem nadzoru nad izvajanjem teh predpisov.

Marko Stabej (2010: 291, 294) je omenjeno resolucijo označil za prvi samostojni jezikovnopolitični program v več kot tisočletni zgodovini slovenske jezikovne skupnosti ter bistven korak naprej od običajnih marenj, ki jih je slovenska jezikovna skupnost vajena poslušati o jeziku. Kljub temu ji očita nedorečenost ter »skrbništvo« za jezik.

Naslednji dokument, ki mu bomo namenili pozornost, je osnutek *Nacionalnega programa za kulturo 2012–2015*²⁵.

V preambuli je zapisano²⁶, da gre za temeljni razvojni dokument slovenske družbe in Slovenije kot države, njena programska/programatska odločitev in strateška zaveza, ki obvezuje slovensko politiko kot celoto.

Slovenski jezik kot domicilni jezik Republike Slovenije se vpenja v medjezikovna razmerja na dveh ravneh. Prva skrb gre statusu in rabi slovenskega jezika navzven, v razmerju do drugih jezikov, kar je po mnenju sestavljalcev tesno povezano tudi z jezikovnopравnim okvirom na ravni Evropske unije oz. njenim deklarativnim prizadevanjem po uravnoteženi jezikovni politiki večjezičnosti.

²⁵

http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/aktualno/2011/Osnutek_NPK_november_2011_.pdf

²⁶ s. 5.

Uradna vloga nacionalnih jezikov, vključno s slovenščino, se je v EU močno uveljavila, po drugi strani pa se na številnih področjih zaradi vpliva globalizacije že vzpostavlja dejanska neenakopravnost jezikov tudi znotraj EU²⁷.

V nadaljevanju so omenjeni tudi drugi jeziki: italijanščina in madžarščina na področjih, kjer živita priznani manjšini, ter drugi jeziki, ki uradno niso priznani, saj uradna politika EU predpostavlja zaščito vseh jezikovnih skupin ter promocijo in razvoj njihovih jezikov. Skrb za manjšinske, tako priznane kot tudi nepriznane, naj bi tako delovala v javnem interesu Slovenije na področju kulture²⁸.

Program namenja pozornost tudi stikom slovenske kulture z drugimi kulturami.

Mednarodne in evropske zadeve so izpostavljene posebej. Ministrstvo za kulturo mora zagotoviti čim boljše pogoje za prisotnost slovenske kulture v tujini in hkratno prisotnost mednarodne kulture v Sloveniji, saj je kultura močno promocijsko orodje, mednarodno kulturno sodelovanje pa najpomembnejša oblika promocije države kot celote in sestavni del njene zunanje politike.²⁹

Predvidena je sistematizacija promocije slovenske kulture v tujini in podpora kulturnemu delovanju Slovencev v zamejstvu in po svetu.

Manjšinska problematika je obravnavana tudi v sklopu človekovih pravic in varovanja kulturnih raznolikosti³⁰. Tako med cilji na tem področju zasledimo obravnavo kulturnih pravic manjšin v širšem kontekstu človekovih pravic. Zanimiva je tudi vzpostavitev novih programov skrbi za varovanje posebnih identitet³¹.

²⁷ s. 10.

²⁸ s. 10.

²⁹ s. 78.

³⁰ s. 84.

³¹ s. 85.

Med cilji zasledimo tudi spodbujanje specifične kulturne dejavnosti madžarske in italijanske narodne skupnosti, romske skupnosti, nemško govorečih prebivalcev (posebno Kočevarjev) ter zagotavljanje kakovostne integracije pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije in drugih manjšinskih etničnih skupnosti na vseh področjih kulture³².

Dokument izpostavlja tudi podpiranje razvoja in promocije slovenskega jezika v javni rabi, kar predvideva dosledno upoštevanje določb *Zakona o javni rabi slovenščine* ter sprejem in realizacijo *Nacionalnega programa za jezikovno politiko*. To bo zadnji dokument, ki si ga bomo ogledali v tem poglavju. Gre za osnutek, ki je bil objavljen aprila 2012³³.

V uvodu je zapisano, da nov program v temelju nadaljuje smernice prejšnje resolucije, toda z večjim poudarkom na heterogenosti jezikovnih potreb različnih govorcev ter na razvoju jezikovnih virov, ki omogočajo njihovo uresničevanje.

Po mnenju sestavljalcev slovenska jezikovna situacija zahteva premišljeno in dejavno jezikovno politiko, ki sicer upošteva zgodovinske danosti in tradicijo, hkrati pa opravlja nove naloge in dosega nove cilje v sodobnih razmerah.³⁴

V dokumentu (s. 4–5) je predstavljena jezikovnopolitična vizija, osrednji cilj slovenske jezikovne politike je tako oblikovanje skupnosti samostojnih govorcev z razvito jezikovno zmožnostjo v slovenščini in drugih jezikih ter z visoko stopnjo pripravljenosti sprejemanja jezikovne in kulturne drugačnosti ter različnosti. Izpostavljena je skrb za dosledno uresničevanje jezikovnih pravic slovenske jezikovne skupnosti v sosednjih državah in pravic govorcev slovenščine kot uradnega jezika EU ter v mednarodnih telesih. Obenem je izpostavljena skrb za krepitev in dosledno uresničevanje jezikovnih pravic ustavno določenih manjšin, drugih jezikovnih skupnosti in priseljencev.

³² s. 85–91.

³³ http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/zakonodaja/predlogi/kultura/NPJP12-16_osnutek_april_2012.pdf

³⁴ s. 3.

V uvodu zasledimo tezo o znanju jezikov kot simbolni in praktični vrednoti, ki mora biti dostopna vsakomur ne glede na kulturno, izobrazbeno ali premoženjsko ozadje. RS zato skrbi za jezikovno izobraževanje vseh svojih državljanov in prebivalcev v slovenščini, drugih maternih jezikih manjšin in priseljskih skupnosti ter v drugih jezikih. Država hkrati skrbi za izobraževanje v slovenščini za Slovence po svetu in tujce. Cilj je (s. 7), da bi bili govorci slovenščine kot prvega jezika jezikovno kompetentni in ozaveščeni, da bi razvili zmožnost učinkovitega, samozavestnega in kvalitetnega sporazumevanja v slovenščini in vsaj še v dveh jezikih na področju splošne in poklicne rabe.

V dokumentu so izpostavljene vrednote večjezične in večkulturne družbe ter vloga izobraževanja pri uresničevanju teh usmeritev (s. 8).

Slovenščina kot uradni jezik RS in prvi jezik večina državljanov je v dokumentu deležna posebne pozornosti (s. 9), predvideni so tudi ukrepi, ki se nanašajo na slovenščino zunaj RS in sicer za Slovence v tujini, ki v tujino odhajajo za omejeno časovno obdobje (s. 10), ter za Slovence v zamejstvu in izseljenstvu (s. 11).

Izpostavljeno je vprašanje slovenščine kot drugega/tujega jezika v RS (s. 12–13). Z migracijskimi procesi se tako v RS kot tudi zunaj njenih meja večja število zainteresiranih za učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika. Pomembno je, da se lahko tisti, ki prihajajo v RS in ostajajo za daljši čas, aktivno vključujejo v družbo in imajo pri tem enake možnosti do osebne razvoja, zaposlitve, dostopa do informacij itd. kot večinski govorci. Pri tem mora biti zagotovljena tudi njihova pravica do uporabe svojega lastnega jezika in kulture (s. 12).

Velja posebej izpostaviti vprašanje otrok in mladih priseljecev, ki se vključujejo v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem. To bomo naredili v poglavju o jezikovni politiki v izobraževanju.

Formalnopravna določila v zvezi s statusom, obvezno rabo in obveznim znanjem slovenščine in drugih jezikov morajo biti jasna, zavezujoča, splošno sprejemljiva v javnosti, medsebojno usklajena in realno uresničljiva (s. 28), kar ne velja za obstoječo zakonsko in drugo pravno podlago, ki zadeve v zvezi z jeziki urejajo le načelno, bodisi z zagotavljanjem prednostnega položaja slovenščine bodisi z zagotavljanjem pravic govorcem slovenščine in drugih jezikov.

Zakonska določila glede položaja, obvezne rabe in znanja jezikov morajo biti v skladu s pravno ter demokratično legitimnimi jezikovnimi in sporazumevalnimi potrebami državljanov in drugih prebivalcev RS ter drugih govorcev slovenščine. Morajo biti skladna s pravnimi redom EU in ne smejo vnaprej ustvarjati mednarodnih pravnih sporov (s. 28).

V zvezi s slovenščino kot uradnim jezikom EU je v osnutku posebej izpostavljeno vprašanje opremljanja jezika, razvoja slovenske terminologije, jezikovnega usposabljanja strokovnjakov na vseh področjih, interdisciplinarnega sodelovanja (s. 30).

Velja omeniti tudi ukrepe na področju promocije slovenskega jezika in kulture v EU (osnutek predvideva vzpostavitev foruma za sistematično prevajanje in promocijo in/ali distribucijo slovenskih literarnih del v evropske jezike (s. 31).

Marko Stabej v svojem članku obravnava tudi vprašanje institucionalizacije oz. deinstitutionalizacije slovenske JP (2010: 213). Avtor navaja, da se le-ta zadnje čase ponovno deinstitutionalizira.

V nadaljevanju bomo podrobneje obravnavali jezikovno politiko v izobraževanju.

4.2.3 Ukrajina

Sodobna jezikovna politika v Ukrajini temelji na predpostavki o ogroženosti ukrajinskega jezika, zaradi česar so ukrepi države usmerjeni predvsem v njegovo zaščito in uveljavljanje na vseh področjih rabe. To lahko razberemo iz skoraj vseh pregledanih pravnih aktov.

Drugi pol ukrajinske jezikovne politike predstavljajo težnje po podelitvi ruščini statusa drugega državnega jezika.

Za izhodišče opisa sem izbrala zadnja leta obstoja Sovjetske zveze.

Tako se je tik pred osamosvojitvijo Ukrajine (24. avgusta 1991) ukrajinski jezik nahajal v precej žalostnem položaju. Posledica sovjetske jezikovne politike je bila precejšnja zožitev področij njegove rabe. Razdelitev vlog obeh jezikov (ukrajinščine in ruščine) je bila določena z zgodovino, geografijo in selitvami, poleg tega je obstajala tudi socialno in družbeno pogojena razdelitev. V teh razmerah dvojezičja je ruščina zavzemala višje, prestižnejše mesto, raba ukrajinščine pa je bila omejena na družinsko in javno lokalno okolje. (Besters Dilger: 317–318)

Rusko govoreči državljani (tako etnični Rusi kot tudi Ukrajinci in pripadniki drugih narodnosti, ki jim je materni jezik ruščina) in prorusko usmerjene politične sile niso zadovoljni z obstoječim statusom ruskega jezika in zahtevajo, da ruščina postane drugi državni jezik Ukrajine. Viktor Stepanenko navaja (2003: 118–122), da so jezikovni spori med ruskojezičnimi in ukrajinskojezičnimi deli države postali eno najbolj perečih vprašanj gradnje skupne identitete. Najgloblji razlog teh sporov tiči v razmerju med jezikom in identiteto. Tako se del ukrajinskega prebivalstva simbolno identificira z ukrajinskim jezikom, drugi del pa z ruskim.

Zagovorniki državnega statusa ukrajinskega jezika po navadi navajajo argumente v zvezi s simbolno vlogo ukrajinskega jezika in njegovo ogroženostjo, ki izvira iz zgodovinskih okoliščin (predvsem rusifikacije in asimilacije etničnih Ukrajincev s strani Rusov), zaradi te ogroženosti ukrajinščina, po njihovem mnenju, potrebuje zaščito s strani države.

Zagovorniki državnega statusa ruskega jezika so mnenja, da mora ruščina postati državni oz. uradni jezik Ukrajine, ker je zaradi zgodovinskih okoliščin postala jezik komunikacije za veliki del ukrajinskega prebivalstva (oba jezika potemtakem potrebujeta enak status). Rusi po njihovem mnenju niso manjšina (zlasti v primerjavi z ostalimi manjšinskimi skupnostmi), temveč državotvorna skupnost.

Država mora spoštovati pravice ruskojezičnih državljanov v skladu z obstoječimi ukrajinskimi in evropskimi pravnimi normami. Nekateri menijo, da je ukrajiniščina v primerjavi z ruščino manj razvit jezik. Še en razlog je strateško partnerstvo z Rusijo.

Viktor Stepanenko tako poudarja, da argumenti zagovornikov ukrajiniščine izvirajo iz etničnih in zgodovinskih pravic celotnega naroda, medtem ko argumenti zagovornikov ruščine izvirajo iz individualnih človekovih pravic in manjšinskega diskurza.

Ob pregledu ukrajinskih pravnih aktov ugotovimo, da Ukrajina, za razliko od Slovenije in Poljske, nima posebnega zakona o ukrajinskem jeziku.

Prvi dokument, ki je opredelil status ukrajinskega jezika kot državnega, je bil *Zakon o jezikih USSR*³⁵ (1989), ki je nastal tik pred razpadom SZ. Nina Mečkovskaja (2003: 1–20) navaja, da je v tem obdobju (1989–1990) prišlo do nastanka jezikovnih zakonov v 11 sovjetskih republikah. Jeziki narodov, po katerih se imenujejo republike, so tako dobili status državnih jezikov. V nobenem od novonastalih zakonov ruščina ni dobila enakega statusa kot nacionalni jeziki.

Ukrajina je v svojem zakonu opredelila ruski jezik kot jezik medetničnega sporazumevanja in predpisala obvezno učenje ruščine v šoli, poleg tega ni omejevala pridobivanja nadaljnje izobrazbe v ruskem jeziku. Zakon ni predpisoval izbire jezikov zasebne in neuradne komunikacije, imel je dokaj splošen značaj (manifestiranje narodne in jezikovne zavesti), kljub temu pa je skušal tako ali drugače omejiti ali zožiti področja rabe ruskega jezika v prid ukrajinskemu.

Zakon vključuje splošne določbe ter opis vlog in obsega rabe posameznih jezikov. Uradnikom predpisuje poznavanje ukrajiniščine in ruščine, po potrebi tudi poznavanje jezikov manjšin v obsegu, ki je potreben za uspešno opravljanje dolžnosti (6. člen).

Obvezuje različne institucije, da zagotovijo možnosti za učenje ukrajinskega jezika (2. člen) in prepoveduje kakršnokoli jezikovno diskriminacijo (8. člen).

³⁵ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11>

Tretji del zakona je posvečen izobraževanju. Za vse stopnje je predpisano, da je glavni jezik ukrajinščina, čeprav je zagotovljena tudi pravica do proste izbire jezika izobraževanja, zlasti na območjih, kjer je prisotno veliko število manjšinskega prebivalstva (gre za šole z manjšinskim učnim jezikom ali posebne skupine v okviru izobraževalnih ustanov, kjer je osnovni učni jezik sicer ukrajinščina). Za vse izobraževalne ustanove z drugim učnim jezikom je predviden obvezen pouk ukrajinščine. Zanimiv je podatek o jeziku sprejemnih izpitov, ki je odvisen od jezika izobraževanja in je lahko ukrajinščina ali ruščina. Pouk ruščine je obvezen za vse splošne izobraževalne ustanove (27. člen).

Zakon vsebuje številne nenatančnosti, z manjšimi spremembami (28. februar 1995) pa velja še danes.

Državni status ukrajinskega jezika danes določa predvsem 10. člen ustave³⁶. Ta člen zagotavlja državni status ukrajinščine, njen vsestranski razvoj in funkcioniranje na vseh področjih družbenega življenja. V nadaljevanju gre za zagotavljanje svobodnega razvoja, rabe in zaščite »ruščine, drugih manjšinskih jezikov«. Zanimivo je, da je ruščina posebej izpostavljena tudi v nekaterih drugih dokumentih.

14. decembra 1999 je ustavno sodišče na prošnjo poslancev izdalo uradno razlago³⁷ v zadevi obveznosti rabe ukrajinskega jezika. 3. točka razlage prinaša opredelitev pojma *državni jezik*. Državni jezik je tako jezik, ki ima status obveznega sredstva sporazumevanja na vseh področjih javnega življenja. Ustavno sodišče je med drugim določilo, da sta pojma *državni jezik* in *uradni jezik* sinonima. Državni (uradni) jezik Ukrajine je potemtakem ukrajinščina, jezik večinske skupnosti, po kateri je država dobila ime. Preambula ustave vključuje pojem državnega jezika v širši okvir ustavne ureditve države. Ustavno sodišče poudarja, da ustava predpisuje obvezno javno rabo državnega jezika, drugi jeziki pa se lahko rabijo ob državnem v predpisanem obsegu.

³⁶ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>

³⁷ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-99>

*Koncept državne jezikovne politike*³⁸ (11. julij 2006) je sistem normativnih navodil, ki so obvezna za lokalne in državne oblasti na področju urejanja jezikovnih odnosov. Koncept temelji predvsem na prej omenjenem 10. členu državne ustave.

Našteti so razlogi za obstoječo jezikovno situacijo, pogosto se omenja nevarnost tujejezične jezikovne ekspanzije, predvsem s strani Rusije. Glavna ideja koncepta so sistemski ukrepi glede uveljavljanja ukrajinskega jezika. (Ažn'uk, 2006: 220)

Prioriteta državne jezikovne politike je razvoj ukrajinskega jezika in krepitev njegovega položaja. Zagotavljanje jezikovnih pravic za predstavnike manjšin in podpiranje razvoja jezikov manjšinskih narodov ne bi smelo ovirati učenja državnega (uradnega) jezika. Za pripadnike vseh narodnosti je predpisano, da morajo ohranjati državno suvereniteto in teritorialno celotnost, spoštovati ukrajinski jezik, skupaj z njim pa tudi kulturo, tradicije, običaje ukrajinskega naroda in vseh narodnostnih manjšin.

Sedanji status ukrajinskega jezika nasprotuje težnjam po uvedbi drugega državnega jezika, katerekoli jezikovne avtonomije ali podelitvi kateremukoli izmed narečij statusa samostojnega jezika. Vsi poskusi vzpostaviti večjezičnost, četudi na lokalni ravni, so v konceptu opredeljeni kot taki, ki težijo k poglobitvi jezikovnega razkola Ukrajine.

Zanimiv je tudi *Državni program za razvoj in funkcioniranje ukrajinskega jezika 2004–2010*³⁹ (z dne 2. oktobra 2003), ki vsebuje tako jezikovnopolitične kot tudi jezikovnonačrtovalne cilje. Že v uvodnem delu programa je omenjena državotvorna vloga ukrajinskega jezika, avtorji programa pa opozarjajo, da se v zadnjih letih ne zagotavlja njegovega vsestranskega razvoja.

Tako je jezik predstavljen kot eno najpomembnejših izrazil identičnosti, zato ostaja subjekt državne podpore in reguliranja. Avtorji programa omenjajo, da ukrajinske oblasti še niso zagotovile vseh potrebnih ukrepov za uveljavljanje ukrajiniščine in da obstajajo pomanjkljivosti zlasti na ravni zakonodaje.

³⁸ http://www.minjust.gov.ua/files/11.7.06_3.doc

³⁹ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1546-2003-%EF>

Država se zavzema za utrjevanje statusa ukrajinskega jezika, njegov vsestranski razvoj ukrajinščine in rabo na vseh področjih (med prioriteta je uvrščeno tudi izobraževanje, predvidena je optimizacija mreže izobraževalnih ustanov vseh ravni za zagotavljanje neprekinjenega izobraževanja v ukrajinskem jeziku), ustvarjanje pogojev za to, da se državnega jezika učijo tudi predstavniki manjšinskih skupnosti, razvoj jezikovno-informacijskih tehnologij, nastajanje strokovne literature in priročnikov (slovarjev, enciklopedij itd.), razvoj ukrajinščine v zamejstvu.

Določeni so izvajalci ukrepov po točkah, časovni okvir in predvidena sredstva. V letih 2004–2005 naj bi pripravili oceno položaja ukrajinščine v izobraževalnih ustanovah vzhodnih in južnih regij ter ponudili pomoč pri širjenju področij rabe ukrajinskega jezika. V letih 2004–2010 pa je predvidena uskladitev izobraževalnega procesa z jezikovno zakonodajo.

V nadaljevanju 10. člena ustave je zapisano, da je raba jezikov določena z zakonom. Ukrajinske oblasti in javnost se zavzemajo za nov zakon o jezikih, zato je nastalo nekaj novih projektov.

Tako sta člana *Stranke regij* (pod vodstvom sedanjega predsednika Viktorja Janukoviča) predlagala projekt zakona o jezikih, ki temelji na upoštevanju ukrajinsko-ruske dvojezičnosti nacije in treh različnih jezikovnih statusih.

Ukrajinščina ima v tem projektu nespremenjen status in sicer državnega jezika, ruščina pa bi s tem pridobila status *regionalnega jezika*, ki je pojmovan kot *zelo razširjen manjšinski jezik*. Tretja varianta statusa je rezervirana za druge manjšinske jezike (razen ruščine). Ustvarjalca poudarjata, da je potreba po takem statusu nujna, ker sta ukrajinščina in ruščina približno enako zastopani, večina prebivalstva je torej (z redkimi izjemami) dvojezična.

Predviden status ruščine ni enak sedanjemu statusu ukrajinščine, za zdaj bi zadostoval že nekoliko razširjen status regionalnega jezika, daljnosežni cilj *Stranke regij* pa vsekakor ostaja podelitev ruščini statusa drugega državnega jezika. Omenjeno področje bi urejal temeljni zakon o jezikih, tako, po njihovem, ne bi prihajalo do kakšnih zapletov glede dejanske izvedbe. Po mnenju ustvarjalcev bi tak zakon zaščetil pravice tako ukrajinskojezičnih državljanov kot tudi ruskojezičnih.

Projekt temeljnega zakona o jezikih (2006) je nastal na pobudo poslancev. Temeljni zakon je zakon, ki vsebuje prvotne pravne norme, je osnova pravnega sistema in ima glede na druge zakone višjo pravno moč. Prinaša opredelitev pojmov in sicer državni jezik pojmuje kot jezik, ki ima pravni status obveznega sredstva komunikacije na celotnem ozemlju, regionalni jezik pa kot jezik manjšinske skupine.

2. člen zagotavlja pravice na področju jezikovne identifikacije in svobode pri izbiri jezika. Tako vsak posameznik ima pravico, da se razglasi za dvojezičnega, večjezičnega itd., ima pa tudi pravico do spreminjanja svojih jezikovnih nagnjenj.

Ukrajiniščina je državni jezik, raba katerega je obvezna za vse, kar pa ne pomeni kršenja obsega pravic regionalnih jezikov. Poglavje o regionalnih jezikih je v skladu z zakonom o ratifikaciji *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih*, so pa tudi spremembe, avtorji tako predlagajo desetodstotni kriterij za proglasitev nekega jezika za regionalnega, sicer pa odločitev o tem prepuščajo lokalnim oblastem.

Predvidena je javna raba regionalnih jezikov poleg (in ne namesto) državnega jezika.

Glavni jezik izobraževanja je ukrajinščina, zagotovljena pa je pravica do učenja regionalnih jezikov v okviru posebnih skupin ob posvetovanju z učenci in njihovimi starši. Posebej je omenjena ruščina in sicer kot jezik, ki je obvezen v srednješolskem izobraževanju (ruščini se priznava status mednarodnega jezika, za učenje katerih se država zavzema).

7. decembra 2010 so poslanci od različnih strank O. S. Jefremov, P. M. Simonenko in S. R. Grinevecki predlagali še en projekt novega zakona o jezikih⁴⁰, ki naj bi bil v skladu z določili *Evropske listine*. Ukrajinski parlament je ta projekt zavrnil.

Zanimiv je 7. člen, ki govori o rusko-ukrajinski dvojezičnosti (»ruščina je jezik, ki ga za vsakodnevne sporazumevalne potrebe uporablja večina prebivalcev Ukrajine«). Ta dvojezičnost o po mnenju predlagateljev zgodovinsko pogojena in je vrednota ukrajinske družbe. Ob tem je poudarjen pragmatični pomen ruščine. V praksi bi tak zakon omogočil rabo ruščine praktično na vseh področjih.

Projekt je predvideval tudi uvedbo številčne klavzule (10 % manjšinskega prebivalstva).

Nobeden od novih projektov še ni potrjen.

Kot sem že omenila v poglavju o manjšinski politiki, se je ekspliciten seznam manjšinskih jezikov pojavil šele z ratifikacijo *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih*.

Manjšinski jeziki so tako ruski, »židovski« (ni jasno, ali gre za hebrejščino, jidiš ali za oba skupaj), beloruski, moldavski, romunski, krimskotatarski, bolgarski, poljski, madžarski, nemški, »grški« (ni jasno, ali gre za grščino, ki jo govorijo v Grčiji, ali pa za jezik mariupolskih Grkov, t. i. rumejščino oz. krimsko-grški jezik), gagauški in slovaški.

4.3 Primerjalna analiza in sklep

Ob analizi in primerjavi družbenega konteksta jezikovne politike v treh državah ugotovimo, da imamo opravka z večetničnimi in večjezikovnimi družbami. To je skupno izhodišče za nadaljnjo analizo jezikovne politike, saj se le-ta v večkulturnih družbah ukvarja z drugačnimi cilji kot v monokulturnih.

⁴⁰ http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474

Lahko rečemo, da se že same jezikovne situacije precej razlikujejo zaradi zgodovinskih in drugih okoliščin, a bi se dalo najti marsikatero podobnost. Podobnosti lahko ugotovimo tudi v okviru ideološkega konteksta in smernic jezikovne politike, saj so tudi na tem področju v ozadju precej podobna izhodišča.

Prva skupna točka je tako ideološko poudarjanje ogroženosti, ki ga zasledimo tudi v pravnih aktih treh držav. V tem smislu še posebej izstopajo ukrajinski pravni akti.

Skupna točka za Slovenijo in Poljsko je položaj njunih jezikov v Evropski uniji ter problematika, ki se na to področje navezuje. Ob pregledu nekaterih virov ugotovimo razliko med poljskim in slovenskim razmišljanjem o lastnem jeziku v okviru EU.

Tako v slovenskih besedilih (zlasti tistih, ki so nastala pred vstopom Slovenije v EU) opazimo veliko refleksije o ogroženosti slovenskega jezika v EU, medtem ko je za poljske avtorje značilno tudi razmišljanje o možnostih za povečanje prestižnosti poljskega jezika v okviru evropske skupnosti.

Sicer pa imajo novejši slovenski pravni akti drugačno usmeritev ter izpostavljajo vprašanje promocije slovenščine na ravni EU, a ta problematika v pričujočem diplomskega delu ni deležna podrobnejše obravnave.

Tudi jezikovno politiko na področju izobraževanja lahko umestimo v širši evropski kontekst, saj so vse tri države podpisale in ratificirale najpomembnejši dokument, ki danes zagotavlja zaščito manjšinskih in regionalnih jezikov.

V naslednjem poglavju bomo analizirali tri izbrane situacije na področju izobraževanja.

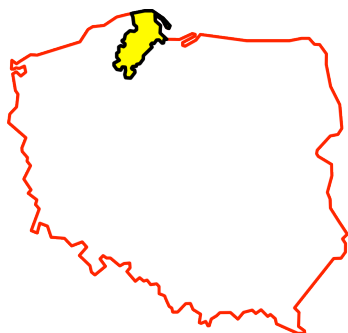
5 Jezikovna politika v izobraževanju: izbrani primeri

5.1 Kašubščina⁴¹

5.1.1 Kašubi in kašubščina

Kašubska pokrajina (polj. *Kaszuby*, kaš. *Kaszëbë* ali *Kaszëbskô*) je kulturna regija na severu Poljske, kjer živijo *Kašubi*, avtohtoni slovanski prebivalci Pomorjanskega, ki govorijo kašubščino.

Slika 2: Kašubska pokrajina na zemljevidu Poljske⁴²

Kašubska skupnost ima dolgo zgodovino, ki jo po eni strani zaznamujejo večstoletna kulturna dediščina, nemško sosodstvo, posledice obmejne lege, trajne družinske in verske vezi, posebni pogled na svet in socialni odnosi.

Po drugi strani pa je ta skupnost v 20. stoletju doživela ogromne politične, družbeno-ekonomske in kulturne spremembe. Na začetku 20. stoletja so Kašubi živeli v prusko-nemški državi, ki je do njih gojila negativen odnos. Med obema vojnama je bilo kašubsko ozemlje razdeljeno med Poljsko (največji del), Nemčijo (nekatera okrožja) in Svobodnim mestom Gdansk.

⁴¹ Podatke o zgodovini kašubske skupnosti in kašubskega jezika povzemam po knjigi Cezaryja Obrachta-Prondzyńskega *Kaszubi dzisiaj* iz leta 2007 (s. 5–21).

⁴² <http://upload.wikimedia.org/>

Najtežje obdobje je bila druga svetovna vojna, ko je prišlo do iztrebitve skoraj celotne kašubske elite. Od leta 1942 je veljal obvezen vpis na Nemško narodno listo (DVL), zaradi česar se je veliko Kašubov znašlo v nemški vojski, veliko pa jih je tudi umrlo v koncentracijskih taboriščih na Pomorjanskem in v tujini.

Kašubščina velja za temelj kašubske identitete, zato se pripadniki kašubske skupnosti prizadevajo za njeno ohranitev in zaščito. V zadnjih letih je prišlo do znatne revitalizacije tega jezika.

Kašubščina je postala standardni knjižni jezik, ki nastopa v izobraževanju in medijih. Povečanje javne prisotnosti kašubščine postaja najpomembnejša naloga kašubske skupnosti.

Lahko rečemo, da so političnim spremembam sledile socialno-gospodarske: intenzivna urbanizacija, ki je vaško skupnost preoblikovala v mestno in vaško, industrializacija, izobraževalna revolucija, migracijska gibanja. Nekatere stare tradicije počasi izumirajo, druge pa se preoblikujejo v skladu s sodobnimi težnjami. Spremenil se je model družine, čeprav je v Kašubski pokrajini še opazen vpliv stare večgeneracijske družine. To območje zaznamuje tudi na Poljskem najvišja stopnja natalitete. Spremenila se je tudi vloga žensk, kar je predvsem povezano z izobraževanjem in vstopom žensk na trg delovne sile. Z vstopom v EU je Kašubska pokrajina pridobila na turističnem pomenu.

Vse to je zaznamovalo tudi kulturno življenje Kašubov, njihovo identiteto in samopodobo. Pojavila so se vprašanja o tem, kaj je temelj kašubske drugačnosti. Ne pojenjajo tudi razprave o jeziku: kaj je kašubščina, kakšen je njen položaj, kakšne so njene družbene funkcije? Ali kašubščina izumira ali pa doživlja revitalizacijo v zvezi z njeno navzočnostjo v izobraževanju, cerkvenem in javnem življenju, medijih? Ob tem potekajo razprave o statusu kašubske skupnosti: ali so Kašubi etnična/narodna manjšina, poseben narod?

5.1.2 Evolucija statusa

Sławomir Łodziński navaja (2007: 156–158), da je poljska država je v različnih obdobjih različno obravnavala kašubsko skupnost. V povojnem času je odnose med Kašubi in oblastmi zaznamovalo vzajemno nezaupanje, ker so se oblasti bale kašubskega separatizma. Državna politika je priznavala Kašubom status regionalne folklorne oz. etnografske skupnosti, ki ni imela pravice do izražanja etnične pripadnosti.

Leta 1989 je na Poljskem prišlo do demokratičnih sprememb. Oblasti so tako priznale poseben položaj kašubske skupnosti v regiji ter njene kulturne posebnosti. Tako v obdobju med letoma 1989 in 2002 govorimo o Kašubih kot o »etnični skupnosti«. V tem obdobju se je spremenil tudi status kašubskega jezika, ki si je utrl pot na nova področja (šola, mediji, cerkev, javno življenje). Spremenil se je način delovanja skupnosti, povečala se je individualizacija kašubske identitete.

Kašubi niso imeli uradnega statusa narodne ali etnične manjšine, četudi so uživali manjšinske pravice (predvsem na področju javnega izobraževanja in medijev). Te pravice so bile zagotovljene preko pojma »etnična skupnost«, ki se je znašel v 21. točki 9. člena *Zakona o televizijskem in radijskem oddajanju* iz leta 1993.

Spor o pravnem statusu Kašubov je dosegel nov vrhunec v luči priprav novega manjšinskega zakona in objave rezultatov popisa prebivalstva (2002), kar je povezano z neustrežno, po mnenju predstavnikov skupnosti, popisno metodologijo. (Łodziński 2007: 161)

Manjšinski zakon iz leta 2005 je v skladu z določili *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih* opredelil kašubščino kot regionalni jezik, kašubsko skupnost pa kot skupnost, ki ta jezik uporablja. Gre za poskus ureditve pravnega statusa kašubske skupnosti in zagotavljanja manjšinskih pravic. Sławomir Łodziński (2007: 165) sicer poudarja, da so določbe omenjenega zakona zaščitile le eno komponento kašubske identitete.

5.1.3 Koliko je Kašubov?

Na to preprosto in enostavno vprašanje ni zanesljivega odgovora. Kljub temu, da je opredelitev številčnosti posameznih skupnosti le redko politično nevtralna, bomo uporabili tudi nekaj uradnih statističnih podatkov.

V zadnjih desetletjih je prišlo na Poljskem do treh poskusov štetja Kašubov. Prvega je v drugi polovici 80. let opravil Marek Latoszek, ki je naštel 332 tisoč Kašubov in cca. 184 tisoč t. i. »pol Kašubov«, tj. oseb, ki niso znale kašubščine, so pa ohranile zavest o pripadnosti skupnosti oz. izvirale iz mešanih družin.

Drugi poskus je v letih 1997–2004 opravil Jan Mordawski. Raziskovalec navaja naslednje številke: 390.509 Kašubov, 176.228 oseb z delnim kašubskim poreklom, skupaj 566.737 oseb.

Kaj nam povedo te številke? Če primerjamo rezultate obeh raziskovalcev, opazimo, da so dokaj podobni. Razlika lahko izvira iz metodološkega pristopa, lahko pa je povezana s tem, da je Jan Mordawski raziskal tudi področja, ki ne nastopajo v Latoszkovi raziskavi. Cezary Obracht-Prondzyński povezuje porast števila Kašubov s posledicami političnih in identitetnih sprememb. (Obracht-Prondzyński 2007: 9–10)

Tretji poskus je povezan s popisom prebivalstva iz leta 2002 (*Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002*). Po teh podatkih se je 5.062 oseb (0,01 % celotnega prebivalstva)⁴³ opredelilo za Kašube, 52.665 pa je navedlo, da doma govorijo kašubsko.⁴⁴ Te številke zbuja številne kontroverze.

Noben prebivalec Poljske, ki se je leta 2002 hotel narodnostno opredeliti, ni mogel izbrati dvojne pripadnosti, ki pa je za Kašube značilna. Kašubi so se tako lahko opredelili samo za Poljake. 5.062 oseb se je opredelilo za pripadnike »kašubskega naroda«, da bi poudarilo svojo kašubsko identiteto.

⁴³ Rocznik Demograficzny 2009, s. 163.

⁴⁴ Rocznik Demograficzny 2009, s. 163.

Tudi oseb, ki v družini govorijo kašubsko, je veliko manj, kot bi lahko pričakovali glede na prejšnji raziskavi. Na vprašanje o razlogih ni izčrpnega odgovora.

Eden o razlogov je lahko pomanjkljiva popisna metodologija. Anketiranec je lahko navedel kakšen drug jezik (razen poljščine), ker pa je bilo vprašanje zastavljeno odprto, je bilo treba ta jezik naknadno vpisati.

5.1.4 Ozemlje

Tudi to vprašanje je zapleteno. Lahko rečemo, da so se temeljite spremembe, ki zadevajo kašubsko ozemlje, zgodile v 20. stoletju, kar je povezano predvsem z 2. svetovno vojno. Za pričujoče diplomsko delo pa je bistven predvsem podatek, da se je leta 1998 celotno kašubsko ozemlje znašlo v okviru ene administrativne enote, Pomorjanskega vojvodstva.

5.1.5 Identiteta

Tudi kašubska identiteta je precej zapletena. V ospredju kašubske identitete je nedvomno jezik. Nekateri sicer menijo, da jezik kot osrednji del identitete izgublja na pomenu, v ospredje pa prihajajo družinske vezi, kašubsko poreklo, rojstvo v Kašubski pokrajini.

Danes je nekdo lahko Kašub, tudi če ne govori kašubsko. Lahko je tudi Kašub po izbiri, četudi nima kašubskih korenin. Nekateri ljudje govorijo kašubsko in imajo kašubske korenine, a se nimajo za Kašube.

5.1.6 Jezik

Kašubščina je zahodnoslovanski jezik s spornim statusom, ki ima veliko skupnih potez s poljščino. Do 90. let 20. stoletja ga je večina poljskih raziskovalcev označevala za poljsko narečje.

Danes je nekako v ospredju stališče o tem, da je kašubščina poseben zahodnoslovanski jezik, soroden poljščini. Od leta 2005 naprej ima kašubščina na Poljskem status regionalnega jezika. Raziskovalci ocenjujejo, da kašubščino govori cca. 180.000 oseb.

Na Poljskem se za ohranjanje kašubščine uporabljajo različne metode in pristopi. Tako se je leta 2005 kašubski jezik prvič znašel pod zaščito. Ker pa znanje kašubskega jezika na Poljskem v prvi vrsti posreduje šola, se mi zdelo smiselno spregovoriti o položaju kašubščine na področju izobraževanja.

5.1.7 Izobraževanje

Ob pregledu najpomembnejših dokumentov, ki vsebujejo predpise o izobraževanju v regionalnem jeziku⁴⁵, ugotovimo, da se pouk kašubskega jezika organizira na prostovoljni osnovi na pisno zahtevo staršev oz. skrbnikov ali samih učencev, ki so dopolnili 16 let. Pisno vlogo je treba predložiti pred začetkom študijskega leta oz. ob vpisu na šolo, vloga je tako veljavna do konca šolanja oz. do preklica. Šola je dolžna hraniti vse pisne zahteve. Pouk kašubščine se lahko začne v kateremkoli razredu. Najmanjše možno število učencev za organizacijo pouka je 7 za osnovnošolce oz. 14 v primeru dijakov.

Če je število prijavljenih premajhno oz. šola ne more zagotoviti učitelja, je ravnatelj dolžan posredovati seznam prijavljenih ustreznemu organu, ki organizira medšolske skupine za učenje kašubščine. Najmanjše možno število učencev za organizacijo medšolske skupine je 3, največje možno število pa 20.

Ocena se upošteva pri izračunu povprečja, kašubščino se vpiše med obvezne predmete.

Država subvencionira učenje kašubščine v obsegu 3 tedenskih ur. Znesek subvencije je odvisen od različnih dejavnikov.

⁴⁵ <http://www.kuratorium.gda.pl/index.php?c=347&d=6242>

Učbeniki morajo biti odobreni za uporabo v šoli, šole jih dobijo brezplačno.

Pri opisovanju dejanskega stanja se sklicujem na poročilo Odbora strokovnjakov Sveta Evrope iz leta 2011⁴⁶ (43–47).

Najprej pa bomo povzeli poljski zakon o ratifikaciji *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih* oz. obveznosti Poljske na področju izobraževanja, ki izhajajo iz 8. člena omenjene listine.

Glede izobraževanja se je Poljska obvezala, da bo na ozemlju, na katerem se uporablja kašubščina: 1) zagotovila možnost za predšolsko izobraževanje; 2) zagotovila možnost za osnovnošolsko izobraževanje; 3) zagotovila možnost za srednješolsko izobraževanje; 4) zagotovila, da je v okviru strokovnega in poklicnega izobraževanja poučevanje kašubščine sestavni del učnega načrta; 5) zagotovila možnost za študij kašubščine kot univerzitetnega in visoko- ali višješolskega predmeta; 6) sprejela predpise za zagotovitev poučevanja kašubske zgodovine in kulture; 7) zagotovila osnovno in nadaljnje usposabljanje učiteljev; 8) ustanovila nadzorni organ ali organe, ki bodo odgovorni za spremljanje izvajanja sprejetih ukrepov in doseženega napredka pri uvajanju ali razvoju poučevanja v kašubščini in za sestavljanje občasnih poročil o svojih ugotovitvah, ki bodo objavljena.

Za ozemlja, na katerih se kašubščina tradicionalno ne uporablja, se je Poljska glede izobraževanja obvezala, da bo dovolila, spodbujala ali zagotovila poučevanje v kašubščini ali poučevanje kašubščine na vseh ustreznih stopnjah izobraževanja, če to upravičuje število tistih, ki uporabljajo regionalni jezik.

Odbor strokovnjakov Sveta Evrope je med obiskom na Poljskem dobil nekaj zanimivih informacij od pripadnikov manjšin. Tako številni starši menijo, da je učenje regionalnih ali manjšinskih jezikov obremenjujoče in neproduktivno v luči izobraževalne perspektive njihovih otrok.

46

http://www.msw.gov.pl/portal/pl/584/9550/Realizacja_postanowien_Europejskiej_karty_jezykow_regionalnych_lub_mniejszosciow.html

Šole prijemajo subvencijo, ki je odvisna od števila učencev, ki se učijo regionalnih ali manjšinskih jezikov. Subvencija za poučevanje regionalnega ali manjšinskega jezika se dodeli vsako leto na podlagi prošenj staršev. Ker pa je znesek subvencije odvisen od števila učencev, spodbuja šole k zmanjševanju števila učencev, ki se učijo regionalnih ali manjšinskih jezikov. Šole z nizkim številom učencev (osnovne šole z manj kot 84 učenci, gimnazije in srednje šole z manj kot 42 učenci) prejmejo višjo dodatno subvencijo (150 %). Letni izračun nove višine subvencije pomeni tveganje za prekinitev pouka.

Strokovnjaki so prejeli tudi informacijo o nenamenski porabi sredstev s strani lokalnih oblasti, zato pozivajo poljske oblasti, naj izboljšajo sistem podeljevanja subvencije za poučevanje regionalnega ali manjšinskega jezika, da bi zagotovili kontinuiteto izobraževanja. Odbor tudi poziva poljske oblasti, naj sistematično spremljajo porabo sredstev s strani lokalnih oblasti.

Predšolsko izobraževanje v regionalnih ali manjšinskih jezikih lahko organizira vodja vrtca na zahtevo staršev. Najnižje število otrok, za katere se organizira pouk, je 7. Strokovnjaki so ugotovili, da Poljska ne izpolnjuje obveznosti na tem področju, saj ne zagotavlja pouka kašubščine na predšolski ravni tam, kjer je kašubščina učni predmet.

Osnovnošolsko izobraževanje. Minimalno število učencev, za katere se organizira pouk, je 7. V praksi ni osnovnih šol, kjer bi poučevanje potekalo v kašubskem jeziku. Kašubščina nastopa samo kot učni predmet v obsegu 3 ur tedensko. Strokovnjaki ugotavljajo, da Poljska ne izpolnjuje obveznosti na tem področju.

Srednješolsko izobraževanje. Minimalno število učencev, potrebno za otvoritev razreda s poučevanjem v regionalnem ali manjšinskem jeziku, je 14. Izobraževanje v kašubščini se organizira na zahtevo staršev. V praksi ni srednjih šol, kjer bi poučevanje potekalo v kašubskem jeziku. Kašubščino se poučuje le kot predmet. Strokovnjaki menijo, da je nizko število učencev povezano s številčnim pragom, ki je višji kot v primeru osnovnošolskega izobraževanja, ter ugotavljajo, da Poljska ne izpolnjuje obveznosti na tem področju.

Univerzitetno izobraževanje. Leta 2009 se je na Univerzi v Gdansk u odprla nova smer, polonistika s kašubistiko. Strokovnjaki menijo, da je Poljska izpolnila obveznosti na tem področju, a prosijo poljske oblasti, naj pojasnijo možnosti za otvoritev samostojne kašubistike.

V študijskem letu 2009/2010 je na Pomorjanski akademiji v Slupsku nastal podiplomski študij, namenjen diplomantom 2. bolonjske stopnje katerekoli smeri, ki obvladajo pisno in ustno kašubščino.

Problematično je usposabljanje učiteljev, saj omenjena študija omogočata le začetno usposabljanje, ne usposabljata pa v smislu zmožnosti za predavanje v kašubščini (kašubščina kot jezik izobraževanja), kar bi bi v skladu s poljskimi obveznostmi. Strokovnjaki tako menijo, da je Poljska na tem področju le delno izpolnila svoje obveznosti.

Po mnenju odbora, Poljska ni izpolnila tudi obveznosti na področju določanja ustreznega organa, ki bi spremljal stanje na področju izvajanja sprejetih ukrepov in doseženega napredka pri uvajanju ali razvoju poučevanja v kašubščini in za sestavljanje občasnih poročil o svojih ugotovitvah.

Za ozemlja, na katerih se kašubščina tradicionalno ne uporablja, podatkov ni. Tako tudi zaenkrat ni podatkov o poučevanju elementov kašubske kulture in zgodovine.

Kot smo že ugotovili v poglavju o narodni in manjšinski politiki, je Slovenija uradno priznala italijansko in madžarsko narodno skupnost. Ogledali si bomo nekaj podatkov o vsaki skupnosti in primerjali obstoječa modela vzgoje in izobraževanja.

5.2 Manjšinsko šolstvo v Sloveniji

5.2.1 Narodni skupnosti

5.2.1.1 Italijanska narodna skupnost

Podatke o italijanski narodni skupnosti povzemam po podatkih na spletni strani Urada RS za narodnosti⁴⁷.

Ob popisu prebivalstva v letu 2002 se je za pripadnike italijanske narodnosti opredelilo 2.258 oseb, 3.762 oseb pa je kot materin jezik navedlo italijanski jezik. V celotni državi (kriterij narodne pripadnosti) to predstavlja 0,11 % delež prebivalstva. Na narodnostno mešanem območju v občini Koper, Izola, Piran prebiva 81,5 % tistih, ki so se opredelili kot pripadniki italijanske narodnosti, kar je 1.840 oseb, izven narodnostno mešanega območja pa cca. 18,5 %.

Narodnostno mešana področja v Republiki Sloveniji, kjer avtohtono živijo pripadniki italijanske narodne skupnosti in kjer je poleg slovenščine uradni jezik tudi italijanščina so:

- v **občini Koper** območja sledečih krajev: Ankaran/Ancarano, Barizoni/Barisoni, Bertoki/Bertocchi, Bošamarin/Bossamarino, Cerej/Cerei, Hrvatini/Crevatini, Kampel /Campel, Kolomban/Colombano, Koper/Capodistria, Prade/Prade, Premančan/Premanzano, del naselja Spodnje Škofije (Valmarin), Šalara/Salara in Škocjan/San Canziano;
- v **občini Izola** območja krajev: Izola/Isola, Dobrava pri Izoli/Dobrava presso Isola, Jagodje/Jagodje;
- v **občini Piran** območja krajev: Piran/Pirano, Portorož/Portorose, Lucija/Lucia, Strunjan/Strugnano, Seča/Sezza, Sečovlje/Sicciole, Parecag/Parezzago in Dragonja/Dragogna.

⁴⁷ http://www.uvn.gov.si/si/manjsine/italijanska_narodna_skupnost/

5.2.1.2 Madžarska narodna skupnost

Ob popisu prebivalstva v letu 2002 se je za pripadnike madžarske narodnosti izreklo 6.243 oseb, 7713 oseb je kot materni jezik navedlo madžarski jezik.

Od 6.243 narodno opredeljenih kot Madžari, na narodnostno mešanem območju v petih prekmurskih občinah (Lendava, Dobrovnik, Hodoš, Šalovci, Moravske Toplice) skupaj živi 5.212 pripadnikov madžarske narodne skupnosti, kar predstavlja 83,5 % vseh opredeljenih Madžarov v Republiki Sloveniji. Izven narodnostno mešanega območja pa živi 1031 pripadnikov te skupnosti in predstavlja 16,5 % od skupno vseh opredeljenih za pripadnike madžarske narodne skupnosti.

Madžarska narodna skupnost v Republiki Sloveniji predstavlja 0,32 % delež prebivalstva glede na narodnostno opredelitev.

Narodnostno mešana področja v Republiki Sloveniji, kjer avtohtono živijo pripadniki madžarske narodne skupnosti in kjer je poleg slovenščine uradni jezik tudi madžarščina, so v občinah:

1. **Hodoš** (Krplivnik/Kapornak in Hodoš/Hodos);
2. **Moravske Toplice** (Čikečka vas/Csekefa, Motvarjevci/Szentlászló, Pordašinci/Kisfalu, Prosenjakovci/Pártosfalva, Središče/Szerdahely);
3. **Šalovci** (Domanjševci/Domonkosfa);
4. **Lendava** (Banuta/Bánuta, Čentiba/Csente, Dolga vas/Hosszúfalu, Dolgovške gorice/ Hosszúfaluhegy, Dolina/Völgyifalu, Dolnji Lakoš/Alsólakos, Gaberje/Gyertyános, Genterovci/Göntérháza, Gornji Lakoš/Felsőlakos, Kamovci/Kámaháza, Kapca/Kapca, Kot/Kót, Lendava/Lendva, Lendavske Gorice/Lendvahegy, Mostje/Hidvég, Petišovci/Petesháza, Pince/Pince, Pince marof/Pincemajor, Radmožanci/Radamos, Trimlini/Hármasmalom);
5. **Dobrovnik** (Dobrovnik/Dobronak in Žitkovci/Zsitkóc).

5.2.1.3 Primerjava modelov vzgoje in izobraževanja

V *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju 2011*⁴⁸ (s. 349) je zapisano, da sta vzgoja in izobraževanje na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji sestavni del slovenskega sistema vzgoje in izobraževanja.

Modela vzgoje in izobraževanja, ki sta vzpostavljena na narodnostno mešanem območju v Prekmurju in Slovenski Istri, sta zasnovana kot podlaga za uresničevanje enakopravnega položaja madžarske in italijanske narodnosti, njunega jezika in kulture. Izobraževalna modela predstavljata dve izvedbeni različici dvojezičnega izobraževalnega modela, ki poleg splošnih izobraževalnih ciljev zasledujeta še posebne posebne izobraževalne in socializacijske cilje.

Modela se razlikujeta predvsem glede jezikovne organizacije pouka. Pouk na šolah v Slovenski Istri poteka v enem jeziku in sicer na šoli s slovenskim učnim jezikom v slovenščini, na šoli z italijanskim učnim jezikom pa v italijanščini. Šole v Prekmurju so dvojezične, kar pomeni, da pouk poteka v dveh jezikih, slovenščini in madžarščini. Poleg tega učenci iz obeh jezikovnih skupnosti prisostvujejo dvojezičnemu pouku v jezikovno heterogenih oddelkih. (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju 2011*: 349)

Šolstvo z italijanskim učnim jezikom se je razvilo kot posledica obstoječega stanja ob podpisu Londonskega memoranduma (1954), ko so de facto in de iure na tem območju obstajale šole z italijanskim učnim jezikom. Osimski sporazumi, podpisani med Jugoslavijo in Italijo, so povzeli in utrdili vse do tedaj sprejete mednarodne obveznosti med obema državama. Slovenija je kot naslednica Jugoslavije prevzela tudi Osimske sporazume in s tem vse do sedaj dogovorjeno na področju manjšinskega šolstva, kar se tiče italijanske manjšine v Sloveniji.

⁴⁸ http://www.belaknjiga2011.si/pdf/bela_knjiga_2011.pdf

V Prekmurju je po drugi svetovni vojni obstajal podoben model ločenih šol. Pripadniki madžarske manjšine niso dovolj številčno vpisovali svojih otrok v šole z madžarskim učnim jezikom, zato se je država z madžarsko samoupravno skupnostjo dogovorila, da bi bilo smiselno uvesti dvojezični model šolanja. Na ta način se je zaobjelo tudi vse otroke slovenske narodnosti in dejansko razširilo znanje madžarskega jezika na celotno populacijo dvojezičnega območja.

Na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre vzgojno-izobraževalne ustanove delujejo v slovenskem in italijanskem jeziku, ob tem pa se vsi, od predšolske stopnje dalje, usmerjeno in obvezno učijo drugega jezika – jezika okolja, ki je italijanski ali pa slovenski. Na osnovnih in srednjih šolah sta oba jezika kot druga, nematerina jezika učencev, obvezna učna predmeta. Poleg tega se učenci pri posameznih predmetih seznanjajo s kulturo in zgodovino naroda oz. etnične skupnosti, s katero živijo. (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju 2011*: 350)

Vzgojno-izobraževalne ustanove z italijanskim učnim jezikom izobražujejo predvsem pripadnike italijanske manjšine, hkrati pa so odprte za vse državljane ne glede na njihov etnični izvor. Model ustreza specifičnim potrebam okolja, upošteva kulturno in izobraževalno tradicijo etnične skupine ter odraža politični položaj manjšinskega prebivalstva. (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju 2011*: 350)

Italijanščina kot materinščina (J1): pripadniki italijanske manjšine lahko obiskujejo šole (vrtec, osnovna šola, srednje šole različnih usmeritev) z italijanskim učnim jezikom.

V Slovenski Istri delujejo 3 vrtci, 3 osnovne šole in 3 srednje šole z italijanskim učnim jezikom. Te šole so odprte tudi za vse državljane ne glede na etnično pripadnost. (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju 2011*: 351)

Italijanščina kot drugi jezik oz. jezik okolja (J2): italijanščina je obvezni predmet na 17 osnovnih šolah in 7 srednjih šolah. Učenci spoznavajo italijanski jezik vse do mature ali zaključnega izpita. (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju 2011*: 351)

Slovenščina ima med učnimi predmeti v šoli z italijanskim učnim jezikom posebno mesto. Temeljna naloga pouka slovenščine je načrtno razvijanje učenčevega osebnega jezika kot orodja za učinkovito sporazumevanje. Druga pomembna naloga je posredovanje tistih elementov kulture slovenskega naroda, ki se od italijanske kulture razlikujejo. (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju 2011*: 352)

Model dvojezične vzgoje in izobraževanja v Prekmurju sodi med dvosmerne modele enakovrednega ohranjanja dveh jezikov. Dvojezični pouk obiskujejo učenci slovenske in madžarske narodnosti, učenci dveh maternih jezikov. Oba jezika imata tako status učnega jezika in učnega predmeta in sta enakovredna pri sporazumevanju med poukom in zunaj njega ter pri delovanju šole na pisni in ustni ravni.

Po podatkih za šolsko leto 2011/2012 dvojezične vrtce na narodnostno mešanem območju v Prekmurju obiskuje 293 otrok.

Dvojezične osnovne šole s podružnicami (Dvojezična OŠ Lendava I, Dvojezična OŠ Lendava II s prilagojenim programom, Dvojezična OŠ Vlaja Lajoša Genterovci, Dvojezična OŠ Dobrovnik, Dvojezična OŠ Prosenjakovci) v šolskem letu 2011/2012 obiskuje 770 učencev.

Dvojezično srednjo šolo Lendava v šolskem letu 2011/2012 obiskuje 308 dijakov.⁴⁹

⁴⁹ http://www.uvn.gov.si/si/manjsine/madzarska_narodna_skupnost/

5.2.1.4 Uporaba Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih

Glede izobraževanja se je Slovenija obvezala⁵⁰, da bo na ozemlju, na katerem se uporablja italijanščina: 1) zagotovila možnost za predšolsko izobraževanje; 2) zagotovila možnost za osnovnošolsko izobraževanje; 3) zagotovila možnost za srednješolsko izobraževanje; 4) zagotovila možnost za strokovno in poklicno izobraževanje v italijanščini; 5) spodbujala in/ali omogočila izvajanje univerzitetnega izobraževanja ali drugih oblik visoko- ali višješolskega izobraževanja v italijanščini ali zagotovila možnost za študij italijanščine kot univerzitetnega ali visoko- in višješolskega predmeta, če zaradi vloge države v odnosu do visoko- in višješolskih ustanov ni mogoče izvajati točk i in ii; 6) podpirala in/ali spodbujala vključevanje italijanščine kot učnega predmeta pri izobraževanju odraslih in nenehnem izobraževanju, če javne oblasti nimajo neposredne pristojnosti na področju izobraževanja odraslih; 7) sprejela predpise za zagotovitev poučevanja zgodovine in kulture, katerih odraz je italijanski jezik; 8) zagotovila osnovno in nadaljnje usposabljanje učiteljev; 9) ustanovila nadzorni organ ali organe, ki bodo odgovorni za spremljanje izvajanja sprejetih ukrepov in doseženega napredka pri uvajanju ali razvoju poučevanja v italijanščini in za sestavljanje občasnih poročil o svojih ugotovitvah, ki bodo objavljena.

Glede izobraževanja se je Slovenija obvezala, da bo na ozemlju, na katerem se uporablja madžarščina: 1) zagotovila možnost, da znaten del predšolskega izobraževanja poteka v madžarščini; 2) zagotovila možnost, da znaten del osnovnošolskega izobraževanja poteka v madžarščini; 3) zagotovila možnost, da znaten del srednješolskega izobraževanja poteka v madžarščini; 4) zagotovila možnost, da znaten del strokovnega in poklicnega izobraževanja poteka v madžarščini;

⁵⁰ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlImpid=200084>

5) spodbujala in/ali omogočila izvajanje univerzitetnega izobraževanja ali drugih oblik visoko- ali višješolskega izobraževanja v madžarščini ali zagotovila možnost za študij madžarščine kot univerzitetnega ali visoko- in višješolskega predmeta, če zaradi vloge države v odnosu do visoko- in višješolskih ustanov ni mogoče izvajati točk i in ii; 6) podpirala in/ali spodbujala vključevanje madžarščine kot učnega predmeta pri izobraževanju odraslih in nenehnem izobraževanju, če javne oblasti nimajo neposredne pristojnosti na področju izobraževanja odraslih; 7) sprejela predpise za zagotovitev poučevanja zgodovine in kulture, katerih odraz je madžarski jezik; 8) zagotovila osnovno in nadaljnje usposabljanje učiteljev; 9) ustanovila nadzorni organ ali organe, ki bodo odgovorni za spremljanje izvajanja sprejetih ukrepov in doseženega napredka pri uvajanju ali razvoju poučevanja v madžarščini in za sestavljanje občasnih poročil o svojih ugotovitvah, ki bodo objavljena.

Za ozemlja, na katerih se italijanščina in madžarščina tradicionalno ne uporabljata, se je Slovenija glede izobraževanja obvezala, da bo dovolila, spodbujala ali zagotovila poučevanje v italijanščini in madžarščini ali poučevanje italijanščine in madžarščine na vseh ustreznih stopnjah izobraževanja, če to upravičuje število tistih, ki uporabljajo italijanščino in madžarščino.

V 1. periodičnem poročilu⁵¹ je odbora strokovnjakov ugotovil, da ima Slovenija vzpostavljen okvir, ki ponuja visok pravni standard zaščite za italijanski in madžarski jezik.

V 2. periodičnem poročilu⁵² zasledimo mnenje (s. 41) o visokem standardu zaščite za italijanski in madžarski jezik, ki ga Slovenija že od 1. poročila naprej ohranja in razvija, kljub temu pa strokovnjaki opozarjajo na nekatere probleme v izvajanju pravnega okvira. Poudarjena je zadovoljiva zaščita na področju izobraževanja.

⁵¹ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SloveniaECRML1_sl.pdf

⁵² http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SloveniaECRML2_sl.pdf

Odbor strokovnjakov je v zvezi z madžarščino opozoril na dejstvo, da je znotraj osnovnega usposabljanja učiteljev slabo poskrbljeno za dvojezično didaktiko ter da obstaja problem z začasnim primanjkljajem učiteljev, ki je povezan z upokojitvijo na nižjih stopnjah (s. 19).

V 3. periodičnem poročilu⁵³ ponovno zasledimo podatek o zadovoljivem zagotavljanju madžarščine in italijanščine v slovenskem sistemu vzgoje in izobraževanja na ustreznih območjih (s. 35).

5.2.2 Romska etnična skupnost

To poglavje povzemam po podatkih, objavljenih na spletni strani Urada za narodnosti⁵⁴.

5.2.2.1 Predstavitev

Po ocenah različnih institucij v Sloveniji živi približno 10.000 Romov (tudi do 12.000). Romi strnjeno živijo v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju ter v večjih mestih kot so Maribor, Velenje, Ljubljana, Jesenice, Radovljica (na Jesenicah in v Radovljici živijo predvsem družine Sintov).

Ob popisu prebivalstva v letu 2002 se je za pripadnike romske skupnosti opredelilo 3.246 prebivalcev, 3.834 oseb pa je kot materni jezik navedlo romščino.

Na ozemlju današnje Slovenije zgodovinski viri omenjajo Rome že v 15. stoletju. Od 17. stoletja dalje pa so podatki o njih pogostejši, najdemo jih tudi že v matičnih knjigah. Raziskave kažejo, da je naselitev Romov v tem prostoru potekala po treh poteh: predniki Romov, ki živijo v Prekmurju, so prišli prek madžarskega ozemlja, predniki dolenjskih Romov preko Hrvaške, na Gorenjskem pa so se naselile manjše skupine Sintov, ki so prišli s severa prek današnje Avstrije.

⁵³ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SloveniaECRML3_sl.pdf

⁵⁴ http://www.uvn.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost/

Kljub temu, da gre za v preteklosti nomadsko prebivalstvo, ki je svoja bivališča pogosto menjavalo, lahko danes govorimo o zaokroženih območjih poselitve v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju. Na teh območjih se štejejo Romi med tradicionalno naseljeno prebivalstvo, ki se je v bolj ali manj stalni naselitvi ohranilo do danes.

5.2.2.2 Pravni status

Pravna podlaga za urejanje položaja romske skupnosti v Republiki Sloveniji je 65. člen ustave, ki določa, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon. S tem so bili postavljeni pravni temelji za zaščitne ukrepe. Do dosledne izpeljave ustavne določbe je prišlo s sprejemom *Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji*⁵⁵ v letu 2007. Dodatno je zaščita romske skupnosti vgrajena tudi v druge področne zakone.

Poleg zakonov je skrb za uresničevanje posebnih pravic romske skupnosti in za izboljšanje položaja romske skupnosti vgrajena v številne programe, strategije in resolucije s posameznih družbenih področij.

5.2.2.3 Izobraževanje

Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin Sveta Evrope je Slovenija ratificirala 25. februarja 1998. Glede na to, da konvencija ne vsebuje definicije pojma narodne manjšine in prepušča državam pogodbenicam, da same določijo etnične skupine, ki jih v državi podpisniki obravnavajo kot narodne manjšine, na katere se konvencija nanaša, je Republika Slovenija v skladu z ustavo in notranjo zakonodajo RS, ob ratifikaciji *Okvirne konvencije* pisno izjavila, da kot narodni manjšini šteje avtohtono italijansko in madžarsko narodno skupnost v RS. V kolikor to ni v nasprotju z Ustavo RS in drugimi zakonskimi akti RS (v nasprotju s pravnim redom), se norme iz te konvencije nanašajo tudi na pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Republiki Sloveniji.

⁵⁵ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762>

Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih je Slovenija ratificirala v letu 2000 in se obvezala, da se bodo določbe od 1. do 4. odstavka 7. člena (Cilji in načela, na katerih temeljijo politika, zakonodaja, praksa pogodbenic v zvezi z regionalnimi ali manjšinskimi jeziki na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, in glede na položaj vsakega jezika) te listine smiselno uporabljale tudi za romski jezik.

Ogledali si bomo nekaj podatkov v zvezi z izvajanjem določil Evropske listine, ki se nanašajo na romsko etnično skupnost, v Sloveniji, ob tem se bomo sklicevali na poročila odbora strokovnjakov in mnenja odbora ministrov.

V 1. poročilu iz leta 2004⁵⁶ je odbor strokovnjakov ocenil (s. 18) zadeve v zvezi z romskim jezikom kot kritične. V slovenski pravni ureditvi ni bilo nobenega resnega in sistematskega načina za ohranjanje romskega jezika. Odbor strokovnjakov je poudaril, da je treba ob prizadevanjih za ohranjanje romskega jezika reševati tudi druge družbeno-socialne težave Romov.

Odbor strokovnjakov je poudaril, da se morajo slovenske oblasti dejavno vključiti v postopek standardizacije v tesnem sodelovanju s predstavniki Romov in po možnosti skupaj z drugimi evropskimi državami (s. 20)

Med priporočili odbora strokovnjakov najdemo tudi poziv slovenskim oblastem, naj sprejmejo ukrepe za izboljšanje podobe romske kulture v slovenski družbi (s. 20).

Omenjene so težave z usposabljanjem učiteljev (s. 20).

V 2. nadzornem krogu je odbor strokovnjakov ugotovil (s. 14), da sicer obstajajo individualne in prostovoljne pobude, npr. omejena raba romskega jezika v predšolskem programu na Dolenjskem, a kljub temu ni nikakršnega poučevanja romščine v šolah. V nadaljevanju (s. 15) zasledimo podatek, da Slovenija trenutno nima usposobljenih romsko govorečih učiteljev, kljub temu pa poteka usposabljanje pomočnikov učiteljev.

⁵⁶ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SloveniaECRML1_sl.pdf

Velja omeniti, da so strokovnjaki prejeli podatke o stigmatizaciji in poskusih izključitve romskih učencev ter dogajanju na OS Bršlin, kjer so romski otroci v šolskem letu 2004/05 predstavljali 14 % vseh otrok zaradi odprave ločenih »posebnih razredov« za romske otroke, ne-romski starši so zahtevali, da njihovi otroci ne bi obiskovali istih razredov kot romski otroci.

Slovenski organi so posredovali in umirili napetosti ter uvedli nov izobraževalni model za vključitev romskih učencev, za kar so jih navdušile izkušnje iz Prekmurja. Ta model ohranja mešane razrede, za romske otroke pa je predviden dopolnilni pouk.

Odbor ministrov je slovenskim organom priporočal, naj nadaljujejo s prizadevanji proti segregaciji, saj so podpovprečni dosežki romsko govorečih otrok vseevropski pojav, ki je posledica stoletij socialne izključenosti, s katero so se soočali Romi.

Odbor strokovnjakov je ugotovil (s. 16), da so nekateri Romi, npr. Romi v Mariboru, izključeni iz zaščitnih ukrepov. Odbor ministrov je poudaril da je *Evropska listina* dokument, ki ščiti jezike, ne pa manjšine, romščina je v skladu z njenimi določili zaščiten kot jezik brez ozemlja, zato je treba uskladiti zaščito za vse govorce tega jezika.

V 3. nadzornem krogu se strokovnjaki v periodičnem poročilu sklicujejo na prejšnje poročilo in navajajo, da v Sloveniji trenutno ni usposobljenih romsko govorečih učiteljev, so pa slovenske oblasti pripravile projekte usposabljanja za romske pomočnike in sprejele ukrepe proti segregaciji romsko govorečih otrok v šoli.

Med priporočili odbora ministrov pa zasledimo poučevanje romskega jezika in kulture na vseh stopnjah (s. 41).

Sicer pa so posebej poudarjeni spodbudni premiki, med katerimi sta najpomembnejša izvajanje *Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v RS* ter začetni koraki za uvedbo poučevanja predmeta *Romski jezik in kultura v šolah* (s. 36).

5.2.3 Integracija otrok priseljencev

Mihaela Knez v svojem članku o jezikovnem vključevanju in izključevanju otrok priseljencev navaja (2009: 197), da je Slovenija z vstopom v EU postala zanimiva za različne skupine priseljencev in da me njimi še vedno prevladujejo prebivalci nekdanjih jugoslovanskih republik. Vedno pogosteje se priseljujejo tudi državljani drugih evropskih in neevropskih držav. S starši se v Slovenijo pogosto preselijo tudi otroci, ki se ob prihodu vključijo v slovenske vrtce in šole in se tako začne njihovo spoznavanje slovenskega jezika.

Tu govorci imajo pri učenju slovenščine drugačne potrebe kot slovenski otroci, saj se morajo jezika šele naučiti.

Možnost učenja slovenščine kot drugega jezika za priseljence določata splošna in šolska zakonodaja. Avtorica navaja (Knez 2009: 198), da se v slovenskih zakonih in šolskih dokumentih namesto izrazov *migranti* ali *priseljenci* praviloma uporablja izraz *tujci*.

Zakon o tujcih v 82. členu (pomoč pri integraciji tujcev) tujcem, ki imajo v RS dovoljenje za prebivanje, zagotavlja tečaje slovenskega jezika. Obseg tečajev je podrobneje opredeljen v Uredbi o integraciji tujcev. Do brezplačne udeležbe v programih učenja slovenskega jezika so upravičeni državljani tretjih držav (prebivalci, ki niso državljani držav EU), ki v RS prebivajo na podlagi dovoljenja za stalno bivanje oz. njihovi družinski člani, ki imajo v RS dovoljenje za začasno bivanje.

Program učenja slovenskega jezika obsega 180 ur in naj bi bil po mnenju zakonodajalca zadosten za doseganje znanja slovenščine, potrebnega za uspešno opravljanje izpita na osnovni ravni.

Do krajšega, 60-urnega tečaja, pa so upravičeni državljani tretjih držav, ki prebivajo v RS najmanj 2 leti na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, izdano z veljavnostjo najmanj enega leta.

Možnost učenja slovenščine za otroke priseljence uravnava *Zakon o osnovni šoli*, ki v 10. členu otrokom, ki so tuji državljani, zagotavlja pravico do obveznega osnovnošolskega izobraževanja, v 3. členu Zakona o osnovni šoli pa jim, v kolikor bi se izkazalo, da ob vključitvi v šolo potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine, zagotavlja tudi tečaj slovenščine. Obseg in oblika tečaja nista podrobneje opredeljena.

Dodatni pouk slovenščine je v zakonu zagotovljen tudi otrokom slovenskih državljanov, ki prebivajo v Sloveniji in katerih materni jezik in slovenščina (8. člen *Zakona o šoli*).

Pregled zakonov kaže, da je pomoč pri učenju slovenščine predvidena tako za odrasle priseljence kot za njihove šolajoče se otroke, da pa obseg tečaja pri otrocih v šolskih zakonih ni eksplicitno naveden

Učenci priseljenci se slovenščino v osnovnih in srednjih šolah učijo po enakem učnem načrtu kot slovenski otroci. Posebnih učbenikov, ki bi bili namenjeni učenju slovenščine kot drugega jezika na osnovnošolski in srednješolski stopnji, ni.

Učitelji si pri dodatnem pouku slovenščine pomagajo z učbeniki za slovenščino (kot prvi jezik) različnih založb, ki jih uporabljajo že pri rednem pouku slovenščine, nekateri posegajo po učbenikih Centra za slovenščino, ki so sicer namenjeni poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika za odrasle, učbenikih Zavoda RS za šolstvo, pripravljenih za slovenske otroke, ki se učijo slovenščino kot drugi/tuji jezik v tujini, ali učbeniki za poučevanje tujih jezikov.

Infrastruktura za slovenščino kot drugi jezik v slovenskih šolah se je začela šele vzpostavljati, premiki so bili narejeni zlasti na vsebinski ravni.

V *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v RS* iz leta 2011 v poglavju o splošnih načelih vzgoje in izobraževanja med človekovimi pravicami in dolžnosti najdemo nediskriminiranje priseljencev (s. 13), v nadaljevanju (s. 15) pa nudenje ustrezne pomoči in spodbud priseljencem.

V zvezi s poučevanjem in rabo jezikov v vzgoji in izobraževanju je navedeno (s. 33), da je učinkovitejša in pravičnejša integracija učencev in dijakov priseljencev v veliki meri odvisna od znanja slovenščine. Predlagana je oblika učenja slovenščine, ki motivira učence ter omogoča hitro in učinkovito jezikovno napredovanje, hkrati pa ne izključuje ali marginalizira otrok. To pomeni povečano število skupnih ur (do 240) in obvezno strnjeno začetno obliko jezikovnega tečaja. Nadaljevanje dodatnega učenja je odvisno od potreb posameznega učenca in poteka v okvirih diferenciacije in individualizacije, predvideno je kombiniranje z oblikami tutorstva (s. 33).

Izvedbeni okviri obsegajo ustrezno oceno oz. presojo o potrebah posameznega učenca in njegovem napredovanju, posebej usposobljene učitelje za poučevanje slovenščine kot drugega jezika, učne načrte in učna gradiva (s. 33).

V zvezi z drugimi jeziki učencev in dijakov v slovenskem šolstvu (razen slovenščine, italijanščine, madžarščine in romščine, ki se ponujajo v drugačnem okviru) je navedeno (s. 34), da jih šole ponudijo kot izbirne predmete po posebnem kurikulumu.

5.2.4 Drugi jeziki

Ob pregledu poročil o izvajanju Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih v Sloveniji najdemo omembo drugih jezikov, razen italijanščine, madžarščine in romščine.

V 1. periodičnem poročilu⁵⁷ odbora strokovnjakov v poglavju o predstavitvi položaja regionalnih ali manjšinskih jezikov v Sloveniji zasledimo omembo nemščine, srbrščine, hrvaščine in bosanščine.

V zvezi z nemščino je na s. 6 zapisano, da je raba nemškega jezika v Sloveniji trpela zaradi dramatičnih sprememb med 2. drugo svetovno vojno in po njej, navzočnost nemškega jezika pa je povezana z različnimi nemško govorečimi skupnostmi, ki imajo različno zgodovino.

⁵⁷ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SloveniaECRML1_sl.pdf

Nemško se govori predvsem na 3 območjih: 1) v bližini meje z Avstrijo; 2) na Kočevskem in deloma v okolici Novega mesta; 3) v Ljubljani.

Velikost nemško govoreče skupnosti je težko oceniti.

Odbor strokovnjakov omenja tudi starodavno navzočnost hrvaščine (s. 7). Najstarejše in največje poselitveno območje je v tem primeru Bela krajina. Na hrvaščino v tem predelu je močno vplivala slovenščina in obratno.

Navzočnost srbskega jezika sega vsaj do 16. stoletja (s. 7). Velja omeniti tudi drugi val priseljevanja s konca 19. stoletja oz. začetka 20. Stoletja, predvsem v večja mesta.

Po podatkih bosanskih predstavnikov, so se ljudje bosanskega izvora naselili v Sloveniji leta 1878, sledila je priključitev Bosne in Hercegovine k avstro-ogrski monarhiji. Po popisnih podatkih (2002) je bosanščina materni jezik 1,6 % slovenskega prebivalstva (s. 7).

Odbor strokovnjakov je ocenil (s. 9), da so hrvaščina, srbsčina in bosanščina jeziki, ki se tradicionalno uporabljajo na določenem ozemlju Slovenije. Slovenske oblasti sicer navajajo, da so se predstavniki teh jezikovnih skupnosti naselili na območju Slovenije v sredini 60. in zgodnjih 80. letih 20. stoletja.

V zvezi z nemško skupnostjo zasledimo (s. 10) podatek o njeni razpršenosti in potrditvi tradicionalne navzočnosti nemškega jezika v Sloveniji s strani slovenskih oblasti.

Vsi omenjeni jeziki tako ustrezajo opredelitvi regionalnega ali manjšinskega jezika. Odbor strokovnjakov je spet poudaril, da *Evropska listina* ne zahteva pravnega priznanja manjšin, ampak regionalnih ali manjšinskih jezikov (2. periodično poročilo⁵⁸, s. 8).

⁵⁸ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SloveniaECRML2_sl.pdf

Odbor strokovnjakov poudarja, da Slovenija ni razvila izobraževalnega modela za nemščino kot regionalni ali manjšinski jezik (s. 11, 2. periodično poročilo).

5.3 Ukrajinsčina v izobraževanju: empirična raziskava

Na začetku ukrajinskega profila jezikovne izobraževalne politike iz leta 2011⁵⁹ je zapisano, da je Ukrajina velika država, ki doživlja družbeno in politično tranzicijo, katere vplive je zaznati tudi na področju izobraževanja. (s. 5)

Tako tudi Nina Mečkovskaja (2003: 13–14) opozarja, da je ena glavnih značilnosti sociolingvističnih situacij v nekdanjih republikah SZ zastopanost ruskega jezika na področju izobraževanja. Tik pred razpadom SZ je v celotnem komunikacijskem sistemu Ukrajine prevladovala ruščina. Za povečanje prestižnosti ukrajinskega jezika je bil sprejet zakon o jezikih (1989), ki je stopil v veljavo takoj na začetku l. 1990.

Svitlana Savojs'ka (2007: 97–98) kot glavni razlog za počasno uveljavljanje ukrajinskega jezika navaja težko politično in ekonomsko situacijo Ukrajine po razpadu Sovjetske zveze.

Oblasti se niso kaj dosti zavzemale za reševanje teh problemov, zato je v nekaterih regijah, zlasti na jugu in vzhodu, prišlo do izrinjenosti ukrajinskega jezika iz javnega življenja.

Z osamosvojitvijo se je izobraževalna politika usmerila k uveljavljanju izobraževanja v državnem jeziku, tj. v ukrajinščini. Tako se je v zadnjih letih povečalo število šol z ukrajinskim učnim jezikom, eno perečih vprašanj ukrajinske jezikovne politike pa ostaja uveljavljanje državnega jezika na področju izobraževanja.

⁵⁹ http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Profile-Ukraine_final_EN.doc

Učenje ukrajinsčine je pomembna komponenta (pre-)oblikovanja ukrajinske identitete. Nacionalna doktrina za razvoj izobraževalnega sistema med ciljne in prioritete naloge države uvršča ohranjanje ukrajinskih kulturnih in zgodovinskih tradicij, vzgajanje spoštljivega odnosa do državnega jezika, zgodovine in kulture narodnih manjšin in avtohtonih skupnosti.

Največji manjšinski jezik je ruščina, ki jo sicer kot materni jezik govori tudi veliko Ukrajincev. Veliko Ukrajincev je dvojezičnih (s tem je mišljena rusko-ukrajinska dvojezičnost).

Situacija z jezikovnim izobraževanjem v Ukrajini je zapletena zaradi večjega števila manjšinskih skupnosti, ki bivajo v posameznih predelih države. Tako je v Ukrajini zaradi zgodovinskih okoliščin prisotna ruščina. Jezikovna politika je pomemben del narodne politike in razvijanja skupne državljske identitete, a kljub temu se ohranja pravica manjšin do izobraževanja v lastnem jeziku. Poudarjanje pomena ukrajinsčine je povezano z dogajanjem pred letom 1989, ko je ruščina skoraj izrinila ukrajinsčino. (s. 15)

V profilu je izpostavljena takšna ali drugačna večjezičnost ukrajinskega prebivalstva. (s. 24–26)

Kot smo že ugotovili, se ukrajinska država prizadeva za krepitev položaja ukrajinskega jezika na področju izobraževanja. Ob tem se sooča s številnimi izzivi, recimo usklajevanjem popularizacije ukrajinskega jezika s skrbjo za jezike manjšin (kot smo že ugotovili, je Ukrajina podpisala in ratificirala pomembne mednarodne dokumente, ki se nanašajo na zaščito manjšin in njihovih jezikov). (s. 26)

Zakon o jezikih iz leta 1989 in državna ustava sta zagotovila tudi zaščito in razvoj manjšinskih jezikov. Kot smo že ugotovili, je ob tem posebej poudarjena ruščina.

Ta profil je sicer novejšega datuma kot moja raziskava iz leta 2008, a jo bom v naslednjem poglavju, ki obravnava izbrane primere na področju izobraževanja, vseeno predstavila. Zaradi posebnosti ukrajinske situacije se mi je zdelo smiselno izpostaviti situacijo, ki se nanaša na uveljavljanje ukrajinskega jezika v izobraževanju na območju, ki je izrazito ruskojezično.

Ko sem se odločila za lastno raziskavo, me je predvsem zanimalo, kako se uveljavlja izobraževanje v ukrajinščini, kaj mislijo o tem vsem neposredni udeleženci procesa, sami učenci, kako ocenjujejo pridobljeno kompetenco v ukrajinskem jeziku itd. Del raziskave je posvečen tudi jezikovnemu okolju in identiteti, kar naj bi prispevalo k boljšemu razumevanju celotne situacije. Za področje raziskave sem izbrala mesto Stahanov v Luganski regiji.

Luganska regija, ena najbolj naseljenih v Ukrajini, se nahaja na skrajnem vzhodu države in meji na Rusijo. Tako kot za druge regije, je zanjo značilno, da prevladujejo etnični Ukrajinci (58 % po statističnih podatkih popisa prebivalstva), druga največja skupina so etnični Rusi. Za 30 % prebivalstva je materni jezik ukrajinščina, za 68,8 % pa ruščina.

Še ena značilnost Luganske regije je ta, da večina prebivalstva živi v mestih (86 %), kar je povezano s smernicami razvoja tega območja. Izrazito industrijsko okolje je pritegnilo veliko število priseljencev z vseh koncev nekdanje SZ.

V jezikovnem okolju prevladuje ruščina.

5.3.1 Metodologija

Zbiranje splošnih podatkov za raziskavo je potekalo julija in avgusta 2007, sama raziskava pa v obdobju med 29. septembrom in 15. oktobrom 2008.

Mesto Stahanov se nahaja na jugozahodu Luganske regije. Nastalo je l. 1814, status mesta je dobilo l. 1932. Število prebivalstva znaša 96.353 (2008) oz. okoli 100.000 skupaj s predmestji. Za narodnostno sestavo je značilno, da prevladujejo etnični Ukrajinci (50 %), druga največja skupina so etnični Rusi (46 %). Jezikovno okolje bi lahko na splošno opredelili kot pretežno ruskojezično, kar se mi je zdelo primerno za mojo raziskavo.

Za raziskavo sem uporabila tako kvantitativne kot tudi kvalitativne metode. Menim, da druge prispevajo k boljšemu razumevanju sociolingvistične situacije v mestu.

V vlogi anketirancev so nastopili učenci zadnjih letnikov različnih srednjih šol (skupno število vseh anketirancev je 42).

Ravno majhen vzorec se mi zdi glavna pomanjkljivost moje raziskave.

Anketni vprašalnik je nastal za podlagi anketnih vprašalnikov, ki so jih na Inštitutu za narodnostna vprašanja razvili za sorodne raziskave. Vprašanja sem prilagodila glede na potrebe svoje raziskave. Anketni vprašalnik vsebuje 29 vprašanj, ki se nanašajo na 5 tematskih sklopov (delitev je okvirna in je namenjena samo lažji obdelavi podatkov in predstavitvi rezultatov) – »identiteta«, jezikovno okolje, raba in pomen ukrajinščine, jeziki v izobraževanju, jezikovna kompetenca. Mnenja in izbira jezika vprašalnika so predstavljeni posebej. Vprašalnik sem pripravila v obeh jezikih, anketiranci so lahko izbirali med rusko in ukrajinsko različico vprašalnika.

Intervjuji potekali skupinsko. Prispevali naj bi k boljšemu razumevanju jezikovne situacije in interpretaciji podatkov, ki sem jih pridobila s pomočjo anketnega vprašalnika. Anketiranci so lahko izrazili mnenja in stališča do postavljene teme brez vnaprej ponujenih vprašanj in variant odgovorov. Med intervjuji se je razvila prava debata.

5.3.2 Predstavitev izsledkov

5.3.2.1 »Identiteta«

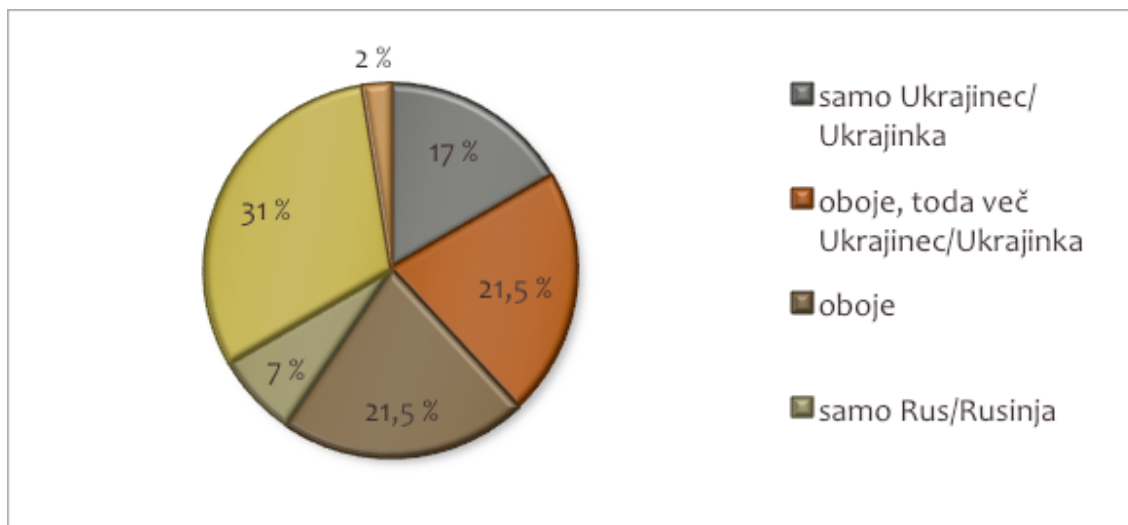
Prvi sklop sem okvirno poimenovala »Identiteta«. Sklop vsebuje vprašanja, ki se nanašajo na etnično in jezikovno identiteto anketirancev.

5.3.2.1.1 Etnična in jezikovna identiteta

Za opis sociolingvistične situacije sem uporabila statistične podatke, pridobljene v času uradnega popisa prebivalstva. Ob pregledu metodologije sem ugotovila, da so uradni vprašalniki omogočali le monoetnično identifikacijo in izbiro le enega maternega jezika.

Ker sem želela pridobiti čim več podatkov o niansah etnične in jezikovne identifikacije, sem vključila več različnih opcij in odtenkov, ponujenim variantam pa sem dodala še odprto možnost, ki jo je ob izbiri bilo treba dodatno pojasniti.

Slika 3: Etnična pripadnost anketirancev

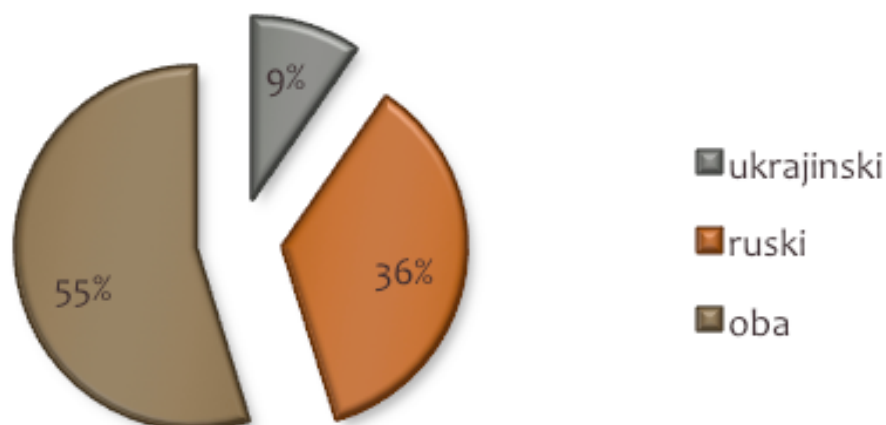
Kot je razvidno iz predstavljene slike, je 7 anketirancev (17 %) izbralo ukrajinsko monoetnično opcijo. Pri 9 anketirancih (21,5 %) ob dvojni identiteti prevladuje ukrajinska komponenta. Prav toliko anketirancev se je odločilo za dvojno identiteto, kjer sta obe komponenti enako zastopani. 3 anketiranci (7 %) so se opredelili za Ruse. Največjo skupino predstavlja 13 anketirancev (31 %), pri katerih ob dvojni identiteti prevladuje ruska komponenta.

Kot posebno kategorijo sem izpostavila anketiranca, ki se je sicer opredelil za Ukrajinca, je pa svojo etnično pripadnost izrazil v varianti »drugo« in ji je dodal še jezikovno identiteto (»rusko govoreči Ukrajinec«).

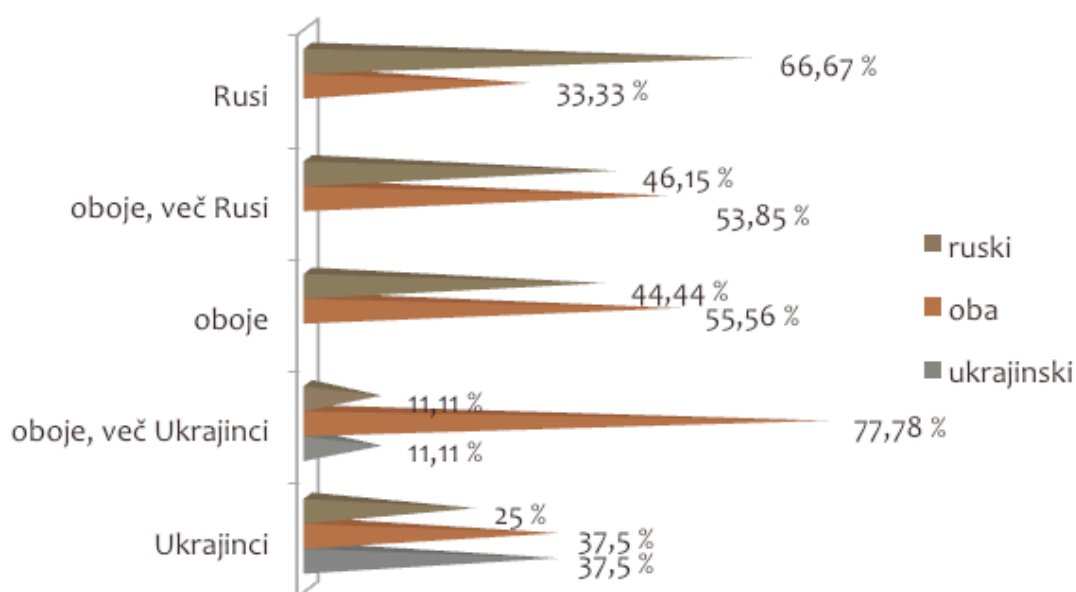
Večina anketirancev se je tako odločila za takšno ali drugačno dvojno identiteto, število tistih, ki so se opredelili samo za Ukrajince, pa je celo nekoliko večje, kot število tistih, ki se opredeljujejo samo za Ruse. Kljub temu pa je bilo število tistih, ki so se ob dvojni identiteti odločili za prevladujočo rusko komponento, večje od števila tistih, pri katerih v podobnem primeru prevladuje ukrajinska komponenta.

Tretjina anketirancev (15 oseb) je kot materni jezik navedla ruščino. Večina anketirancev (22 oseb) je kot materna navedla oba jezika, 4 anketiranci pa so se odločili za ukrajinščino.

Slika 4: Materni jezik/i anketirancev

Slika 5: Narodnost in materni jezik anketirancev

Ukrajinsščina kot materni jezik je zastopana le pri tistih anketirancih, ki so se opredelili za Ukrajince ali dvojno identiteto s prevladujočo ukrajinsko komponento. Pri ostalih skupinah (razen tistih, ki so se opredelili samo za Ruse) gre za takšno ali drugačno razmerje med ruščino na eni strani in dvema maternima jezikoma (ruščino in ukrajinsščino hkrati) na drugi strani. Pri tem nekoliko prevladuje dvojezična identiteta. Ruščina kot materni jezik prevladuje le pri etničnih Rusih.

5.3.2.1.2 Odnos do ukrajinščine in jezikovnega vprašanja

Tukaj me je zanimal odnos anketirancev in njihovih staršev do ukrajinskega jezika in »jezikovnega vprašanja« v kontekstu državne jezikovne politike (s tem mislim na možnost podelitve ruščini statusa drugega državnega jezika, ki nekako pooseblja drugi pol ukrajinske jezikovne politike, ki nasprotuje prevladujočemu toku).

Ker časovna in prostorska omejenost nista omogočali neposredne udeležbe staršev, sem za posredovanje teh podatkov prosila same anketirance. Anketirance sem vprašala tudi, ali njihovi starši znajo ukrajinsko. Vseh odgovorov v zvezi z mnenji staršev sicer nisem dobila, nekaj pridobljenih podatkov pa bom vseeno uporabila pri interpretaciji rezultatov.

Ker je bilo prvo vprašanje o odnosu do ukrajinskega jezika zastavljeno v odprti obliki, so bili odgovori nanj zelo različni. Nekateri anketiranci so uporabili enega ali nekaj pridevnikov (»dober«, »v redu« itd.), drugi pa so svoj odnos natančneje opisali.

Predstavila bom nekaj odgovorov:

- 1. zelo dobro govorim;*
- 2. imam dober odnos in mislim, da se je ukrajinščine treba učiti;*
- 3. obvladam ukrajinščino v zadostni meri;*
- 4. ukrajinščino imam rada;*
- 5. učim se ukrajinščine in jo smatram za materni jezik;*
- 6. ukrajinščina je naš državni jezik, sicer pa lažje komuniciram v ruščini, ker jo poznam od otroštva;*
- 7. imam pozitiven odnos, če nekdo živi v Ukrajini, mora znati ukrajinščino, saj je to v njegovem lastnem interesu;*
- 8. imam dober odnos do jezika, sicer pa lažje komuniciram v ruščini;*
- 9. potrebujemo več ur ukrajinščine in književnosti;*
- 10. imam nevtralen odnos, sicer pa zagovarjam ruščino;*
- 11. nimam preveč rad ukrajinščine;*
- 12. to je naš državni jezik;*
- 13. poznam in govorim ukrajinščino, smatram jo za materni jezik;*
- 14. dober odnos, sicer pa govorim rusko;*
- 15. ukrajinščina je naš državni jezik, sicer pa dajem prednost ruščini;*
- 16. imam enak odnos do obeh jezikov, odraščala sem v ruskem okolju, v izobraževalnih ustanovah pa prevladuje ukrajinščina;*
- 17. imam zelo dober odnos do ukrajinščine, škoda, ker nimamo veliko možnosti za njeno rabo;*
- 18. dober odnos, nimam nič proti ukrajinščini;*

19. *spoštujem ukrajinščino kot katerikoli drug jezik, ne uporabljam je, moj materni jezik je drug jezik;*
20. *dajem prednost ruščini, sicer pa je tudi ukrajinščina moj materni jezik in jo imam rada;*
21. *imam nevtralen odnos, sicer pa ukrajinščine ne uporabljam;*
22. *ukrajinščina je lep in dober jezik, sicer pa dajem prednost ruščini*
23. *komuniciram v ruščini, lahko bi pa tudi v ukrajinščini;*
24. *imam pozitiven odnos do učenja se ukrajinščine, sicer pa za komuniciranje z ljudmi uporabljam ruščino;*
25. *prisiljena sem znati ukrajinščino, ker so uradni dokumenti in šolski priročniki pretežno v ukrajinskem jeziku;*
26. *ukrajinščina je naš materni jezik, sicer pa komuniciramo v ruščini;*
27. *imam dober odnos, ker je to naš materni jezik, tisti, ki pa ga ne smatrajo za maternega, niso Ukrajinci;*
28. *imam negativen odnos, bi bil vesel, če bi slišal samo ruščino;*
29. *vseeno mi je.*

Večina anketirancev tako ima na splošno pozitiven odnos do ukrajinskega jezika, sicer pa nekateri navajajo, da ga v vsakdanjem življenju ne uporabljajo. Lahko zasledimo tudi nekaj primerov simbolne identifikacije (kljub temu, da v jezikovnem okolju prevladuje ruščina). Izrazito negativen odnos do ukrajinskega jezika ima le en anketiranec.

Na vprašanje, ali je treba podeliti ruščini status drugega državnega jezika, so anketiranci spet odgovorili zelo različno:

1. *menim, da mora ruščina postati drugi državni jezik, saj veliko ljudi komunicira v ruščini, nekateri pa sploh ne znajo ukrajinščine;*
2. *da, ker veliko ljudi celo življenje komunicira v ruščini, zdaj pa zelo težko preidejo na ukrajinščino;*
3. *da, ker večina ljudi govori rusko;*
4. *menim, da lahko ruščina postane drugi državni jezik, glavna pa mora ostati ukrajinščina;*
5. *da, ker veliko ljudi govori rusko in ne zna ukrajinsko;*
6. *da, ker večina ljudi v tej državi komunicira v ruščini;*
7. *lahko bi, saj bi bilo lažje opravljati zaključne izpite v ruščini;*
8. *seveda! večina prebivalstva komunicira v ruščini;*
9. *da, zato ker mi je lažje komunicirati v ruščini;*
10. *da, ker večina ljudi zna rusko bolje kot ukrajinsko;*
11. *da, tako bo lažje za ljudi, tudi izobraževanje mora biti v ruščini;*
12. *da, ker je na vzhodu Ukrajine v rabi pretežno ruščina;*
13. *da, ker so Rusi in Ukrajinci potomci Slovanov;*
14. *da, ker je polovica države ruskojezična;*
15. *da, ker veliko ljudi v Ukrajini komunicira v ruščini, to je njihov materni jezik;*
16. *da, ker veliko ljudi govori rusko in ne razume ukrajinsko, gre za vpliv zgodovinskih okoliščin;*
17. *da, ker je prebivalstvo Donbasa ruskojezično;*
18. *da, ker lažje komuniciram v ruščini, meni je bližja v kulturnem smislu;*
19. *da, ker vsi komunicirajo v ruščini!;*
20. *da, ampak v nobenem primeru ne sme izriniti ukrajinščine;*
21. *da, ker je bila Kijevska Rusija veliko stoletij skupaj; polovica ukrajinskega prebivalstva govori rusko; nekatere države imajo po več državnih jezikov, pri nas pa je polovica Rusov, ruščina mora postati drugi državni jezik, ker je bila USSR del SZ, ta država pa je bila močna in ekonomsko stabilna;*
22. *da, ker je to jezik polovice prebivalstva in jezik slovanskih narodov; ne, ker živim v Ukrajini, ne pa v Rusiji;*
23. *ne, ker bo ruščina »požrla« ukrajinščino;*

24. *menim da ne, ker lahko ruščina sčasoma izrine ukrajinščino;*
25. *ne, smo Ukrajinci in moramo komunicirati v ukrajinščini, komuniciramo pa v ruščini;*
26. *ne vem;*
27. *vseeno mi je;*
28. *lahko podelimo, ni pa nujno.*

Tako velika večina anketirancev meni, da mora ruščina postati drugi državni jezik, med najpogostejšimi razlogi pa nastopajo takšne ali drugačne ocene jezikovne situacije, ki se nanašajo na število govorcev, slabo kompetenco v ukrajinščini, značilnosti jezikovnega okolja itd. Precej anketirancev na vprašanje ni odgovorilo. Nekateri anketiranci menijo, da ruščina ne sme postati drugi državni jezik, ker bo izrinila ukrajinščino. Zanimiva je simbolna identifikacija z Ukrajino in Ukrajinci – *živim v Ukrajini, smo Ukrajinci* itd.

Med intervjuji so različno opisali odnos do ukrajinskega jezika – kot dober oz. nevtralen (*po eni strani dobro, po drugi nevtrarno*), slab (*ne maram, ni mi všeč, treba je dobro premisliti, preden poveš* itd.), *ne prav dober*.

Odnos staršev do ukrajinskega jezika in »jezikovnega vprašanja« v Ukrajini so opisali kot slab in omenili, da starši ne marajo in ne znajo ukrajinščine, nekateri celo ne razumejo in se jezijo, ker na televiziji prevladuje ukrajinščina. Nekateri anketiranci pa so povedali, da njihovi starši sicer dajejo prednost ruščini, nimajo pa izrazito negativnega odnosa do ukrajinščine.

Med intervjuji so anketiranci večinoma povedali, da zagovarjajo državni status ruskega jezika, ker se v njihovem okolju ljudje večinoma pogovarjajo rusko.

Nisem dobila vseh odgovorov staršev glede jezikovnega vprašanja, sicer pa tudi pridobljene odgovore gre jemati z rezervo, ker dejanskega mnenja staršev ne poznamo.

Kompetenca v ukrajinščini	Ali mora ruščina postati drugi državni jezik?
Ne znata.	Da.
Znata.	Ne.
Znata.	
Zelo dobro obvladata, sicer pa uporabljata glede na okoliščine.	Da.
Imata dober odnos, zelo dobro obvladata ukrajinščino.	Ne vem.
Znata, vendar ne uporabljata.	Da, ker je to njun materni jezik.
Znata.	Ne vem.
Skoraj ne obvladata.	Ruščina kot drugi državni jezik, ukrajinščina pa naj ostane glavna.
Moja starša sta iz Rusije, slabo znata ukrajinsko.	Da, veliko ljudi govori rusko in ne zna ukrajinsko.
Mami zna (ne prav zelo), očim enako, oče pa zna samo rusko (ker živi v Rusiji).	Da, ker večina ljudi v tej državi komunicira v ruščini.
Samo babica zna.	
Znata.	Vseeno jima je, saj razumeta in obvladata oba jezika enako dobro.

Slabo.	Da, ker večina prebivalstva lažje komunicira v ruščini in ima boljši odnos do ruščine kot do ukrajinščine.
Slabo.	Da.
Starša znata ukrajinsko in imata dober odnos do tega jezika, sicer pa ga v družini ne uporabljamo. Odvisno od okoliščin uporabljata tudi ukrajinščino.	
Razumeta, govorita pa težko.	Da.
Znata.	Da, ker veliko ljudi govori rusko.
Znata, malo.	
Moja starša znata ukrajinsko in imata dober odnos do ukrajinščine.	Ne bi bila proti državnemu statusu ruskega jezika.
Kar dobro znata.	To vprašanje jima ne pomeni veliko.
Mami dobro zna tako rusko kot tudi ukrajinsko, oče ima težave z razumevanjem ukrajinščine.	Ne vem.
Znata, vendar ne prav dobro.	
Imata nevtralen odnos, znata, vendar ne uporabljata.	Da.
Oče slabo obvlada in ima bolj slab odnos.	Da.

Mami ima zelo rada in izkoristi vsako priložnost, da govori ukrajinsko.	
Da, vendar ne na najvišjem nivoju.	Da, ker govorita rusko in jima je ruščina bližja.
Znata, vendar ne uporabljata v praksi.	Da.
Govorita samo rusko. vendar razumeta tudi ukrajinsko.	
Znata, imata nevtralen odnos do ukrajinščine.	Da.
Mami dobro, oče pa ne prav zelo.	Da.
Znata.	
Znata, vendar ne prav zelo.	Da, ker polovica države govori rusko.
Da.	Da.
Ne.	Da, ker vsi komunicirajo v ruščini.
Starša znata ukrajinsko, kar je povezano z njuno službo.	Da, ker lažje komuniciramo v ruščini in nam je ruščina bližja v kulturnem smislu.
Da!	Da, ker večina ljudi govori rusko.
Da.	Da, ker nekateri ne znajo ukrajinščine.
Da.	Da.
Ne.	
Da, vendar njuno znanje ni popolno.	Ne vem.
Ne.	Da.

Znata, ker potrebujeta v službi.	Da, ker je to materni jezik polovice države in jezik slovanski narodov.
----------------------------------	---

5.3.2.2 Jezikovno okolje

Gre za enega najboljsežnejših sklopov diplomske raziskave, ki se loteva večjega števila vprašanj. Tukaj so me zanimala predvsem podrobnosti sociolingvistične situacije oz. značilnosti jezikovnega okolja anketirancev.

5.3.2.2.1 Jezik komunikacije, družina, prijatelji

Vsi anketiranci so navedli, da v njihovi komunikaciji prevladuje ruščina in da v tem jeziku tudi lažje komunicirajo (kar je razumljivo, saj je ruščina prevladujoč jezik okolja). Boljša aktivna kompetenca je bila tudi razlog, da so se odločili za izbiro in izpolnjevanje anketnega vprašalnika v ruskem jeziku. Eden od anketirancev je napisal, da mu je vseeno, v katerem jeziku komunicirati.

Ruščina prevladuje tudi kot jezik družinskega okolja (35 odgovorov oz. 83,3 % celotnega vzorca). Nekateri so navedli, da v družini uporabljajo tako ruščino kot ukrajinščino (5 anketirancev) ali pa pretežno ruščino (2 anketiranca).

Tisti, ki doma govorijo oba jezika, so med intervjuji povedali, da je vse odvisno od osebe, s katero komunicirajo. Oba jezika sta zastopana v mešanih družinah, kjer je ukrajinščina materni jezik npr. starih staršev.

Podobno situacijo opazimo pri komuniciranju s prijatelji: 35 anketirancev s prijatelji komunicira v ruščini, 3 anketiranci s prijatelji komunicirajo v obeh jezikih in še 3 pretežno rusko. Eden od anketirancev je izbral varianto »drugo«, kjer je med drugim navedel tudi angleščino. Med intervjuji sem ugotovila, da so anketiranci različno razumeli krog prijateljev, saj so nekateri v ta krog uvrstili samo ožje prijatelje in znance, medtem ko so drugi ta krog nekoliko razširili in vanj uvrstili prijatelje in znance v najširšem pomenu besede (vse ljudi, ki jih poznajo). Ravno pri zadnji skupini opazimo odstopanja od ruščine v prid ukrajinščini pa tudi angleščino.

Med intervjuji so vsi povedali, da s prijatelji govorijo rusko. Na vprašanje o tem, ali bi prilagodili izbiro jezika sogovorniku, so večinoma odgovorili, da je to odvisno od okoliščin. Če sogovornik razume rusko, bodo govorili rusko, če pa ne razume, ukrajinsko. Večina anketirancev je povedala, da ne bi govorili ukrajinsko iz spoštovanja do sogovornika – *naj se sogovornik prilagaja in govori rusko*. Ena anketiranka je povedala, da bi govorila ukrajinsko že zato, da dobi malo prakse v ukrajinskem jeziku.

5.3.2.2.3 Branje, mediji

Zanimive podatke prinašajo vprašanja, ki se nanašajo na spremljanje radijskih, televizijskih oddaj, branje knjig, časopisov, ogled filmov itd.

Anketirance sem najprej vprašala, v katerem jeziku najpogosteje berejo. 20 anketirancev (47,62 %) je navedlo, da berejo tako v ruščini kot tudi v ukrajinščini. 7 anketirancev (16,67 %) bere pretežno v ruščini. Še 12 anketirancev (28,57 %) bere v ruščini. 1 anketiranec (2,38 %) bere v ukrajinščini.

2 anketiranca sta se odločila za varianto »drugo« in sta svojo izbiro dodatno pojasnila: prvi je navedel, da bere v ukrajinščini, ruščini in angleščini, drugi pa je navedel, da nima določenih preferenc v zvezi z jezikom in bere vse, kar dobi za branje, brez da bi razmišljal, za kateri jezik gre.

26 anketirancev (61,9 %) spremlja televizijske oddaje in gleda filme v obeh jezikih (ruščini in ukrajinščini). 7 anketirancev (16,67 %) spremlja televizijske oddaje in gleda filme pretežno v ruskem jeziku. 4 anketiranci (9,52 %) v tem smislu dajejo prednost samo ruščini, 1 anketiranec (2,38 %) pa ukrajinščini. 3 anketiranci (7,14 %) so se odločili za varianto »drugo« in svoje odgovore tudi dodatno pojasnili. Eden izmed njih je navedel, da država predpisuje sinhronizacijo filmov in je zato prisiljen, da jih gleda v ukrajinščini. Še en anketiranec je navedel, da televizijske oddaje in filme gleda pretežno v ruščini, včasih (zelo redko) pa tudi v angleščini. Tretji anketiranec, ki se je odločil za varianto »drugo«, je navedel, da televizijske oddaje in filme gleda v različnih jezikih in ne daje prednosti enemu jeziku.

Podobno situacijo zasledimo na področju spremljanja radijskih programov. Tako polovica anketirancev spremlja radijske programe v obeh jezikih, nekaj (6 anketirancev ali 14,29 % celotnega vzorca) jih spremlja radijske oddaje pretežno v ruščini. 13 anketirancev (30,95 %) spremlja radijske oddaje le v ruščini. 2 anketiranca (4,76 %) sta se odločila za varianto »drugo« in sta svojo izbiro tudi dodatno pojasnila: prvi nima določenih preferenc v zvezi z jezikom in oddaje spremlja v tistem jeziku, v katerem so, drugi pa je navedel, da radio pretežno posluša prek spleta in sicer v angleškem jeziku.

Med intervjuji so bila mnenja deljena. Nekateri so povedali, da berejo in spremljajo medije izključno v ruščini in da jim ruščina bolj odgovarja. Nekateri so omenili, da berejo in spremljajo medije v obeh jezikih, sicer pa jim je bolj všeč ruščina. Glede televizijskih oddaj in filmov so anketiranci povedali, da se včasih ne zavedajo, za kateri jezik gre.

Če povzamem: ukrajinščina je najbolj zastopana pri spremljanju televizijskih oddaj, ogledu filmov itd. Predpostavljam, da je to povezano s smernicami državne politike, ki predpisuje določen odstotek oddajanja v državnem jeziku (75 %⁶⁰) pa tudi sinhronizacijo tuje filmske itd. produkcije⁶¹. Največ negativnih mnenj so anketiranci podali ravno v zvezi s televizijo (zlasti na račun sinhronizacije ruskih filmov v ukrajinščino). Sicer pa so tudi omenili, da so jim določene televizijske vsebine bolj všeč v ukrajinščini, ker se jim zdijo nekatere sinhronizacije tujih filmov v ukrajinščino bolj smešne in zanimive. Omenili so tudi, da se jim ukrajinske besede na splošno zdijo bolj smešne kot pa ruske.

5.3.2.2.3 Mesto in jeziki

Pri enem od vprašanj, ki se nanašajo na opis jezikovne situacije v mestu, je prišlo do dvoumnosti, saj so ga anketiranci različno razumeli.

⁶⁰ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3759-12> – 4. točka 10. člena *Zakona o televizijskem in radijskem oddajanju*.

⁶¹ 3. točka 10. člena prej omenjenega zakona.

Nekateri so vprašanje razumeli v smislu splošne kompetence prebivalcev (predpostavljali so, da vsi prebivalci tako ali drugače znajo ukrajinsko, kar pa ne pomeni, da jo uporabljajo), drugi so razumeli vprašanje v smislu dejanske rabe. Sicer pa o tej dvournosti lahko le ugibam, saj bi lahko predpostavljali, da so nekateri anketiranci na splošno ocenili tudi kompetenco prebivalcev.

Tako se več kot polovici anketirancev (22 oseb ali 52,39 % celotnega vzorca) zdi, da nihče ali skoraj nihče v mestu ne govori ukrajinsko, 15 anketirancem (35,71 %) pa se zdi, da malo prebivalcev govori ukrajinsko. 1 anketiranec (2,38 %) meni, da veliko prebivalcev govori ukrajinsko (bi lahko predpostavljali, da je vprašanje razumel v smislu kompetence in ne rabe, vse to pa je le ugibanje).

Prav tako je 1 anketiranec navedel, da vsi ali skoraj vsi prebivalci govorijo ukrajinsko. 3 anketiranci (7,14 %) so izbrali varianto »ne vem«.

Tako se veliki večini anketirancev zdi, da nihče ali skoraj nihče v mestu ne govori ukrajinsko (iz lastnega poznavanja jezikovne situacije bi si upala trditi, da gre za rabo in ne kompetenco posameznikov).

Drugo vprašanje se je nanašalo na zastopanost ukrajiniščine v mestu. 7 anketirancev (16,67 %) se je odločilo za varianto »ne vem«. 10 anketirancem (23,8 %) se zdi, da je ukrajiniščina v mestu premalo zastopana. 16 anketirancev (38,1 %) meni, da je ukrajiniščina v mestu slabo zastopana. 9 anketirancem (21,43 %) se zastopanost ukrajiniščine v mestu zdi zadostna.

5.3.2.3 Raba in pomen ukrajiniščine

Svoje jezikovno okolje so vsi anketiranci označili za ruskojezično (23 anketirancev ali 54,76 % celotnega vzorca) ali pretežno ruskojezično (19 anketirancev ali 45,24 % celotnega vzorca).

Nato sem anketirance prosila, da odgovorijo na vprašanje, ali uporabljajo ukrajinščino in v katerih okoliščinah. Dobila sem naslednje odgovore:

- 1. med poukom ukrajinskega jezika in književnosti, včasih doma in s prijatelji;*
- 2. v šoli med poukom, včasih s prijatelji ali pa s sorodniki iz centralnega dela Ukrajine;*
- 3. v šoli med poukom, za izpolnjevanje obrazcev, za komunikacijo z ljudmi, ki govorijo ukrajinsko;*
- 4. ne vem oz. ne beležim teh situacij;*
- 5. v šoli med poukom, za izpolnjevanje različnih vprašalnikov in dokumentov;*
- 6. samo v primeru, če je sogovorniku lažje komunicirati v ukrajinščini;*
- 7. v šoli med poukom, izpolnjujem dokumente v ukrajinskem jeziku, včasih komuniciram s sorodniki, berem knjige, gledam filme v ukrajinščini itd.;*
- 8. med poukom ukrajinskega jezika in književnosti in v drugih situacijah, ko je to potrebno (med predstavitvijo projektov, na prireditvah);*
- 9. med poukom ukrajinskega jezika in z ljudmi, ki se pogovarjajo ukrajinsko;*
- 10. za nadaljevanje pogovora, za hec (v ukrajinščini je veliko smešnih besed), za komuniciranje z ljudmi iz drugih regij, no, ali pa, kot pravi moja mami, da se ne osramotim;*
- 11. ukrajinščino uporabljam v šoli, samo z učitelji ukrajinščine, ukrajinske književnosti in stilistike, no, včasih tudi z nekaterimi drugimi;*
- 12. samo v primerih, ko grem obiskat sorodnike ali pa v posebnih okoliščinah;*
- 13. v uradnih dokumentih, med poukom ukrajinskega jezika in književnosti, včasih na spletu;*
- 14. samo med poukom v šoli (če zahtevajo) in pri izpolnjevanju obrazcev;*
- 15. med poukom;*
- 16. v dokumentih, za komuniciranje s sorodniki;*
- 17. med poukom ukrajinskega jezika;*
- 18. med poukom ukrajinskega jezika in književnosti, za izpolnjevanje obrazcev, pisanje seminarskih;*
- 19. med poukom ukrajinskega jezika in književnosti;*
- 20. ko obiskujem babico na vasi, saj je vas, kjer babica živi, ukrajinskojezična;*
- 21. med poukom ukrajinskega jezika, za komuniciranje s prijatelji, ki znajo samo ukrajinsko;*

22. *med poukom, za hec;*
23. *takšnih situacij ni;*
24. *med poukom, za izpolnjevanje obrazcev;*
25. *v okolju, kjer govorijo samo ukrajinsko, na tekmovanjih iz ukrajinskega jezika in književnosti, na prireditvah, kjer se to zahteva;*
26. *med poukom ukrajinskega jezika in književnosti, v družbi, kjer govorijo ukrajinsko;*
27. *za komuniciranje s prijatelji z Zahodne Ukrajine, ker mislim, da če znam ukrajinsko, oni pa slabo znajo rusko, se moram pogovarjati z njimi v našem skupnem jeziku;*
28. *med poukom;*
29. *najpogosteje v šoli med poukom (ko odgovarjam pri tabli, za pisanje zapiskov), izven pouka pa se vsi pogovarjajo rusko;*
30. *med poukom ukrajinskega jezika, pri babici in dedku na vasi;*
31. *med poukom ukrajinskega jezika in književnosti, za komuniciranje z ljudmi, ki se pogovarjajo samo ukrajinsko;*
32. *med poukom ukrajinskega jezika;*
33. *takšnih situacij ni, ukrajinščino uporabljam le med poukom ukrajinskega jezika;*
34. *trenutno za izobraževanje, živimo v Ukrajini in se ne moremo izogniti rabi ukrajinščine, skoraj vse ruskojezične oddaje so sinhronizirane v ukrajinščino, no, ali pa imajo podnapise spodaj;*
35. *med poukom ukrajinskega jezika in književnosti;*
36. *med poukom!;*
37. *med poukom, za določene predmete, kjer potrebujem ukrajinščino, to so ukrajinska književnost, ukrajinski jezik in biologija;*
38. *pretežno med poukom ukrajinskega jezika;*
39. *v šoli, včasih se s prijatelji odločimo, da se bomo cel dan pogovarjali ukrajinsko*
40. *s prijatelji, ko se smejim naši politiki, politikom, ki ne morejo podeliti oblasti, vladi, ki prodaja orožje Gruziji, da bi Gruzija nasprotovala Rusiji;*
41. *za odgovarjanje na vprašanja med poukom, med potovanji v Centralno in Zahodno Evropo.*

Med intervjuji so povedali, da se z ljudmi načeloma ne pogovarjajo ukrajinsko ter da je ukrajiniščina večinoma rezervirana za izpolnjevanje obrazcev na uradih (»ker morajo«, sicer pa se z uradniki pogovarjajo rusko) in pouk ukrajinskega jezika in književnosti. V eni skupini so omenili, da ukrajiniščina v trgovini šokira oz. lahko dobiš nazaj čudne poglede. Svoje jezikovno okolje so tudi med intervjuji označili kot pretežno ruskojezično oz. kar ruskojezično.

Nato sem preverila še povezanost rabe ukrajiniščine z odnosom do jezika. Tudi pri tem vprašanju je prišlo do dvournosti, saj so nekateri anketiranci različno razumeli zastavljeno vprašanje (v smislu kompetence ali dejanske rabe). Sicer pa o tej dvournosti lahko samo ugibam oz. predpostavljam možnost njenega nastanka.

Večina anketirancev (16 oz. 38,1 %) je na vprašanje, ali uporabljajo ukrajiniščino oz. ali govorijo ukrajinsko odgovorila z »ne, ker se v mojem okolju nihče ne uporablja ukrajiniščine oz. ne pogovarja ukrajinsko«.

9 anketirancev (21,43 %) je izbralo varianto »drugo«, ki so jo nato podrobneje obrazložili:

1. včasih govorim, sicer pa v mojem okolju nihče ali skoraj nihče ne govori ukrajinsko;
2. lahko se pogovarjam ukrajinsko po potrebi;
3. včasih, bolj redko;
4. znam, vendar ne uporabljam za komuniciranje;
5. odvisno od okoliščin in okolja, v katerem se nahajam;
6. včasih, vendar ne zmeraj;
7. ne rabim ukrajiniščine, čeprav jo znam, prvič zato, ker ni potrebe (skoraj vsi govorijo rusko), drugič pa zato, ker se za komuniciranje v ukrajiniščini moram nekoliko več potruditi, razmišljati;
8. govorim včasih s prijatelji;
9. samo med poukom ukrajinskega jezika in književnosti.

11 anketirancev (26,19 %) se je odločilo za opcijo »govorim ukrajinsko«, sicer pa bi si upala (glede na kontekst drugih odgovorov) pripisati tolikšno zastopanost tega odgovora različnemu razumevanju zastavljenega vprašanja (v smislu kompetence ali dejanske rabe), sicer pa o tem lahko samo ugibam.

1 (2,38 %) anketiranec sicer uporablja ukrajinščino, vendar se tega sramuje. Prav tako 1 anketiranec (2,38 %) ne uporablja ukrajinščine, ker noče izstopati. 4 anketiranci (9,52 %) ne uporabljajo ukrajinščine, ker ne vidijo potrebe.

Med intervjuji so povedali, da vsi govorijo ukrajinsko (v smislu kompetence), raba pa je odvisna od okoliščin sporazumevanja in govornih položajev.

Za ugotavljanje pomena ukrajinščine sem anketirancem ponudila nekaj trditev o pomenu znanja ukrajinščine in jih prosila, da pri vsaki trditvi obkrožijo eno od variant.

7 anketirancev (16,67 %) se zelo strinja, 20 anketirancev (47,62 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, **da je znanje ukrajinščine potrebno za dobro zaposlitev.**

3 anketiranci (7,14 %) so se odločili za varianto »ne vem«, 9 anketirancev (21,43 %) se pretežno ne strinja z navedeno trditvijo, 3 anketiranci (7,14 %) pa se s trditvijo sploh ne strinjajo. Tako se večini zdi, da je znanje ukrajinščine potrebno za dobro zaposlitev.

24 anketirancev (57,14 %) se zelo, 15 anketirancev (35,71 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, **da je znanje ukrajinščine potrebno za izobraževanje.** 2 anketiranca se s trditvijo pretežno ne strinjata, eden pa se sploh ne strinja. Tako se več kot 90 % anketirancev znanje ukrajinščine zdi potrebno za izobraževanje.

Naslednja trditev je oblikovana malo drugače: **znanje ukrajinščine je kazalec stopnje izobrazbe**, kar temelji na predpostavki o povezanosti znanja državnega jezika z izobrazbo. Mnenja so deljena. Tako se 8 anketirancev (19,05 %) s trditvijo zelo, 9 anketirancev (21,43 %) pa pretežno strinja. 10 anketirancev (23,8 %) se je odločilo za odgovor »ne vem«. 8 anketirancev (19,05 %) se s trditvijo pretežno ne strinja, 7 (16,67 %) pa se sploh ne strinja.

Zanimalo me je tudi, kaj anketiranci menijo o **povezanosti znanja ukrajinskega jezika s prestižem v družbi**. Le 2 anketiranca (4,76 %) se s trditvijo zelo strinjata. 8 anketirancev (19,05 %) se s trditvijo pretežno strinja, 15 anketirancev (35,71 %) pa je izbralo varianto »ne vem«. 6 anketirancev (14,29 %) se s trditvijo pretežno ne strinja, 11 anketirancev (26,19 %) pa se sploh ne strinja.

11 anketirancev (26,19 %) se zelo, 8 anketirancev (19,05 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, **da je znanje ukrajinščine potrebno, da se počutijo Ukrajince**. 9 anketirancev (21,43 %) je izbralo varianto »ne vem«. 7 anketirancev (16,67 %) se s postavljeno trditvijo pretežno ne strinja, 7 (16,67 %) pa se sploh ne strinja.

Tudi naslednja trditev o **povezanosti znanja ukrajinščine in pripadnosti ukrajinskemu prostoru** spada na področje simbolnega. Tako se 6 anketirancev (14,29 %) s postavljeno trditvijo zelo strinja. 13 anketirancev (30,95 %) se s postavljeno trditvijo o povezanosti znanja ukrajinščine in pripadnosti ukrajinskemu prostoru pretežno strinja. 11 anketirancev (26,19 %) se je odločilo za varianto »ne vem«. 12 anketirancev (po 6 v vsaki skupini, skupaj 28,57 %) pa se pretežno ali sploh ne strinja s postavljeno trditvijo.

Zadnja trditev se je nanašala na **povezanost pomena znanja jezika in njegovega statusa**. 21 anketirancev (50 %) se tako zelo in 11 anketirancev (26,19 %) pretežno strinja s trditvijo, da je znanje ukrajinščine zelo pomembno, ker je to državni jezik. 4 anketiranci (9,52 %) so se odločili za varianto »ne vem«. 6 anketirancev (po 3 v vsaki skupini, skupaj 14,29 %) pa se s postavljeno trditvijo pretežno ali sploh ne strinja.

Če povzamem, so anketiranci za najpomembnejše področje rabe ukrajinskega jezika označili izobraževanje (mogoče tudi zato, ker je to področje za njih trenutno eno najbolj aktualnih).

Slika 6: 'Znanje ukrajinščine je potrebno za izobraževanje'

Večina anketirancev se sicer tako ali drugače strinja s tem, da je ukrajinščina potrebna za dobro zaposlitev, sicer pa je tudi precej tistih, ki se s tem pretežno ali sploh ne strinjajo. Razlike so lahko povezane s tem, kako si anketiranci predstavljajo dobro zaposlitev in ali so jo pripravljeni poiskati npr. v drugih regijah (tudi v tistih, kjer v komunikacijskem prostoru prevladuje ukrajinščina, ali pa v prestolnici). To pa je le moja interpretacija podatkov, pridobljenih s pomočjo intervjujev.

Nekoliko drugačne odgovore sem dobila pri trditvah o povezanosti znanja ukrajinskega jezika, nivoja izobrazbe in prestiža v družbi. Tako se v obeh primerih večina anketirancev do vprašanja opredelila nevtravno (»ne vem«) ali pa izrazila takšno ali drugačno stopnjo nestrinjanja. Znanje ukrajinščine je torej le za nekatere kazalec stopnje izobrazbe in prestiža v družbi.

Pri trditvi o povezanosti jezika z etnično identiteto sem ugotovila, da so v primeru takšnega ali drugačnega strinjanja s to trditvijo zastopane vse identitetne skupine (Ukrajinci, Rusi, tisti, ki so se odločili za takšno ali drugačno dvojno identiteto). Takšne rezultate bi lahko povezali z različno stopnjo simbolne identifikacije z jezikom.

Zanimiva je korelacija med maternim jezikom, etnično identiteto in pretežnim ali popolnim nestrinjanjem s postavljeno trditvijo. Tako se večina tistih, ki so kot materni jezik navedli ruščino ali oba jezika ter se tako ali drugače opredelili za dvojno etnično identiteto, s trditvijo pretežno ali sploh ne strinja. Večina anketirancev povezuje znanje ukrajinščine tudi s pripadnostjo ukrajinskemu prostoru, sicer pa je bilo tudi precej tistih, ki se s to trditvijo tako ali drugače niso strinjali ali pa so izbrali nevtralen odgovor.

Večina anketirancev se pretežno ali zelo strinja s trditvijo, da je znanje ukrajinščine pomembno, ker je to državni jezik. Tako torej povezujejo pomen ukrajinščine z njenim pravnim statusom.

Slika 7: 'Znanje ukrajinščine je pomembno, ker je to državni jezik'

17 anketirancem (40,48 %) se znanje ukrajinščine na splošno zdi zelo potrebno, 21 anketirancem (50 %) pa pretežno potrebno. 1 anketiranec (2,38 %) se je odločil za varianto »ne vem«. 3 anketirancem (7,14 %) se znanje ukrajinščine zdi pretežno nepotrebno.

Med odgovori na vprašanje, zakaj se anketirancem znanje ukrajinščine zdi zelo potrebno, prevladuje omemba statusa ukrajinščina (*ukrajinščina je naš državni jezik*) pa tudi pragmatični razlogi (dobra zaposlitev, študij, opravljanje izpitov oz. državnega testiranja, prednosti znanja več jezikov, uradna komunikacija pretežno poteka v ukrajinščini itd.). Nekateri anketiranci se simbolno identificirajo z ukrajinskim jezikovnim prostorom in menijo, da morajo vsi državljani (druga varianta: *Ukrajinci*) obvladati državni jezik (pri nekaterih: *materni jezik*). Veliko anketirancev se na simbolni ravni identificira tudi z Ukrajino (*rodil sem se v Ukrajini, to je moja domovina* itd.).

Med razlogi, zakaj je znanje ukrajinščine pretežno potrebno, so anketiranci večinoma navajali zelo podobne odgovore. Rada pa bi navedla nekaj zanimivih odgovorov:

- 1. brez jezika ni nacije;*
- 2. bi me bilo sram, če ne bi znal ukrajinščine;*
- 3. neznanje ukrajinščine lahko povzroči težave;*
- 4. ukrajinščino kot državni jezik moramo znati zato, ker ruščina ne bo postala drugi državni jezik;*
- 5. ker bodo na univerzah predavali pretežno v ukrajinščini, sicer pa ni potrebno, saj je naš Donbas večinoma ruskojezičen.*

Razlogi, zakaj je znanje ukrajinščine pretežno nepotrebno:

- 1. znanje ukrajinščine je potrebno, ni pa nujno;*
- 2. v mojem življenju znanje ukrajinščine ni bilo nikoli potrebno;*
- 3. ne morem reči, da je znanje ukrajinščine popolnoma nepotrebno, moramo jo vsaj razumeti, ker so vsi uradi danes v ukrajinščini.*

Anketiranec, ki se je odločil za varianto »ne vem«, je navedel, da v njegovem jezikovnem okolju prevladuje ruščina, sicer pa izobraževanje na univerzah poteka v ukrajinščini.

Med intervjuji so anketiranci povedali, da ukrajinščino potrebujejo, ker živijo v Ukrajini (nekateri so državo označili z besedo *domovina*, omenili so tudi tradicijo), ker je to uradni oz. državni jezik, ki ga potrebujejo za izobraževanje, potovanja, komuniciranje z ljudmi iz ukrajinskega jezikovnega okolja. Nekateri so sicer povedali, da ukrajinščino potrebujejo za to, ker je vse v ukrajinščini – študij, služba itd.

V eni skupini so anketiranci omenili, da je šola pravzaprav edina ustanova, kjer dobijo praktični stik z ukrajinščino.

5.3.2.4 Jeziki v izobraževanju

5.3.2.4.1 Nominalni in dejanski učni jezik

Najprej sem skušala ugotoviti nominalne učne jezike v šolah, kjer se anketiranci izobražujejo. Nato sem jih še povprašala po njihovem dejanskem učnem jeziku. Tako sem dobila zelo zanimive rezultate, ki pa niso popolni, saj nekateri anketiranci niso znali navesti prevladujočega ali edinega jezika svoje šole oz. so vprašanje pustili brez odgovora.

27 anketirancev (64,29 %) se izobražuje v šolah z ukrajinskim učnim jezikom. 7 anketirancev (16,67 %) se izobražuje v šolah z ruskim učnim jezikom. 4 anketiranci (9,52 %) so svoje šole opredelili kot dvojezične, 1 anketiranec (2,38 %) je svojo šolo označil kot ustanovo s poukom pretežno v ruskem jeziku, 3 anketiranci (7,14 %) pa so vprašanje pustili brez odgovora.

Anketirance sem nato povprašala, v katerem jeziku se dejansko izobražujejo. Če primerjamo podatke o dejanskem učnem jeziku in nominalnem jeziku izobraževalne ustanove, ugotovimo, da se ti zelo razlikujejo.

Tako se le 5 anketirancev dejansko izobražuje v ukrajinskem jeziku (tudi nominalni jezik izobraževalne ustanove je pri vseh ukrajinski), pri 25 anketirancih je dejanski učni jezik ruščina, 11 anketirancev pa se izobražuje v obeh jezikih (pojasnili so, da nekatere predmete poslušajo v ukrajinščini, druge pa v ruščini). Pri zadnjih dveh skupinah kot nominalni jezik šol prevladuje ukrajinščina, so pa zastopane tudi ruskojezične ali dvojezične ustanove.

5.3.2.4.2 Motivacija za izbiro jezika izobraževanja

Vprašanje o motivaciji za izbiro jezika izobraževanja je bilo zastavljeno v odprti obliki. Anketirance sem prosila, da opišejo proces izbire učnega jezika (ali je bila izbira popolnoma samostojna odločitev, kdo ali kaj je vplivalo na izbiro itd.).

Večina anketirancev (33 oseb) je odgovorila na vprašanje o motivaciji za izbiro jezika izobraževanja. Večina anketirancev je navedla tako jezik, v katerem se izobražujejo, kot tudi motivacijo za izbiro.

Izkazalo se je, da je motivacija precej različna. Nekateri niso imeli izbire, saj so obiskovali šole, ki so nato spremenile nominalni učni jezik (4 anketiranci), oz. so se vpisali na šole, ki so ponujale samo eno opcijo, nekateri so se odločili za ruščino ali ukrajinščino iz ljubezni do jezika (1 anketiranec), zaradi pragmatičnih (6 anketirancev) ali ideoloških razlogov (1 anketiranec), pri nekaterih anketirancih so učni jezik izbrali starši (2 anketiranca), učitelji (1 anketiranec) ali celo predsednik (1 anketiranec), nekateri so navedli, da jim je bilo v bistvu vseeno (3 anketiranci). Nekaj anketirancev motivacije ni znalo podrobneje pojasniti.

Iz nekaterih odgovorov (vsega skupaj 7) se da razbrati tudi mnenje staršev. Večina staršev ni vplivala na odločitev svojih otrok oz. je odločitev sprejela pozitivno.

V nadaljevanju navajam vse odgovore :

1. *menim, da se je treba izobraževati v ruščini in se učiti ukrajinščine;*
2. *izobražuje se v ruščini: vseeno mi je, v katerem jeziku se je treba izobraževati, saj znam tako rusko kot tudi ukrajinsko, tudi staršem je bilo vseeno;*
3. *izobražuje se v obeh jezikih: obiskovali smo ruskojezično šolo, nato je šola spremenila status (postala je gimnazija z ukrajinskim učnim jezikom);*
4. *izobražuje se v ruščini: všeč mi je bila ruščina, tako da sem se načeloma odločil sam, starši so normalno sprejeli mojo odločitev;*
5. *ukrajinščino sem izbrala zato, ker se mi zdi nujno potrebna, starši niso vplivali na mojo izbiro;*
6. *ko sem se vpisal na šolo, so ponujali le razrede z ruskim učnim jezikom, odnos staršev je pozitiven;*
7. *izobražuje se v obeh jezikih: dobro znam ukrajinščino, zato mi je vseeno, v katerem jeziku naj se izobražujem;*
8. *izobražujem se v ruščini, kar se mi zdi pomembno za možnost nadaljnjega izobraževanja v Rusiji, učim se tako ruščine kot tudi ukrajinščine, komuniciram pretežno v ruskem jeziku;*
9. *moja šola je ruskojezična, komuniciramo v ruščini, hkrati pa se učim ukrajinščine, takšna razporeditev mi popolnoma ustreza*
10. *izobražuje se v ruščini in obiskuje dvojezično šolo, na vprašanja odgovarja v ukrajinščini, odločil se je za anketni vprašalnik v ukrajinskem jeziku: ne vem, tako se je zgodilo);*
11. *izobražujem se v ruskem jeziku, tudi staršem je všeč;*
12. *naša šola je bila najprej ruskojezična, nato pa je zamenjala nominalni učni jezik;*
13. *starša sta me vpisala v razred z ukrajinskim učnim jezikom;*
14. *ukrajinščino sem izbrala sama zaradi prihodnosti;*

15. *izobražuje se v obeh jezikih: naša šola je bila najprej ruskojezična, nato pa je zamenjala nominalni učni jezik, kljub temu pa ponuja tudi izobraževanje v ruščini;*
16. *nisem izbrala jezika, najprej smo se izobraževali v ruščini;*
17. *skoraj vsi učenci zadnjega letnika se izobražujejo v ruščini;*
18. *izobražuje se v ukrajinščini: izbral je predsednik, starša sta novico sprejela negativno;*
19. *izobražuje se v obeh jezikih: odločil sem se za ukrajinščino, ker nadaljnje izobraževanje poteka v ukrajinščini;*
20. *nisem izbiral, od začetka sem se šolal v ruščini;*
21. *nismo izbirali, izobraževalna ustanova se je odločila za prehod na drug učni jezik, šole pa nisem hotela zamenjati, ker ta šola slovi kot zelo dobra/drugače bi morali zamenjati šolo;*
22. *učni jezik je pretežno ruski, nekatere predmete sicer poslušamo v ukrajinščini, bila je odločitev učiteljev, ravnatelj pa je pristal;*
23. *obiskuje šolo z ruskim učnim jezikom: jezika nisem izbiral, sem pa srečen, da se izobražujem v ruščini, tudi starša podpirata izobraževanje v ruščini;*
24. *izobražuje se v obeh jezikih: odločila sem se za ukrajinščino, ker jo bom potrebovala za delo in študij, starša sta podprla mojo odločitev;*
25. *nisem imel veliko izbire, saj je večina šol v našem mestu ukrajinskojezičnih, le ena je ruska, ko sem se vpisal na ukrajinskojezično gimnazijo, nisem bil proti, da se izobražujem v ukrajinščini;*
26. *ruščina, živimo v Donbasu, ukrajinščina nam je tuja, moji sorodniki pretežno živijo v Rusiji;*
27. *izobražuje se v ruščini: ne vem, najbrž sta vplivala starša;*
28. *izobražuje se v obeh jezikih: učitelji so razložili, da bomo v prihodnosti potrebovali ukrajinščino;*

29. ruščina, starša sta odločitev sprejela pozitivno, moramo poznati tudi drug jezik;
30. lažje nam je se izraževati v ruščini, ker jo bolje obvladamo/lažje dojemamo informacijo v ruščini;
31. ne spomnim se, drugače mi je vseeno, saj se lahko učim v obeh jezikih;
32. na mojo odločitev je vplival moj dedek, ki je Rus, sem ponosen na njegovo narodnost, pripovedoval mi je o junaških dejanjih Rusov v času druge svetovne vojne, o junaštvu ruskega naroda in celotne SZ;
33. nismo imeli izbire, če bi zdaj imel izbiro, bi se odločil za ukrajinščino, pred 5 leti pa za ruščino.

5.3.2.4.3 Pouk

Večina anketirancev ima 2 uri ukrajinskega jezika in 2 uri ukrajinske književnosti na teden (pri nekaterih anketirancih je to 3+2 na račun dodatnih ur jezika, npr. stilistike, pri nekaterih pa 2+1). Na teh urah se z učitelji pogovarjajo ukrajinsko, pri nekaterih so to edini predmeti, kjer pouk poteka izključno v ukrajinščini. Večino ostalih predmetov poslušajo v ruščini. Jezik komunikacije z učitelji izven pouka je pri vseh anketirancih ruščina. Nekateri anketiranci so podrobneje opisali, katere predmete poslušajo v vsakem jeziku.

Anketirance sem prosila, da se opredelijo do ponujenih stališč. Prvo stališče se je nanašalo na jezikovno kompetenco (v ukrajinskem jeziku) učiteljev in sicer ali dobro obvladajo ukrajinski jezik. 4 anketiranci (9,52 %) so se zelo strinjali, 24 anketirancev (57,14 %) pa se je pretežno strinjalo s trditvijo, da učitelji dobro obvladajo ukrajinski jezik. 6 anketirancev (14,29 %) se je odločilo za varianto »ne vem«. Prav toliko anketirancev se s trditvijo pretežno ne strinja. 2 anketiranca (4,76 %) pa se s trditvijo sploh ne strinjata. Tako se večina anketirancev s trditvijo tako ali drugače strinja.

Druga trditev je bila zastavljena tako: »pri pouku se je treba več pogovarjati v ukrajinščini«. 3 anketiranci (7,14 %) se zelo, 7 anketirancev (16,67 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, da bi bilo treba se več pogovarjati v ukrajinščini pri pouku. Skoraj tretjina anketirancev (13 oseb ali 30,95 celotnega vzorca) se je odločila za varianto »ne vem«. Največjo skupino pa predstavljajo tisti, ki se s trditvijo sploh (11 anketirancev ali 26,19 %) ali pretežno (8 anketirancev ali 19,05 %) ne strinjajo. Tistih, ki se s trditvijo ne strinjajo, je tako skoraj polovica (45,24 %).

Tretja trditev je zelo podobna drugi, le da se nanaša na učitelje. Tako se 1 anketiranec (2,38 %) zelo, 7 anketirancev (16,67 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, da morajo učitelji več govoriti ukrajinsko pri pouku. 10 anketirancev (23,81 %) je izbralo varianto »ne vem«. 12 anketirancev (28,57 %) se s trditvijo pretežno, prav toliko pa se sploh ne strinja. Tako se več kot polovica anketirancev (57,14 %) s ponujeno trditvijo tako ali drugače ne strinja.

18 anketirancev (42,86 %) se sploh ne strinja s trditvijo, da bi se morali učitelji več pogovarjati ukrajinsko izven pouka. 13 anketirancev (30,95 %) se s trditvijo pretežno ne strinja. 9 anketirancev (21,43 %) se je odločilo za varianto »ne vem«. 1 anketiranec (2,38 %) se s trditvijo pretežno, 1 anketiranec pa se zelo strinja. Tako se velika večina anketirancev (73,81 %) s trditvijo tako ali drugače ne strinja.

Peta trditev ponuja tezo o tem, da šola daje zadostno kompetenco v ukrajinskem jeziku za nadaljnje izobraževanje. Večina anketirancev se s trditvijo zelo (18 anketirancev ali 42,86 % celotnega vzorca) ali pretežno (16 anketirancev ali 38,10 % celotnega vzorca) strinja. 3 anketiranci (7,14 %) so se odločili za varianto »ne vem«, 5 anketirancev pa se s predlagano trditvijo tako ali drugače ne strinja (11,9 %).

7 (16,67 %) anketirancev se zelo, 11 anketirancev (26,19 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, da je potrebno uvesti več ur ukrajinskega jezika in književnosti v šoli. 11 anketirancev (26,19 %) se je odločilo za varianto »ne vem«. 8 anketirancev (19,05 %) se s trditvijo sploh, 5 anketirancev (11,9 %) pa se pretežno ne strinja.

Zadnja trditev se je nanašala na zastopanost ukrajinske kulture v šoli. 5 anketirancev (11,9 %) se zelo, 16 anketirancev (38,1 %) pa se pretežno strinja s trditvijo, da bi potrebovali več poudarka na ukrajinski kulturi v šoli. 15 anketirancev (35,71 %) se je odločilo za varianto »ne vem«. 4 anketiranci (9,52 %) se s trditvijo pretežno ne strinjajo. 2 anketiranca (4,76 %) se s trditvijo sploh ne strinjata. Polovici anketirancev se zdi potreben večji poudarek na ukrajinski kulturi v šoli, veliko skupino predstavljajo tisti, ki se niso opredelili, manj pa jih je takšnih, ki menijo, da večji poudarek na ukrajinski kulturi v šoli ni potreben.

35 anketirancev meni, da so zadovoljni s poukom ukrajinščine. 6 anketirancev je izbralo varianto »ne vem«, 1 anketiranec pa je navedel, da je s kakovostjo pouka ukrajinščine zelo zadovoljen.

5.3.2.5 Jezikovna kompetenca

Jezikovno kompetenco sem po vzoru anketnega vprašalnika Inštituta za narodnostna vprašanja razdelila na štiri komponente: *razumem*, *govorim*, *berem*, *pišem*. Tako sem zajela produktivno (govorjenje, pisanje) in receptivno (razumevanje, branje) kompetenco. Ob tem pa velja upoštevati, da gre za samooceno.

5.3.2.5.1 Razumevanje

26 anketirancev (61,9 %) se je odločilo za varianto »dobro«, 16 (38,1 %) pa se je odločilo za varianto »zelo dobro«.

Anketiranci so med intervjuji navedli, da zelo dobro razumejo knjižni jezik, imajo pa težave z razumevanjem določenih izrazov (regionalnih, narečnih itd.).

Če povzamem, nihče od udeležencev na splošno nima težav z razumevanjem ukrajinskega jezika.

5.3.2.5.2 Govorna kompetenca

Nekoliko drugačno situacijo opazimo pri govorni kompetenci, ki je del produktivne jezikovne kompetence.

Za oceno »zelo dobro« se je v tem primeru odločilo 6 anketirancev (14,29 %), 30 (71,43 %) anketirancev je svojo govorno kompetenco označilo kot »dobro«, 5 anketirancev (11,9 %) se v zvezi z govorno kompetenco z oceno ni opredelilo, 1 anketiranec (2,38 %) pa je svojo govorno kompetenco označil kot »slabo«.

Med intervjuji so povedali, da na splošno nimajo veliko govorne prakse v ukrajinskem jeziku, kar je povezano tudi z značilnostmi njihovega jezikovnega okolja. Tako so med drugim omenili, da se njihova govorna kompetenca med bivanjem v ukrajinskojezičnem okolju izboljšuje.

Vsi anketiranci govorijo ukrajinsko, večina pa je svojo govorno zmožnost označila kot »dobro«.

5.3.2.5.3 Branje

Večina anketirancev bere tudi v ukrajinskem jeziku (to so navedli že v odgovorih na prejšnja vprašanja). 13 anketirancev (30,96 %) je svojo bralno zmožnost ocenilo kot »zelo dobro«,

24 anketirancev (57,14 %) se je odločilo za oceno »dobro«, 1 anketiranec (2,38 %) se z oceno ni opredelil, 3 anketiranci (7,14 %) so svojo bralno zmožnost ocenili kot »slabo«, še 1 anketiranec (2,38 %) pa je svojo bralno zmožnost ocenil z varianto »ne znam ukrajinsko«, s čimer je, sodeč po celotni usmerjenosti njegovih odgovorov, izrazil stališče do ukrajinskega jezika, tj. da v ukrajiniščini na splošno ne bere.

5.3.2.5.4 Pisanje

Pisanje je del produktivne jezikovne kompetence in na tem področju so se anketiranci ocenili najslabše, kar je morda nekoliko povezano s praktično platjo, pisanjem in poznavanjem stilov. Med intervjuji so povedali, da se s pisanjem v ukrajinskem jeziku srečujejo samo pri pouku jezika in književnosti ter med urejanjem formalnosti na uradih, ko je treba izpolnjevati obrazce.

6 anketirancev (14,29 %) je svojo zmožnost v pisanju ocenilo kot »zelo dobro«, 24 anketirancev (57,14 %) se je odločilo za oceno »dobro«, 8 anketirancev (19,05 %) se z oceno ni opredelilo, 3 anketiranci (7,14 %) so svoje pisanje ocenili kot »slabo«, še 1 anketiranec (2,38 %) pa je svoje pisanje ocenil z varianto »ne znam ukrajinsko«, s čimer je spet izrazil stališče do ukrajinskega jezika in to, da v ukrajiniščini načeloma ne piše.

Lahko rečemo, da so vsi anketiranci pozitivno ocenili svojo zmožnost v ukrajinskem jeziku. Iz rezultatov je razvidno, da je receptivna kompetenca boljša od produktivne, saj imajo anketiranci več pasivnega stika z jezikom (prek branja, medijev itd.).

Z nekaterimi vidiki produktivne rabe jezika se anketiranci srečujejo le v posebnih situacijah (npr. na uradih ob izpolnjevanju obrazcev). So pa med intervjuji omenili, da se njihova produktivna kompetenca ob stiku z ukrajinskim jezikovnim okoljem samo izboljšuje. Sicer pa moramo upoštevati subjektivno naravo takšnega ocenjevanja.

Velika večina anketirancev (29 oseb ali 69,05 %) želi izboljšati svojo kompetenco v ukrajinskem jeziku. 5 anketirancev (11,9 %) je na vprašanje odgovorilo z varianto »ne vem«.

5 anketirancev (11,9 %) ne želi izboljšati kompetence v ukrajinskem jeziku, eden od njih je dodatno pojasnil, da se mu njegova kompetenca zdi zadostna. 1 anketiranec (2,38 %) na postavljeno vprašanje ni odgovoril, 2 anketiranca (4,77 %) pa sta se odločila za varianto »drugo« in svoja odgovora dodatno pojasnila. Prvi načeloma ne želi izboljšati kompetence, se pa ne bi branil, če bi dobil takšno priložnost, drugi pa navaja, da je njegova želja po izboljšanju povezana z vpisom na univerzo, za kar potrebuje dobro znanje ukrajinščine.

5.3.2.6 Izbira vprašalnika in mnenja

Kot sem že omenila, so anketiranci dobili anketne vprašalnike v obeh jezikih (ruščini in ukrajinščini). Nekateri so se okvirno odločili za izpolnjevanje vprašalnika v enem ali drugem jeziku že med intervjuji, nekateri pa so povedali, da jim je načeloma vseeno.

Samo 3 anketiranci so se odločili za anketni vprašalnik v ukrajinskem jeziku. Ostali (39) so izbrali anketni vprašalnik v ruskem jeziku in tudi odgovarjali v ruščini. Kakšna je bila motivacija za takšno izbiro?

Tisti, ki so se odločili za ukrajinščino, so večinoma navedli zanimanje za odgovarjanje prav v ukrajinskem jeziku, ljubezen (ali dober odnos) do jezika, svojo etnično pripadnost (simbolna identifikacija) in pragmatične razloge (ker bo v prihodnosti treba pogosto izpolnjevati obrazce v ukrajinskem jeziku). Vsi anketiranci, ki so se odločili za vprašalnik v ukrajinskem jeziku, so ga v ukrajinskem jeziku tudi izpolnili.

Razlogi za izbiro anketnega vprašalnika v ruskem jeziku se usklajujejo z mojo prvotno predpostavko: večina anketirancev se je odločila za ruščino, ker je to jezik, ki ga na vseh ravneh najbolje obvladajo. Predpostavka se je potrdila tudi med intervjuji, ko sem udeležence raziskave vprašala, zakaj želijo odgovarjati v tem ali drugem jeziku. Velika večina je kot razlog navedla boljšo produktivno kompetenco v ruskem jeziku.

Nekaj dragocenih podatkov o jezikovni situaciji so anketiranci podali na koncu vprašanja in sicer v obliki komentarja. Nekateri anketiranci komentarja ali kakršnegakoli mnenja niso pustili. Na splošno lahko razdelim vse komentarje v dve skupini: v prvo bi uvrstila komentarje, ki se nanašajo na samo jezikovno situacijo, v drugo pa bi uvrstila komentarje, ki se nanašajo neposredno na raziskavo.

Komentarji, ki se nanašajo na jezike in jezikovno situacijo:

1. *moramo imeti več ukrajinščine v šoli;*
2. *pristajam na ukrajinski jezik kot šolski predmet, ne bi pa rada komunicirala v ukrajinščini;*
3. *ukrajinščina je dober jezik, ki je potreben ravno tako kot ruščina, zame ni razlike v odnosu do obeh;*
4. *ponosna sem na svoj jezik (ukrajinščino), zame in moje življenje je zelo pomemben, menim, da je zelo lep in ima posebno melodijo, želim, da bi vsi Ukrajinci imeli takšen odnos do svojega jezika;*
5. *menim, da potrebujemo več ukrajinščine v šoli pa tudi na splošno se je treba učiti ukrajinščine;*
6. *lažje komuniciram v ruščini, sicer pa spoštujem ukrajinščino; živim v Ukrajini, zato moram jezik dobro obvladati, kljub temu, da dajem prednost ruščini;*
7. *želim si, da bi bila ukrajinščina v naši šoli še bolj zastopana, ker jo bomo v življenju veliko potrebovali;*
8. *ruščina mora postati drugi državni jezik;*
9. *potrebujemo več ur ukrajinskega jezika in književnosti v šoli;*
10. *ruščina mora postati drugi državni jezik, izobraževanje bo v tem primeru lažje tako za učence kot tudi za učitelje;*
11. *v šoli potrebujemo več ur ukrajinskega jezika, pri izpitih pa ni treba, da je ukrajinščina obvezna;*

12. *ukrajinščina je eden najlepših jezikov, zato ga moramo znati; lep je, imamo odlično priložnost, da ga obvladamo, saj živimo v Ukrajini;*
13. *želim, da bi moji otroci znali tako rusko kot tudi ukrajinsko in da se ne bi sramovali komuniciranja v ukrajinščini;*
14. *nimam nič proti pouku ukrajinščine, vendar imam izrazito negativno mnenje o državni jezikovni politiki, ki vsiljuje ukrajinščino; v šoli imamo ukrajinske razrede, kjer učenci na koncu ne znajo niti ruščine niti ukrajinščine, pogovarjajo se v »suržiku«;*
15. *menim, da je treba komunicirati v jeziku, ki je nekomu bližji; sicer pa moramo obvezno znati ukrajinščino; ne smemo pa popolnoma izriniti ruščine, mora biti drugi državni jezik;*
16. *potrebujemo oba jezika, ni pa potrebno prevzgajati ljudi, ki jim je materni jezik ruščina;*
17. *menim, da naša država potrebuje drugi državni jezik – ruščino, saj veliko ljudem v naši državi težko preiti na drug jezik, zato ga veliko ljudi ne razume;*
18. *ukrajinščino nedvomno potrebujemo, saj glede na zgodovinske okoliščine prevladuje pri domačinih, ker pa se je tako zgodilo, da mi je blizu tudi ruščina, si želim, da bi lahko moji bodoči otroci komunicirali tudi v ruščini;*
19. *vprašanje o tem, ali je treba podeliti ruščini status drugega državnega jezika, je zelo zahtevno, saj večina itak komunicira v ruščini in tega nihče ne prepoveduje; menim pa, da ne smemo izriniti nobenega od jezikov, moramo pa upoštevati mnenje ljudi, zgodilo se je, da v Vzhodni Ukrajini živijo ruski domačini, ki so se nekoč preselili sem; saj jih ne moremo prisiliti, da govorijo ukrajinsko?! menim, da ne, zato bi že zdaj potrebovali uvedbo drugega državnega jezika;*
20. *menim, da ne potrebujemo nobenega NATA, Ukrajina se mora priključiti Rusiji in v vsem sodelovati z Rusijo; ne smemo imeti konfliktov z Rusijo, ker smo vsi bratje Slovani in moramo biti prijatelji; slišal sem, da je bilo življenje za časov SZ boljše; če bi bil predsednik, bi razpustil parlament in se priključil Rusiji; ne potrebujemo teh konfliktov z Rusijo; Zahodna Ukrajina želi v NATO, kaj pa je NATO, NATO pomeni evropske cene, naše gospodarstvo pa ni pripravljeno; imamo velik teritorij, veliko bogastev, ki jih moramo kar se da varčno porabljati; Živela Rusija in ruski Predsednik!*

Komentarji, ki se nanašajo na raziskavo:

- 1 zelo zanimiv test, sicer pa bi bilo potrebno razširiti nekatere variante odgovorov (dodati nove);*
- 2 znanje ukrajinščine je zelo pomembno, pomagalo ti bo v prihodnosti, bodi ponosna, da znaš dva jezika (najbrž materna) poleg tujih jezikov; anketa mi je bila všeč; Hvala! Aleksej;*
- 3 test mi je bil zelo všeč; ukrajinščino imam zelo rada; potrebujemo več takšnih testov;*
- 4 komuniciranje z Vami mi je bilo zelo zanimivo; vse mi je bilo všeč;*
- 5 menim, da so takšna anketiranja zelo pomembna za razvoj, mogoče se bo kdo potrudil, da izboljša ukrajinski jezik.*

Komentar, ki vsebuje obe komponenti:

Zelo sem hvaležna za izvajanje tako zanimive raziskave pri nas; jezikovno vprašanje zelo zanima večino naših državljanov in se pogosto pogovarjamo o njem med poukom; bilo mi je zelo všeč.

5.3.3 Sklep

Med raziskavo sem ugotovila, da se večina anketirancev na simbolni ravni tako ali drugače simbolno identificira tudi z ukrajinskim narodom in ukrajinskim jezikom. Sicer pa ruski jezik prevladuje na vseh ravneh zasebnega življenja, za vse anketirance je ruščina tudi jezik, v katerem najlažje komunicirajo in jezik, ki ga najbolj obvladajo v smislu produktivne kompetence.

Anketiranci imajo na splošno tako ali drugače dober odnos do ukrajinskega jezika in se zavedajo njegovega pomena.

Ob tem so anketiranci navajali predvsem pragmatične razloge. Ukrajinski jezik ima v državi najvišji status, tako se večina anketirancev zaveda, da bodo znanje potrebovali za prihodnost.

Večina anketirancev se z ukrajinskim jezikom srečuje pretežno ali skoraj samo v šoli, včasih tudi na uradih med izpolnjevanjem obrazcev in trdi, da jim takšno jezikovno okolje ustreza, se pa je potrebno učiti tudi ukrajinščine.

Z ukrajinščino se anketiranci srečujejo predvsem prek medijev (pasivno), aktivno pa večinoma samo v šoli. Anketiranci različno ocenjujejo svojo kompetenco v ukrajinskem jeziku, če povzamem, so najboljše ocenili receptivno kompetenco, produktivno (zlasti pri pisanju) pa nekoliko slabše.

Večina anketirancev je zadovoljna s kakovostjo pouka ukrajinskega jezika, nekateri pa bi radi izboljšali kompetenco.

Glavne pomanjkljivosti moje raziskave se mi zdijo premajhen vzorec, prevelika zastopanost kvalitativne metode in način izvedbe intervjujev.

6 Zaključek

Za razumevanje problematike, predstavljene v pričujočem diplomskem delu, je izredno pomemben zgodovinski ekskurz, zato smo si v prvem poglavju ogledali zgodovinsko dinamiko jezikovne situacije v Ukrajini, Sloveniji in na Poljskem ter ugotovili, da je šlo v primeru vsake situacije za različne dejavnike in različen splet okoliščin. Kljub temu smo v nadaljevanju odkrili kar nekaj sorodnih točk.

Glede zgodovinskega ozadja zelo izstopa poljski primer, že zaradi dolge tradicije državnosti. V primeru Slovenije in Ukrajine lahko zasledimo precej podobnosti, zlasti v smislu razvojne poti in relacij med jezikom, narodom in državo, a vseeno ne moremo trditi, da sta situaciji identični.

Za Ukrajino, Slovenijo in Poljsko je značilno večetnično družbeno okolje, čeprav bi lahko rekli, da je Poljska v etničnem smislu dokaj homogena država. Največji delež manjšinskih skupnosti je v Ukrajini. Slovenijo bi lahko uvrstili nekam vmes.

Obstoječa pravna ureditev v Ukrajini, Sloveniji in na Poljskem teži k državljanškemu pojmovanju nacije, kar lahko razberemo iz pravnih aktov treh držav, a kljub temu je na tem področju prisotnih nekaj razlik. Tako so v Ukrajini prisotne težave s skupno državljanško identiteto, na ustavni ravni velja državljanško pojmovanje nacije, a sta v praksi v veljavi kar dva koncepta, ki imata svoje nasprotnike in zagovornike.

Poljska je v zadnjem času vsaj formalnopravno odstopila od načela *en jezik – en narod – ena država*, kar razberemo tudi iz veljavne ustave, za Slovenijo pa je značilno, da veljavna ustavna ureditev prav tako temelji na državljanškem načelu, a je iz ustave razvidno tudi etnično, obe načeli lahko prihajata v kolizijo.

Razlike so prisotne tudi na področju varstva manjšin. Sicer smo si ogledali le nekaj vidikov, a lahko sklepamo, da ima Poljska najbolj transparentna načela za podelitev manjšinskega statusa, najmanj transparentna načela pa veljajo v Sloveniji. Ukrajinska zakonodaja sicer vsebuje splošne točke, a je Ukrajina opredelila seznam manjšin šele v zvezi z ratifikacijo *Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih*.

Ob primerjalni analizi družbenega konteksta jezikovne politike v treh državah ugotovimo, da imamo opravka z večetničnimi in večjezikovnimi družbami. To je skupno izhodišče za nadaljnjo analizo jezikovne politike, saj se le-ta v večkulturnih družbah ukvarja z drugačnimi cilji kot v monokulturnih.

Podobnosti lahko odkrijemo tudi v okviru ideološkega konteksta in smernic jezikovne politike, saj so tudi na tem področju v ozadju precej podobna izhodišča. Prva skupna točka je tako ideološko poudarjanje ogroženosti, ki ga zasledimo tudi v pravnih aktih treh držav. V tem smislu še posebej izstopajo ukrajinski pravni akti.

Skupna točka za Slovenijo in Poljsko je položaj njunih jezikov v Evropski uniji. V slovenskih pravnih aktih tako zasledimo veliko tez o ogroženosti slovenskega jezika v EU, medtem ko je za poljske avtorje značilno tudi razmišljanje o možnostih za povečanje prestižnosti poljskega jezika v okviru evropske skupnosti. Sicer pa ta problematika v pričujočem diplomskega delu ni deležna podrobnejše obravnave.

Ogledali smo si tudi tri različne primere, ki se nanašajo na jezikovno politiko v izobraževanju. Težko bi jih sicer primerjali, zato bomo izpostavili vsakega posebej.

Na primeru kašubščine lahko vidimo, kako se nek jezik po priznanju statusa uveljavlja na področju izobraževanja.

Na primeru Slovenije lahko opazujemo dve manjšinski skupnosti z enakim statusom in enakim obsegom pravic ter različni izvedbeni različici dvojezičnega izobraževalnega modela, kar je povezano predvsem z zgodovinskimi okoliščinami, težave z romščino in vključevanjem otrok priseljencev v slovenski izobraževalni sistem ter vprašanje priznanja drugih jezikov.

Ukrajinski primer je bil v diplomskem delu deležen podrobnejše obravnave, zato ga bom izpostavila posebej.

Ukrajinski izobraževalni sistem se ukvarja z dvojno nalogo, saj se mora po eni strani, zaradi značilnosti jezikovne situacije, uveljavljati državni jezik na področju izobraževanja, po drugi strani pa zagotavljati razvoj in zaščito manjšinskih jezikov, med drugim tudi ruščine, zaradi katere se je ukrajiniščina v prejšnjih obdobjih znašla v precej žalostnem položaju.

V empiričnem delu smo si ogledali nekaj vidikov jezikovne situacije v mestu Stahanov na vzhodu Ukrajine, kjer ruščina prevladuje na vseh področjih zasebnega in javnega življenja, in s pomočjo raziskave, ki temelji na anketiranju in intervjujih skušali ugotoviti, kako poteka uveljavljanje državnega jezika v izobraževalnem sistemu.

Kljub temu, da smo že od samega začetka imeli opravka z zelo različnimi situacijami, je bila primerjava še toliko bolj zanimiva.

Streszczenie

Niniejsza praca o podejściu teoretyczno-empirycznym jest próbą porównania sytuacji językowej, polityki językowej i narodowościowej (zwłaszcza rozwiązywania spraw mniejszości) w trzech państwach, na Ukrainie oraz w Słowenii i w Polsce.

Praca została podzielona na 8 części. We wstępnej części przedstawiono zarys problematyki i metodologię. Problematyka ujęta w zarysie dotyczy głównie tematów narodowościowych, różnego rodzaju relacji między językiem, narodem a państwem.

W pierwszej części przedstawiono zarys teoretyczny, podczas gdy druga część dotyczy historycznej dynamiki wybranych sytuacji językowych.

W trzeciej i czwartej części przedstawiono wybrane zagadnienia w dziedzinie polityki narodowościowej i językowej wybranych państw.

Piąta część zawiera wybrane przykłady dotyczące szkolnictwa, w tym część empiryczna dotyczy przede wszystkim sytuacji językowej w mieście Stachanów w obwodzie Ługańskim na Ukrainie (badanie empiryczne zostało przeprowadzone metodą ankietową i metodą wywiadu). Omawiam też sytuację języka kaszubskiego w polskim systemie oświatowym oraz różnice w organizacji szkolnictwa dla włoskiej i węgierskiej mniejszości narodowej w Słowenii.

Szósta część jest podsumowaniem całej pracy.

W siódmej części podany jest uporządkowany alfabetycznie zestaw wykorzystanej literatury przedmiotowej.

Ósma część zawiera kwestionariusz ankiety.

Roman Szul mówi (2009: 7–23) o języku jako o zjawisku już od początku towarzyszącym człowiekowi, chodzi jednak nie o język jako abstrakcyjną kategorię, ale konkretny język, a raczej języki.

Wielość języków powoduje pewne konsekwencje. Chyba najważniejszą z nich jest trudność w porozumiewaniu się ludzi mówiących odmiennymi językami. Wynika stąd, że ten sam język może służyć podstawą (obok innych czynników) do pojawienia się grup etnicznych i narodów. Te z kolei, jako byty polityczne, tworzą, likwidują, zmieniają państwa, a także zmieniają sam język (niekiedy w zgodzie z państwem, a niekiedy wbrew niemu), np. przez standardyzację (tworzenie języka literackiego), wzbogacanie słownictwa, a także przez kształtowanie prestiżu danego języka. Prestiż z kolei wpływa na to, gdzie i kiedy danym językiem się posługuję — czy jest to język godny salonów, czy nadaje się tylko do użycia w kuchni i stajni, czy jest bliski i intymny, czy sztywny i oficjalny.

Język często jest uważany za bardzo ważny czynnik narodotwórczy. Rolę języka jako wyznacznika tożsamości dodatkowo komplikuje wielość funkcji pełnionych przez język oraz częsta rozbieżność między obiektywną sytuacją językową danej społeczności a tejże społeczności subiektywną świadomością językową. Interesują nas zwłaszcza dwie najistotniejsze funkcje języka: funkcja komunikacyjna, służąca porozumiewaniu się ludzi oraz funkcja symboliczna, powodująca utożsamianie się ludzi z danym językiem, a tym samym integrująca ludzi w społeczność. Problem jest w tym, że nie zawsze ten sam język pełni obie funkcje jednocześnie.

Państwo prowadzi jakąś politykę językową – wspiera jedne języki (bardzo często konkretny język) na swoim terytorium, inne toleruje, jeszcze inne zwalcza. Prowadząc politykę językową, prowadzi tym samym politykę narodowościową, gdyż wspierając lub zwalczając konkretne języki wspiera lub zwalcza ludzi (grupy), którzy danymi językami się posługują lub są z nimi emocjonalnie związani.

Obecnie problemom mniejszości poświęca się znacznie więcej uwagi niż dotychczas. Status prawny mniejszości zależy o wielu czynników. Prawo międzynarodowe nie zawiera powszechnie akceptowanej definicji pojęcia mniejszości, więc dokładne określenie leży w gestii poszczególnych państw.

Żadne z omawianych państw nigdy nie było jednolite etnicznie. Istniejący system prawny na Ukrainie, w Słowenii oraz w Polsce zmierza do obywatelskiej koncepcji narodu.

Konstytucyjna ochrona praw mniejszości jest najlepsza w Słowenii i nieco gorsza w Polsce. Ukraińska konstytucja zawiera tylko ogólne określenia.

Słoweński system ochrony mniejszości ma trzy wymiary: 1) stosunkowo kompleksowo uregulowaną ochronę historycznych mniejszości narodowych, włoskiej i węgierskiej ; 2) selektywne prawa romskiej mniejszości etnicznej; 3) rudymen tarne zasady dotyczące ochrony tożsamości »nowych« wspólnot narodowych.

Kluczowe pojęcia słoweńskiego systemu to: 1) obszar mieszany etnicznie; 2) pojęcie praw zbiorowych: prawa te należą do grup etnicznych; 3) stosowanie modelu ochrony do wszystkich mieszkańców obszaru mieszanego etnicznie.

Kryteria uznania poszczególnych mniejszości nie zostały dokładnie określone. Najbardziej przejrzyste zasady uznawania statusu mniejszości ma Polska.

Ukrainę, Słowenię i Polskę cechują wielonarodowość i wielojęzyczność, jest to typowym punktem wyjścia do dalszej analizy polityki językowej w trzech państwach, ponieważ polityka językowa w społeczeństwach wielokulturowych zajmuje się zupełnie innymi celami niż polityka językowa w społeczeństwach jednokulturowych.

Podobieństwa można znaleźć już w kontekście ideologicznym polityki językowej. Trzeba zwrócić szczególną uwagę na omówienie potencjalnych zagrożeń wynikających z aktów prawnych zastępowanych państw. W tym szczególnie wyróżnia się ustawodawstwo ukraińskie.

Wspólnym punktem wyjścia dla Słowenii i Polski jest status języka słoweńskiego i polskiego w Unii Europejskiej. Z analizowania źródeł wynika, że słoweńskie dokumenty często zawierają obawy na temat zagrożenia języka słoweńskiego w EU, gdyż niektórzy polscy autorzy omawiają również sposoby zwiększania prestiżu języka polskiego w ramach wspólnej Europy.

Przykłady dotyczące językowej polityki oświatowej odnoszą się do trzech zupełnie różnych sytuacji.

Tereny województwa pomorskiego zamieszkują Kaszubi, społeczność posługująca się językiem regionalnym. Status prawny języka kaszubskiego w Polsce reguluje *Ustawa z dnia 6 lutego o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*.

Kaszubi są społecznością długiego trwania – wiele zjawisk zakorzenionych jest tu w odległej przeszłości i ma swoje konsekwencje dla współczesnych mieszkańców Kaszub. Ale z drugiej strony Kaszubi są społecznością, która przeszła ogromne przemiany w XX stuleciu.

Kaszubi i język kaszubski byli różnie traktowani przez państwo i społeczność polską. Dziś Polska używa różnych metod i podejść, aby zachować język kaszubski.

Sytuacja słoweńska dotyczy szkolnictwa w językach mniejszości narodowych, węgierskim i włoskim. Chodzi o dwa różne modele szkolnictwa dwujęzycznego. Nauczanie w szkołach w słoweńskiej Istrii odbywa się w jednym języku, ale w szkołach ze słoweńskim językiem wykładowym obowiązuje nauczanie języka włoskiego i odwrotnie. Omawiam też problemy integracyjne dzieci-imigrantów oraz sytuację języka romskiego,

Sytuacja ukraińska dotyczy promowania kształcenia w języku państwowym. Ze względu na specyfikę sytuacji chciałam sprawdzić, jak wygląda uprowadzanie języka ukraińskiego do systemu oświaty w regionie rosyjskojęzycznym. To zrobiłam na przykładzie miasta Stachanów na Ukrainie.

Praca zawiera również dygresję historyczną dotyczącą każdej z omawianych sytuacji językowych. Pomimo faktu, że już od samego początku mieliśmy do czynienia z bardzo różnymi sytuacjami językowymi, zestawienie i porównanie okazało się sprawą jeszcze bardziej interesującą.

7 Literatura

Anderson, Benedict, 2007: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Awramiuk, Alina, 2005: Szkolnictwo dla mniejszości narodowych i etnicznych w roku szkolnym 2004/2005. *Języki obce w szkole*, 5/2005. 47–55.

Ažnjuk, Bogdan, 2006: Osvita v deržavnij koncepciji movnoji polityky. *Ukrajinoznavstvo*, 4/2006. 220–225.

Ažnjuk, Bogdan, 2007: Movna situacija v Ukrajini i zarubižnyj dosvit movnogo planuvann'a. *Ukrajinoznavstvo*, 1/2007. 176–182.

Besters Dilger, Juliane, 2001: Ukrajinski in ruski jezik v Ukrajini po desetih letih neodvisnosti. *Slavistična revija*, 49/4. 315–325.

Bešter, Romana, 2001: Državlanski in etnični nacionalizem v odnosu do etničnih manjšin. *Razprave in gradivo*, 38/39. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Bešter, Romana, 2002: Primerjava ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope. *Razprave in gradivo*, 40. 40–71.

Bilaniuk, Laada, 2005: *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Bojko, O. D., 2006: *Istorija Ukrajiny*. Kijev: Akademvydav.

Bokszański, Zbigniew, 2007: *Tożsamości zbiorowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Budyta-Budzyńska, Małgorzata, 2010: *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bugarski, Ranko, 2001: *Lica jezika: sociolingvističke teme*. Beograd: Čigoja štampa.

B'elov, O. F. (ur.), 1999: *Ukrajina 2000 i dali: geopolitični prioritety ta scenariji rozvytku*. Kijev: Nacional'nyj instytut strategičnyh doslidžen'.

Bulatović, Matija, 2009: *Etnične skupnosti slovenske nacije: diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Bulatović].

Cummins, Jim in Skutnabb-Kangas, Tove, 1982: *Minority education: from shame to struggle*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual matters.

Dekleva, Bojan (ur.) in Razpotnik, Špela (ur.), 2002: *Čefurji so bili rojeni tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Dnistr'ans'kyj, Myroslav, 2006: *Etnopolitična geografija Ukrajiny: problemy teoriji, metodologiji, praktyky*. Lvov: Litopys; Vydavničyj centr LNU imeni Ivana Franka.

Docenko, Olena, 2006: Pravove vregul'uvann'a statusu ukrajins'koji movy (diahroničnyj aspekt). *Ukrajinoznavstvo*, 1/2006. 153–161.

Dolenc, Danilo, 2007: Priseljivanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. Komac, Miran (ur.): *Priseljenci: študije o priseljivanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 69–102.

Dolinar, France M., ... [et al.], 2011: *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija.

Dular, Janez, 2008: Usmeritve nacionalnega jezikovnopolitičnega programa na področju vzgoje in izobraževanja. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference*, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 79–94.

Fishman, Joshua A., 1985: *Bilingualism and Biculturism as Individual and as Societal Phenomena. The Rise and Fall of the Ethnic Revival: Perspectives on Language and Ethnicity*. Berlin: Mouton. 39–56.

Fishman, Joshua A., 1988: *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual matters.

Gajda, Stanisław, 2003: Sytuacja językowa w Polsce na przełomie wieków XX na XXI. Gajda, Stanisław in Vidovič Muha, Ada (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa/Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Univerza v Ljubljani – Filozofska fakulteta. 11–40.

Garlicki, Leszek, 2006: *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu*. Warszawa: Liber.

Gellner, Ernest, 1997: *Nationalism*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Godunec, Zdravka, 2008: Prerez politike jezikovnega izobraževanja v Republiki Sloveniji. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference*, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 95–105.

Gomez Mikolič, Vesna, 2000: Narodna in jezikovna zavest kot konstitutivni sestavini etnične identitete in narodne ozaveščenosti. Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije. Zvezek 1*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 99–107.

Grosman, Meta ... [et al.], 2003: *Prerezi politike jezikovnega izobraževanja v Sloveniji : projekt Sveta Evrope : nacionalno poročilo (osnutek)*. Ljubljana: Ministry of Education, Science and Sport.

Halik, Teresa, 2001: „Polscy” cudzoziemcy. *Języki Obce w Szkole: Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych*, 6/2001. 108–114.

Hmel'ko, Valerij, 2004: Lingvoetnična struktura Ukrainy, 2004: <http://www.kiis.com.ua/index.php?id=4&sp=1&num=15>

Ivan'uk, O. et al., 2006: *Novyj dovidnyk: Istorija Ukrainy*. Kijev: TOV Kazka.

Jałowiecki, Bohdan, 2001: Regiony etniczno-lingwistyczne i kulturowe w Polsce. *Języki Obce w Szkole: Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych*, 6/2001. 5–12.

Janusz, Grzegorz, 2011: *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Jesih, Boris (ur.), 1996: *Manjšina kot subjekt: zbornik referatov in razprav na posvetu Ljubljana 29.–30. junij 1995*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, Delovna skupina za problematiko slovenske manjšine Odbora za mednarodne odnose, Inštitut za narodnostna vprašanja, Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. 61–202.

Jesih, Boris in Nečak Lük, Albina (ur.), 1998: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru 1: izsledki projekta*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Joseph, John E., 2006: *Language and Politics*. Edinburg: Edinburg University Press.

Kajtoch, Wojciech, 1999: Języki mniejszości narodowych w Polsce. Pisarek, Walery (ur.): *Polszczyzna 2000: Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 279–305.

Kallas, Marian, 2006: *Historia ustroju Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Klopčič, Vera, Komac, Miran in Kržišnik-Bukić, Vera, 2003: *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji: ABČHMS v RS: položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran, 2000: Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih v luči ohranjanja manjšinskih jezikov v Sloveniji. Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije. Zvezek 1*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 50–77.

Komac, Miran in Zagorac, Dean (ur.), 2002: *Varstvo manjšin: uvodna pojasnila & dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran, 2002: Varstvo narodnih skupnosti v Sloveniji. Kalčina, Liana, Polzer, Miroslav in Žagar, Mitja (ur.): *Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, Inštitut za narodnostna vprašanja, Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo. 13–52.

Komac, Miran, 2007: Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. Komac, Miran (ur.): *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 35–65.

Komac, Nataša, 2002: *Na meji, med jeziki in kulturami: širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini*. Kanalska dolina: Slovenski raziskovalni inštitut: Slovensko kulturno središče Planika, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komorowska, Hanna, 2004: Polityka językowa – warianty rozwiązań w krajach europejskich. *Języki obce w szkole*, 1/2004. 38–45.

Korž, Antonina, 2006: Polityko-pravovi zasady utverdženn'a ukrajins'koji movy jak deržavnoji v Ukrajinі. *Ukrajinoznavstvo*, 1/2006. 136–142.

Kotova, Natalija, 2005: *Istorija Ukrajiny*. Harkov: »Odissej«.

Kovačič, Gorazd, 2005: Zagate z nacijo (spremna beseda). Smith, Anthony D.: *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina. 213–233.

Kržišnik-Bukić, Vera, 2008: Narodnomanjšinsko vprašanje v Sloveniji po razpadu Jugoslavije: O družbeni upravičenosti priznanja statusa narodnih manjšin Albancem, Bošnjakom, Črnogorcem, Hrvatom, Makedoncem in Srbom v Republiki Sloveniji s predlogi za urejanje njihovega narodnomanjšinskega položaja. *Razprave in gradivo*, 56–57. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 120–157.

Kubajčuk, Viktor, 2004: *Hronologija movnyh podij v Ukrajinі (Zovnišn'a istorija ukrajins'koji movy)*. Kijev: »K. I. S.«.

Kwaśniewska, Anna, 2007: Regionalna kultura kaszubska a tożsamość. Obracht-Prondzyński, Cezary (ur.): *Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych*. Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku. 204–218.

Kłoskowska, Antonina, 2005: *Kulture narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Lipińska, Ewa, 2003: *Język ojczysty, język obcy, język drugi: wstęp do badań dwujęzyczności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Łodziński, Sławomir, 2003: *Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (polityka państwa, regulacje prawne i nastawienia społeczne)*. Warszawa: Wydział analiz ekonomicznych i społecznych Kancelarii Sejmu – biuro studiów i ekspertyz.

Łodziński, Sławomir, 2007: Między grupą etniczną a społecznością posługującą się językiem regionalnym. Ewolucja statusu prawnego Kaszubów w polityce państwa w Polsce po 1989 roku. Obracht-Prondzyński, Cezary (ur.): *Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych*. Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku. 145–169.

Łodziński, Sławomir, 2008: Instytucje i tożsamość etniczna. Ślązacy i Kaszubi wobec Narodowego Spisu Powszechnego Ludności (2002 r.) i ustawy o mniejszościach (2005 r.). Sakson, Andrzej (ur.): *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*. Poznań: Instytut Zachodni. 27–49.

Masenko, Larysa, 2004: *Mova i suspil'stvo: Postkolonialnyj vymir*. Kyjiv: Vyd. dim »Akademija«, Vseukr. t-vo »Prosvita« im. Tarasa Ševčenka.

Masenko, Larysa, 2011: *Suržyk: miż movoju i jazykom*. Kyjiv: »Kyjivo-Mogyłjanska akademija«.

Mazurek, Monika, 2008: Tożsamość kaszubska jako tożsamość nabyta – analiza zjawiska. Sakson, Andrzej (ur.): *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*. Poznań: Instytut Zachodni. 209–217.

Mečkovskaja, Nina Borisovna, 2001: *Obščėje jazykoznanije: Strukturnaja i social'naja tipologija jazykov*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, Izdatel'stvo Flinta.

Mečkovskaja, Nina Borisovna, 2003: *Belorusskij jazyk : sociolingvističeskie očerki*. München: O. Sagner.

Mistarz, Renata, 2001: Stan prawny w zakresie edukacji mniejszości narodowych i etnicznych. *Języki Obce w Szkole: Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych*, 6/2001. 115–135.

Nadu, Tanja, 2004: *Jezikovna politika v Sloveniji, na Poljskem, Slovaškem in Češkem*. Seminarska naloga. Mentor: red. prof. dr. Dubravko Škiljan. Program: Lingvistika govora in teorija družbene komunikacije. Modul: Sociolingvistika. Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

Nećak Lük, Albina, 2001: Življenje na narodno mešanih območjih v Sloveniji. Orel, Irena (ur.): *37. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 271–277.

Nećak Lük, Albina, 2003: *Language Education Policy in Slovenia*. Ljubljana: Ministry of Education, Science and Sport, Education Development Unit.

Nikitorowicz, Jerzy, 2000: Język maczyny jako podstawowa wartość i cel edukacyjny. Engelking, Anna in Smułkowa, Elżbieta (ur.): *Język a tożsamość na pograniczu kultur*. Białystok: Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku. 162–170.

Nowicka, Ewa, 2007: Stara i nowa kaszubskość. Kaszubskość jako etniczność i jako regionalizm. Obracht-Prondzyński, Cezary (ur.): *Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych*. Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku. 83–102.

Obracht-Prondzyński, Cezary, 2007: Badania społeczne na Kaszubach: stan i potrzeby. Obracht-Prondzyński, Cezary (ur.): *Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych*. Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku. 45–73.

Obracht-Prondzyński, Cezary, 2009: *Kaszubi dzisiaj: Kultura – język – tożsamość*. Gdańsk: Instytut Kaszubski.

Ogul'čans'kyj, Jurij, 2006: *Etnična struktura ukrajinskega suspil'stva: ujavni ta dijsni problemy*. Kijev: Vydavničyj dim »Kyjevo-Mogyl'ans'ka akademija«.

Pawłowski, Adam, 2006: Problemy polskiej polityki językowej w Unii Europejskiej. *Sociolingwistyka*, 20. 7–17.

Pawłowski, Adam, 2008: Zadania polskiej polityki językowej w Unii Europejskiej. Warchala, Jacek in Krzyżyk, Danuta (ur.): *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 113–147.

Petrovs'kyj, V. V. et al., 2007: *Istorija Ukrajiny: neuperedženyj pogl'ad: fakty, mify, komentari*. Harkov: Vydavnyčyj dim »Škola«.

Pilipčuk, Georgij, 2005: Movna osvith'a polityka – problema Ukrainy. *Ukrajinoznawstvo*, 3/2005. 149–151.

Pogorelec, Breda, 1993: Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih - zgodovina in sodobni vidiki. Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 2–17.

Pogorelec, Breda, 1998: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenski jezik*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. 49–72.

Pogribnyj, Anatolij, 2003: Raz my je, to de? Mova deržavna? Mova oficijna? *Ukrajinoznawstvo*, 4/2003. 21–25.

Popowska-Taborska, Hanna, 2000: Język a tożsamość – casus kaszubszczyzny. Engelking, Anna in Smułkowa, Elżbieta (ur.): *Język a tożsamość na pograniczu kultur*. Białystok: Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku. 171–176.

Prunk, Janko, 1986: *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*. Ljubljana: Društvo 2000.

Płoszajska, Grażyna, 2005: Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w polskim systemie oświaty. *Języki obce w szkole*, 5/2005. 45–47.

Radovanović, Milorad, 1986: *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada: Dnevnik.

Roter, Petra, 2003: Language Issues in the Context of Slovenian 'Smallness'. Daftary, Farimah in Grin, François (ur.): *Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute. 211–241.

Roter, Petra, 2007: Pojmovanje in opredeljevanje manjšin. Komac, Miran (ur.): *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 7–34.

Savojs'ka, Svitlana, 2007: Regional'ni problemy vprovadženn'a ukrajins'skoji movy jak deržavnoji u srefu osvity Ukrajiny. *Ukrajinoznavstvo*, 1/2007. 97–101.

Skutnabb-Kangas, Tove, 1981: *Bilingualism or not: The Education of Minorities*. London: Multilingual Matters.

Smith, Anthony D., 1994: *Nacional'na identyčnist'*. Kijev: Osnovy.

Smith, Anthony D., 2005: *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina.

Smułkowa, Elżbieta, 2000: Dwujęzyczność po białorusku: bilingwizm, dyglosja, czy coś innego? Engelking, Anna in Smułkowa, Elżbieta (ur.): *Język a tożsamość na pograniczu kultur*. Białystok: Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku. 90–100.

Sokolović, Džemal, 2006: *Nacija protiv naroda: Bosna je samo jedan slučaj*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.

Stabej, Marko, 2010: *V družbi z jezikom*. Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Stepanenko, Viktor, 2003: Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. Daftary, Farimah in Grin, François (ur.): *Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute. 107–135.

Synak, Brunon, 2007: Tożsamość Kaszubów: ciągłość czy zmiana? Obracht-Prondzyński, Cezary (ur.): *Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych*. Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku. 74–82.

Synak, Brunon, 2008: Przemiany kaszubskiej tożsamości. Sakson, Andrzej (ur.): *Ślęzacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*. Poznań: Instytut Zachodni. 195–207.

Synowiec, Helena, 1999: Język polski w szkole. Pisarek, Walery (ur.): *Polszczyzna 2000: Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 115–129.

Szul, Roman, 2009: *Język – naród – państwo: Język jako zjawisko polityczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Škiljan, Dubravko, 1988: *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed.

Škiljan, Dubravko, 1999: *Javni jezik: k lingvistiki javne komunikacije*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Škiljan, Dubravko, 2002: *Govor nacije: Jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden marketing.

Šporljuk, Roman, 2000: *Imperija ta naciji (z istoričnogo dosvidu Ukrajiny, Rosiji, Pol'shi ta Bilorusi)*. Kijev: Duh i Litera.

Udoenko, Gennadij: Problemy movnoji polityky v Ukrajinі. *Ukrajinoznavstvo*, 2–3/2003. 10–16.

Vermeersch, Peter, 2004: Minority Policy in Central Europe: Exploring the Impact of the EU's Enlargement Strategy. *The Global Review of Ethnopolitics*, 2/2004. 3–19.

Voron'anskij, A. V., 2006: *Istorija Ukrainy*. Harkov: Parus.

Warمیńska, Katarzyna, 2008: Kim jesteśmy? Status etniczny Kaszubów w oczach kaszubskich ideologów. Sakson, Andrzej (ur.): *Ślęzacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*. Poznań: Instytut Zachodni. 219–231.

Zwitter, Fran, 1962: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica.

Žagar, Mitja, 2002: Nekateri novejši trendi razvoja varstva manjšin in (posebnih) pravic narodnih in drugih manjšin: evropski kontekst. Kalčina, Liana, Polzer, Miroslav in Žagar, Mitja (ur.): *Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK; Inštitut za narodnostna vprašanja; Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo. 71–82.

Žukov, V. I. in Krasnov, B. I. (ur.), 1997: *Obščaja i prikladnaja politologija: učebnoje posobije*. Moskva: MGSU.

8 Priloge

Anketni vprašalnik v slovenskem jeziku

1. Prosim, da odgovorite na eno vprašanje v zvezi z narodnostno pripadnostjo. Izberite trditev, ki najbolj odraža Vaše stališče.

Sem:

- 1- samo Ukrajinec/Ukrajinka
- 2- oboje, toda več Ukrajinec/Ukrajinka
- 3- oboje
- 4- oboje, toda več Rus/Rusinja
- 5- samo Rus/Rusinja
- 6- drugo (pojasnite):

2. Vaš materni jezik (jeziki):

- 1- ukrajinski
- 2- ruski
- 3- oba
- 4- drugo (pojasnite):

3. Jezik (jeziki), v katerem pretežno komunicirate:

- 1- ukrajinski
- 2- ruski
- 3- ne vem
- 4- drugo (pojasnite):

4. V katerem jeziku (jezikih) lažje komunicirate:

- 1- v ukrajinskem
- 2- v ruskem
- 3- ne vem
- 4- drugo (pojasnite):

5. Kateri jezik (jezike) uporabljate doma (v družini)?

- 1- ukrajinski
- 2- pretežno ukrajinski
- 3- ruski
- 4- pretežno ruski
- 5- oba (glede na okoliščine)
- 6- drugo (pojasnite):

6. V katerem jeziku (jezikih) komunicirate s prijatelji?

- 1- v ukrajinskem
- 2- pretežno v ukrajinskem
- 3- v ruskem
- 4- pretežno v ruskem
- 5- v obeh (glede na okoliščine)
- 6- drugo (pojasnite):

7. V katerem jeziku (jezikih) berete knjige/časopise/revije itd.?

- 1- ukrajinski
- 2- pretežno ukrajinski
- 3- ruski
- 4- pretežno ruski
- 5- oba
- 6- drugo (pojasnite):

8. V katerem jeziku (jezikih) spremljate radijske programe?

- 1- ukrajinski
- 2- pretežno ukrajinski
- 3- ruski
- 4- pretežno ruski
- 5- oba
- 6- drugo (pojasnite):

9. V katerem jeziku (jezikih) spremljate televizijske programe/gledate filme itd.?

- 1- ukrajinski
- 2- pretežno ukrajinski
- 3- ruski
- 4- pretežno ruski
- 5- oba
- 6- drugo (pojasnite):

10. Ocenite jezikovno kompetenco prebivalcev Vašega mesta:

- 5. vsi ali skoraj vsi prebivalci znajo ukrajinsko
- 4. veliko prebivalcev zna ukrajinsko
- 3. malo prebivalcev zna ukrajinsko
- 2. nihče ali skoraj nihče ne zna ukrajinsko
- 1. drugo (pojasnite):
- 0. ne vem

11. Ocenite zastopanost ukrajinskega jezika v mestu?

- 1- prevelika
- 2- velika
- 3- zadostna
- 4- majhna
- 5- premajhna
- 6- ne vem

12. Ocenite Vaše jezikovno okolje:

- 1- ukrajinskojezično
- 2- pretežno ukrajinskojezično
- 3- ruskojezično
- 4- pretežno ruskojezično
- 5- ne vem
- 6- drugo (pojasnite):

13. Jezikovno vprašanje:

a) Odnos do ukrajinskega jezika:

Vi:

Vaša starša (navedite, ali znajo ukrajinsko):

b) Ali je treba podeliti ruščini status drugega državnega jezika (pojasnite):

Vi:

Vaša starša:

14. Ali uporabljate ukrajinski jezik?

- 1- da
- 2- da, vendar se tega sramujem
- 3- ne, ker nočem izstopati
- 4- ne, ker mislim, da za to ni potrebe
- 5- ne, ker v mojem okolju nihče ne govori ukrajinsko
- 6-drugo (pojasnite):

15. Kdaj in zakaj uporabljate ukrajinski jezik?

16. Prosimo, da ob vsaki od trditev obkrožite eno izmed možnosti:

	zelo se strinjam	pretežno se strinjam	ne vem	pretežno se ne strinjam	sploh se ne strinjam
Znanje ukrajinsščine potrebujem za to, da najdem dobro službo.	1	2	3	4	5
Ukrajinski jezik potrebujem za izobraževanje.	1	2	3	4	5
Znanje ukrajinskega jezika je kazalec stopnje izobrazbe.	1	2	3	4	5
Znanje ukrajinskega jezika je kazalec socialnega prestiža.	1	2	3	4	5
Znanje ukrajinsščine potrebujem za to, da se počutim Ukrajinca/Ukrajinko.	1	2	3	4	5
Znanje ukrajinsščine potrebujem za to, da pripadam ukrajinskojezičnemu prostoru.	1	2	3	4	5
Znanje ukrajinsščine je pomembno, ker je to državni jezik.	1	2	3	4	5

17. Ali se Vam zdi potrebno znati ukrajinski jezik?

zelo potrebno	pretežno potrebno	ne vem	pretežno nepotrebno	povsem nepotrebno
1	2	3	4	5

Zakaj (pojasnite)?

18. Ali je šolanje prispevalo k izboljšanju Vaše kompetence v ukrajinskem jeziku?

- 1- da (pojasnite):
- 2- ne vem
- 3- ne

19. Vaš učni jezik:

- 1- ukrajinski
- 2- ruski
- 3- drugo (pojasnite):

20. Napišite, h kateremu tipu (predvsem glede na jezik) spada Vaša izobraževalna ustanova:

21. Napišite o izbiri učnega jezika (ali ste sami izbrali, kdo je vplival na izbiro itd.):

22. Kateri jezik uporabljate za komunikacijo z učitelji?

- a) pri pouku:
- b) izven pouka:

23. Koliko ur ukrajinščine imate na teden?

- a) jezik:
- b) književnost:

24. V katerem jeziku poslušate druge predmete?

- 1- ukrajinski
- 2- ruski
- 3- drugo (pojasnite):

25. Prosimo, da ob vsaki od trditev obkrožite eno izmed možnosti:

	zelo se strinjam	pretežno se strinjam	ne vem	pretežno se ne strinjam	sploh se ne strinjam
Učitelji dobro obvladajo ukrajinščino.	1	2	3	4	5
Pri pouku se je treba več pogovarjati v ukrajinščini.	1	2	3	4	5
Učitelji se morajo več pogovarjati v ukrajinščini.	1	2	3	4	5
Učitelji se morajo več pogovarjati v ukrajinščini izven pouka.	1	2	3	4	5
Šola zagotavlja zadostno za nadaljnje izobraževanje znanje ukrajinskega jezika.	1	2	3	4	5
Potrebujemo več ur ukrajinskega jezika in književnosti v šoli.	1	2	3	4	5
Šola potrebuje boljše poučevanje ukrajinske kulture.	1	2	3	4	5

26. Ali ste zadovoljni s poukom ukrajinščine v Vaši šoli?

- 1- ne
- 2- ne vem
- 3- da
- 4- drugo (pojasnite):

27. Ocenite svojo kompetenco v ukrajinščini:

	zelo dobro	dobro	ne vem	slabo	zelo slabo	ne znam ukrajinsko
a) razumem	6	5	4	3	2	1
b) govorim	6	5	4	3	2	1
c) berem	6	5	4	3	2	1
č) pišem	6	5	4	3	2	1

28. Ali želite izboljšati svoje znanje ukrajinskega jezika?

- 1- da
- 2- ne vem
- 3- ne
- 4- drugo (pojasnite):

29. Zakaj ste se odločili za izpolnjevanje anketnega vprašalnika v tem jeziku (pojasnite)?

Ali želite dodati mnenje, komentar ipd.?

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 11. maja 2012

Marija Sotnikova Štravs